

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Caroline Blitz

Bevisvärdering i våldtäktsmål -
en analys utifrån NJA 1996 s. 176.

Examensarbete
20 poäng

Handledare: Per Ole Träskman

Straffrätt

vt 2001

Innehåll

SAMMANFATTNING	1
FÖRORD	2
FÖRKORTNINGAR	3
1 INLEDNING	4
1.1 Introduktion	4
1.2 Våldtäktsbrottets historik	5
1.3 Syfte, frågeställningar och material	8
1.4 Disposition	9
2 ALLMÄNNA STRAFFPROCESSUELLA ASPEKTER	11
2.1 Terminologi	11
2.2 ”Ställt utom rimligt tvivel” - beviskravet i brottmål	12
2.3 Principen om fri bevisföring och bevisprövning	15
3 BEVISVÄRDERINGEN ENLIGT LAGTEXT, FÖRARBETEN OCH DOKTRIN	17
3.1 Bevisvärderingens praktiska grunder	17
3.2 Bevisvärdering i doktrin	18
3.2.1 Temametoden	18
3.2.2 Värdeметoden	19
3.2.3 Hypotesmetoden	21
3.2.4 Val av bevisvärderingsmetod	22
4 BEVISSTRUKTUREN SOM UTGÅNGSPUNKT FÖR BEVISVÄRDERINGEN	23
4.1 Inledning	23
4.2 Uppdelning av bevisemat	23
4.3 Fördelning av bevisningen på varje deltema	24
4.4 Bestämning av bevisens karaktär	24

5	BEVISVÄRDERINGEN AV OLIKA BEVISMEDEL I VÅLDTÄKTSMÅL	26
5.1	Inledning	26
5.2	Värdering av muntliga utsagor	26
5.2.1	Minnesteoretiska aspekter	27
5.2.2	Trovärdighet och tillförlitlighet	29
5.2.3	Värdering av målsägandens utsaga	31
5.2.4	Värdering av den tilltalades utsaga	33
5.2.5	Värdering av vittnesmål	33
5.3	Värdering av föremål och teknisk bevisning	34
5.3.1	Värdering av brottsplatsfynd	35
5.3.2	Värdering av DNA-analyser	35
5.4	Värdering av skriftliga utsagor	38
5.5	Värdering av sakkunnigutlåtanden	39
6	NJA 1996 S. 176	44
6.1	Inledning	44
6.2	Västerviks Tingsrätt	44
6.2.1	Parternas utsagor avseende ”utestället”	44
6.2.2	Parternas utsagor avseende ”hemvägen”	45
6.2.3	Parternas utsagor avseende ”lägenheten”	46
6.2.4	Parternas utsagor avseende ”efterspelet”	47
6.2.5	Övrig bevisning i tingsrätten	48
6.2.6	Tingsrättens bedömning	49
6.3	Göta hovrätt	50
6.3.1	Bevisning i hovrätten	50
6.3.2	Hovrättens bedömning	50
6.4	Kommentar till underrätternas bevisvärderingar	51
6.5	Högsta domstolen	52
6.5.1	Bevisning i Högsta domstolen	52
6.5.2	Högsta domstolens bedömning	53
6.5.3	Kommentar till Högsta domstolens bevisvärdering	53
6.6	Min analys av NJA 1996 s. 176	54
6.6.1	Bevisstrukturens utformning	55
6.6.2	Slutsatser av bevisstrukturen	56
6.6.3	Analys av de olika bevisen	57
6.6.3.1	Analys av rättsintyget och det rättsmedicinska protokollet	57
6.6.3.2	Analys av den tekniska bevisningen och sakkunnigbevisningen	57
6.6.3.3	Analys av vittnesmålen	59
6.6.3.4	Analys av Ericas utsaga	60
6.6.3.5	Analys av Sirops utsaga	62
6.6.3.6	Analys av Farids utsaga	63
6.6.4	Avslutande kommentarer	65

7	SLUTORD	67
	BILAGA A - GÄLLANDE BESTÄMMELSER	70
	BILAGA B - BEVISSTRUKTUREN	72
	BILAGA C - FÖRSLAG TILL NY LAGTEXT	72
	KÄLLFÖRTECKNING	74
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	79

Sammanfattning

Våldtäkter är något av det mest svårbevisade inom straffrätten. För att den tilltalade i ett våldtäktsmål ska kunna dömas i enlighet med åtalet krävs att det är ställt utom rimligt tvivel att ett samlag (eller annat sexuellt umgänge) har skett med tvång bestående av våld eller hot (eller försättande i vanmakt). Vanligen saknas annan bevisning än parternas utsagor och rättsintyg, vilka regelmässigt utfärdas i denna typ av mål. Det finns inga skador som kan klassas som våldtäktstypiska, varför parternas utsagor vanligen får avgörande betydelse för målets utgång.

HD ska egentligen inte befatta sig med bevisvärderingsfrågor, men gör det i alla fall, i vissa särskilt komplicerade mål. Eftersom bevisprövningen i Sverige är fri, finns ingen lagreglering för hur värderingen ska gå till. Dock framläggs vissa principer och krav i förarbetena, som t. ex. att värderingen ska vara objektiv och grunda sig på allmänna erfarenhetssatser, att rätten ska göra en analys utifrån det material som framlagts under huvudförhandlingen och redovisa analysen i domskälen. I doktrinen har ett antal metoder lagts fram för hur bevisvärderingen bör gå till, men dessa förefaller ligga långt från verklighetens tillvägagångssätt.

I det fall jag har valt att analysera, *NJA 1996 s. 176*, är Farid åtalad för att ha våldtagit Erica och hans gode vän Sirop är åtalad för skyddande av brottsling. Männen hävdar nämligen att någon våldtäkt inte har skett utan att Erica och Sirop haft frivilligt samlag. I målet finns relativt omfattande bevisning - förutom ett antal vittnesmål med personer i parternas närhet, har Erica uppvisat sönderrivna kläder och DNA-analyser har gjorts av spermafläckar på ett täcke... När muntliga utsagor ska värderas ser man dels till utsagepersonens trovärdighet, d. v. s. det intryck han/hon gjort i rätten, och dels till utsagans tillförlitlighet, d. v. s. utsagans rimlighet i förhållande till övrigt material i målet. Underrätterna dömer männen, eftersom de anser att Erica är trovärdig och att hennes utsaga är tillförlitlig, medan männen inte anses trovärdiga och deras utsagor inte anses tillförlitliga.

I HD har ytterligare DNA-analyser kunnat utföras och dessa får avgörande betydelse för målets utgång. Eftersom tolkningen av dem är mycket komplicerad, hördes de som gjort analysen som sakkunniga i rätten. Vid alla sakkunnigförhör finns en stor risk att rätten alltför okritiskt accepterar utlåtandena, vilket jag anser har skett i detta fall. Det har framkommit dels att insamlandet av proverna skett på ett felaktigt sätt, så att de kan ha besudlat varandra, att fläckarna kan härröra från olika tidpunkter och att resultatet inte är särskilt säkert. HD fäster, enligt min mening, för stor vikt vid dessa utlåtanden, utan att ha förstått dem eller ha värderat dem i förhållande till övrig bevisning i målet. HD friar männen, men min analys utmynnar i slutsatsen att det fanns tämligen starka skäl för en fällande dom.

Förord

Det är en sensommarkväll i Vimmerby. Erica, Farid och Sirop är ute och festar - de dricker några öl, samtalar och har trevligt. Men kvällen slutar med en anklagelse om våldtäkt...

Vad som egentligen hände den där kvällen i augusti 1995 blir aldrig klarlagt. Klart är dock att en eller flera av de inblandade ljuger. Männen hävdar att Erica frivilligt har haft samlag med Sirop. Erica hävdar att hon har blivit våldtagen av Farid. Det finns ganska omfattande bevisning i målet - förutom ett flertal förhör med personer som varit involverade, både före och efter den påstådda våldtäkten, finns det ett antal spermafläckar på ett täcke, som har analyserats med DNA-teknik. Erica har också uppvisat sönderrivna kläder och både ett rättsintyg och ett rättsmedicinskt protokoll har utfärdats. Både tingsrätten och hovrätten anser att bevisningen räcker för en fällande dom, men Högsta domstolen (HD) friar männen. På vilka skäl förblir, enligt min mening, oklart.

Detta rättsfall, *NJA 1996 s. 176*, är upprinnelsen till denna uppsats om bevisvärdering i våldtäktsmål. Jag läste fallet första gången på juristutbildningens 5:e termin - straff- och processrätt. Då blev jag väldigt frustrerad och förvirrad över HD:s bevisvärdering, så som den redovisas i domskälen. Med hopp om att få en klarare bild av hur bevisvärderingen har gått till i just detta mål, har jag således valt att skriva mitt examensarbete i ämnet. Jag kommer dels att fördjupa mig i hur bevisvärderingen i allmänhet går till i teori och praktik och dels göra en grundlig analys av det nämnda rättsfallet.

Förkortningar

DNA	Deoxyribo Nucleic Acid
HD	Högsta domstolen
SKL	Statens kriminaltekniska laboratorium

1 Inledning

1.1 Introduktion

Att bli utsatt för en våldtäkt är varje kvinnas mardröm.¹ Något som däremot få kvinnor tänker på, är att traumat inte är över efter själva övergreppet, utan härefter följer en påfrestande och ofta långdragen rättsprocess. Inte nog med att kvinnan upprepade gånger avkrävs en detaljerad utsaga om övergreppet, hennes uppgifter ifrågasätts och kritiseras också.² För oss jurister är detta en självklarhet och ett uttryck för rättssäkerheten. För ett offer kan det däremot vara svårt att acceptera att hon blir ifrågasatt och granskad. En friande dom innebär inte nödvändigtvis att rätten inte tror på kvinnan, men det är ofta så hon känner det. Om samhället inte bekräftar händelsen som en våldtäkt, kan kvinnan själv inte heller göra det, vilket ofta leder till att hon inte söker hjälp för sina problem.³

Hur många våldtäkter som begås varje år är omöjligt att säga, eftersom det är långt från alla övergrepp som kommer till polisens kännedom. 1998 anmäldes 1 965 våldtäkter. Endast 736 av dessa klarades upp.⁴ Den största anledningen till att bortfallet är så stort, torde vara bevissvårigheter - åklagaren väcker inte åtal om han inte tror att bevisningen räcker för en fällande dom. Våldtäkter är något av det mest svårbevisade inom straffrätten - det finns väldigt sällan några vittnen och det finns inga skador som kan klassas som våldtäktstypiska.⁵ Numera finns dock tämligen säkra metoder för att fastställa om ett samlag överhuvudtaget har ägt rum, men problematiken består då i att klargöra huruvida detta skett med kvinnans samtycke eller ej. Samtycket är egentligen inte en del av våldtäktsdefinitionen, men det används vanligen i samband med bevisprövningen för att utreda huruvida rekvisitet tvång uppfyllts eller ej. I vissa fall, som t. ex. överfallsvåldtäkter eller då offret är ett barn, kan man presumera att samtycke *inte* har förelegat,⁶ medan det i andra fall blir fråga om att utreda vem av parterna som talar sanning. Samtyckesproblematiken kan dock komma att omvärderas om lagstiftningen på området ändras. Enligt det förslag som 1998 års

¹ I denna uppsats har jag helt och hållet utgått från kvinnan som offer och mannen som förövare, trots att jag är medveten om att det inte *alltid* är så. För att underlätta läsningen kommer jag i det följande således att kalla offret/målsäganden för "hon" och gärningsmannen/den tilltalade för "han".

² M-P. Boëthius (1981), s. 29.

³ S. Jeffner (1998), s. 23 och 307.

⁴ Brottsförebyggande rådet's hemsida www.bra.se/extra/statistics/extra_index?lang=se. Senast uppdaterad: 2001-04-23, besökt: 2001-05.02 kl. 12.06.

⁵ Anteckningar från Peter Krantz föreläsning 2000.04.12, under specialkursen Bevisföring och bevisvärdering avseende de centrala straffrättsliga frågorna, vt-2000.

⁶ Detta framgår av *NJA 1993 s. 616*, enligt S. Wennberg (1998), s. 507 f. och H. Sutorius (1998), s. 1299 fotnot 3, samt av *NJA 1993 s. 310*, enligt H. Sutorius (1998), s. 1299.

Sexualbrottskommitté nyligen har framlagt⁷ skulle t. ex. inget tvång krävas för att en våldtäkt ska vara begången på ett barn, eftersom dessa aldrig kan anses ha samtyckt till sexuellt umgänge. Graden av tvång föreslås också sänkas för våldtäkter på vuxna, på grund av att koncentrationen bör ligga på våldet eller hotet i stället för frånvaron av samtycke. (Förslaget berörs närmare i kapitel 7.)

En våldtäkt är ett mycket allvarligt brott, som kan rasera en människas hela tillvaro. En felaktig fällande dom kan få samma effekt. Det åligger således rättsväsendet att göra en noggrann och korrekt bevisvärdering, för att undvika att oskyldiga fälls och skyldiga går fria.

1.2 Våldtäktsbrottets historik

I och med att människan lärde sig att producera mer än hon behövde, inträdde äganderätten. Männen fick härmed en överordnad ställning i förhållande till kvinnorna, som ägdes och byttes som vilken egendom som helst. Med äganderätten följde en önskan om arvsrätt för de efterlevande, vilket medförde att man med absolut visshet måste kunna säkerställa vilka som var ens avkomlingar. Detta innebar i sin tur ett ovillkorligt krav på att en gift kvinna inte fick ha sexuell samvaro med andra män - både otrogna och våldtagna kvinnor straffades med döden. En ogift kvinna som hade sexuell umgänge med en man, oavsett om det var frivilligt eller inte, ansågs besudlad och var värdelös som handelsvara, och även för dessa fall stadgades dödsstraff. Denna negativa kvinnosyn backades också upp av kyrkan. Kvinnosynen förändrades dock med tiden och när man började lagstifta i Sverige på 1200-talet stadgades om kvinnofrid, varvid också våldtäkt kriminaliserades.⁸

1734 års lag medförde inga större förändringar avseende våldtäktsbrottet - fortfarande reglerades det som ett brott mot kvinnofriden och dödsstraff var stadgat för gärningsmannen. Till följd av upplysningstidens intåg i slutet av seklet, framställdes krav om en mildare straffrätt. 1779 avskaffades således dödsstraffet för våldtäktsbrott, men fortfarande var allt utomäktenskapligt sexuell umgänge straffbelagt.⁹

På 1800-talet skedde en viss kvinnlig frigörelse. Ogifta kvinnor tilläts bli myndiga, medan gifta kvinnor ännu, fram till 1921, hade sina män som förmyndare. I slutet av seklet ökade kvinnornas rörlighet, både ekonomiskt och fysiskt, genom att de själva fick råda över vad de tjänade¹⁰ och genom utbyggnaden av kommunikationer. Det blev även vanligt att kvinnor arbetade. Möjligheterna för männen att kontrollera ”sina” kvinnor minskade med andra ord radikalt och

⁷ SOU 2001:14, se bilaga A för lagtextförslaget avseende våldtäktsbrottet.

⁸ M-P. Boëthius (1981), s. 19 ff. och SOU 1982:61, s. 31 och 59.

⁹ SOU 1976:9, s. 28 f. och SOU 1982:61, s. 31.

¹⁰ M-P. Boëthius (1981), s. 21 och SOU 1982:61, s. 32.

andelen utomäktenskapliga barn ökade. Denna förändrade kvinnosyn påverkade även sexualsynen, vilket också satte sina spår i lagstiftningen. 1864 års strafflag var betydligt mildare än tidigare bestämmelser - våldtäkter betraktades som frihetsbrott och bestraffades utifrån hur mycket våld som brukats vid övergreppet. Det var endast män som kunde våldta, men övergrepp inom äktenskapet var inte straffbart - kvinnan sågs som ett osjälvständig objekt i förhållande till mannen och hans sexualitet.¹¹

År 1953 avlade Straffrättskommittén sitt förslag till brottsbalken, som sedermera trädde i kraft 1965. Den nya lagen innebar en humanare syn på våldtäktsbrottet, något som tydligt framträder i uttalanden om skyddet för kvinnans sexuella integritet och genom att brottet hänfördes till sedlighetsbrotten.¹² En stor nyhet var att våldtäkt även blev möjlig inom äktenskapet,¹³ denna borde dock bedömas mildare, d. v. s. enligt paragrafens andra stycke som reglerade s. k. våldförande. Även fall då kvinnan tidigare haft en relation till mannen, då hon tillåtit vissa närmanden från honom eller då hon undrlåtit att tillkalla hjälp fastän hon haft den möjligheten, skulle bedömas som våldförande. En annan nyhet var att graden av tvång sänktes för att en våldtäkt skulle anses begången - tidigare krävdes att våldet skulle ha "brutit ett till det yttersta gjort motstånd eller på annat sätt fullständigt betvingat kvinnan", men i den nya regleringen krävdes "endast" råntvång. Även om den nya bestämmelsen endast omfattade vaginala samlag, vilket innebar att brottet endast kunde begås av en man mot en kvinna, fanns inget krav på att samlaget skulle vara fullbordat.¹⁴

År 1972 tillsattes en utredning för att granska sedlighetsbrotten. Direktivet till denna var starkt präglad av den liberala kriminalpolitiken, vilket innebar ytterligare en mildring av synen på våldtäktsbrottet.¹⁵ Det uttalades att en överfallsvåldtäkt utomhus och en våldtäkt efter lite gemensamt kel är två helt olika brott och i de fall då kvinnan uppmuntrat mannen till sexuella närmanden, skulle i stället dömas för sexuellt tvång och i de allra lindrigaste fallen till böter.¹⁶ Sexualbrottsutredningen fick mycket skarp kritik från remissinstanserna, media och inte minst från allmänheten. Framförallt var det betoningen av hänsyn till offrets handlande före övergreppet, som fick kritik. Detta ledde till att utredningen lades ner 1977 och i stället tillsattes en kommitté, vars direktiv var starkt färgade av den framförda kritiken¹⁷ genom betoningen av omtanken om offren.¹⁸

I den kriminologiska kartläggning, som delvis låg till grund för den nya Sexualbrottskommitténs arbete, påvisas att de flesta grova våldsbrott sker i

¹¹ SOU 1976:9, s. 29 och SOU 1982:61, s. 32 och s. 59 ff.

¹² SOU 1953:14, bl. a. s. 231 och M-P. Boëthius (1981), s. 22.

¹³ SOU 1953:14, s. 233, H. Sutorius (1998), s. 1298 och M-P. Boëthius (1981), s. 22.

¹⁴ SOU 1953:14, s. 231 ff.

¹⁵ SOU 1976:9 och SOU 1981:64, s. 233.

¹⁶ M-P. Boëthius (1981), s. 24 f.

¹⁷ SOU 1981:64, s. 7 ff. och M-P. Boëthius (1981), s. 174 f.

¹⁸ SOU 1981:64, s. 235 och SOU 1982:61, s. 29.

hemmet och att majoriteten av dessa begås av närstående. Det är dessa offer som är minst anmälningsbenägna, men kränkningen har visat sig vara lika allvarlig som för offer utsatta för överfallsvåldtäkter. Det är också klarlagt att det är själva kränkningen, och inte graden av våld, som medför störst men vid en våldtäkt.¹⁹ Kommittén föreslog således att kvinnans förhållande till gärningsmannen, eller hennes agerande före övergreppet, skulle sakna all relevans vid bedömningen av brottets grovhet.²⁰ Det mildare brottet, våldförande, som tog sikte på övergrepp mellan bekanta och inom äktenskapet, avskaffades. I stället sänktes straffskalan för de ”normala” våldtäkterna och en grövre variant av brottet skapades.²¹ Kommittén föreslog också att bestämmelsen skulle vara könsneutral, så att även homosexuella övergrepp skulle omfattas.²² En annan nyhet var att även övergrepp jämförliga med samlag, d. v. s. anala och orala samlag, skulle inbegripas. Liksom i tidigare lagstiftning, ställdes inget krav på samlagets fullbordning.²³ Slutligen föreslogs att våldtäkter skulle falla under allmänt åtal, i stället för att, som tidigare, kräva målsägandens angivelse.²⁴ Ändringarna trädde i kraft 1984,²⁵ och det var först i och med denna som sexuella övergrepp inom äktenskapet i praktiken bedömdes som våldtäkter.²⁶

1998 skedde en omskrivning av våldtäktsparagrafen, som innebar att bestämmelsen även omfattade sexuella övergrepp i form av att gärningsmannen förde in föremål i kvinnans underliv. Det man ville betona var själva kränkningen med övergreppet och inte endast vilken form av sexualhandling som skett.²⁷

Under 1990-talet skedde ett antal ”gruppvåldtäkter” på några mycket berusade unga flickor. På grund av att de själva druckit sig berusade (och i ett fall på grund av åklagarens gärningsbeskrivning), dömdes ett flertal av förövarna för ”grovt sexuellt utnyttjande” och inte för ”våldtäkt”. Medierna fokuserade främst på att gärningsmännen *inte dömdes för våldtäkt*, och det faktum att ”grovt sexuellt utnyttjande” är ett mycket allvarligt brott, som *kan* leda till ett lika långt fängelsestraff som våldtäkt passerar på något sätt obemärkt förbi.²⁸ En högljudd debatt sattes igång och kontentan av denna kan delvis sägas vara att den juridiska definitionen av vad en våldtäkt är inte stämmer överens med samhällets definition, samt att samhället kräver hårdare tag mot våldtäktsmännen. År 1998 tillsattes en utredningskommitté för att se över sexualbrottslagstiftningen och under våren har de kommit med sitt betänkande. Om lagförslaget går igenom kommer det

¹⁹ SOU 1981:64, s. 89 f. och s. 96.

²⁰ SOU 1982:61, s. 63 och 66 ff.

²¹ A. a. s. 63 och 74 f.

²² A. a. s. 63 och 69 f.

²³ A. a. s. 63 och 71 f.

²⁴ A. a. s. 63 och 76 f.

²⁵ SOU 2001:14, s. 50.

²⁶ SOU 1953:14, s. 233, H. Sutorius (1998), s. 1298 och M-P Boëthius (1981), s. 22.

²⁷ SOU 2001:14, s. 48 f.

²⁸ Straffskalan för en våldtäkt är fängelse mellan två och sex år, för grov våldtäkt mellan fyra och tio år, för sexuellt utnyttjande i högst två år, för grovt sexuellt utnyttjande i sex månader till sex år. Se brottsbalken 6 kap. 1 och 3 §§.

innebära en grundlig revidering av våldtäktsparagrafen, vilket jag kommer att behandla närmare i kapitel 7.

Hur våldtäktsbrottet har sanktionerats genom tiderna, kan sättas i relation till den samtida kvinnosynen. Förr betraktades, som redan nämnts, kvinnan som mannens ägodel och hon uppfattades som ett osjälvständigt objekt - våldtäktsbrottet ansågs då vara ett våldsbrott. När kvinnan blev mer självständig ansågs hon ha en egen personlig och sexuell integritet och våldtäktsbrottet förändrades till att vara ett sexualbrott. Skillnaden mellan dessa två rubriceringar anser jag är mycket stor. Ett våldsbrott bedöms efter vilka fysiska skador som har uppstått, små skador är ett mildt brott, stora skador ett svårt - hänsyn tas vanligen inte till den kränkning som brottet har medfört. Ett sexualbrott medför vanligen ringa fysiska skador, men bedöms efter den kränkning av individens personliga integritet som har skett, vilket innebär att man ser till offrets uppfattning och känslor. Om kränkningen anses liten är brottet mildt, om den anses stor är brottet grovt. Om mycket våld har använts är detta givetvis en försvårande faktor, men ett våldtäktsbrott kan anses grovt utan att särskilt mycket våld har använts, beroende på hur kränkande handlingen anses vara.

1.3 Syfte, frågeställningar och material

I denna uppsats har jag för avsikt att närmare granska bevisvärderingen i våldtäktsmål. Jag kommer framförallt att inrikta mig på bevisvärderingen i praktiken, främst utifrån *NJA 1996 s. 176*. Jag har valt detta rättsfall framförallt därför att jag inte förstår mig på HD:s bevisvärdering. Således har jag velat analysera hur denna *bör gå till* i våldtäktsmål i förhållande till hur den faktiskt *har gått till* i just detta fall. I de flesta fall finns ingen större diskrepans mellan dessa två metoder, vilket jag dock anser att det gör i det fall jag har valt att analysera. Jag kommer även att beröra vissa teoretiska modeller från doktrin, men dessa förefaller ligga långt från verklighetens bevisvärdering.

Jag utgår från frågor som t. ex. vad innebär beviskravet ”ställt utom rimligt tvivel” och vad är det som mer specifikt ska bevisas i våldtäktsmål? Vad får åberopas som bevis och hur värderas bevis som åtkommit på ett olagligt sätt? Hur ska bevisvärderingen gå till enligt lagtexten och dess förarbeten och vilka olika teoretiska modeller för bevisvärderingen har lagts fram i doktrinen? Hur bör rätten gå till väga vid bevisvärderingen och vilka bevismedel kan överhuvudtaget bli aktuella i våldtäktsmål? Hur värderas de olika bevisen och vilka svårigheter kan värderingen medföra; hur bedömer man t. ex. om en person talar sanning, hur ska sakkunnigbevisning hanteras och hur tolkas den tilltalades ”utsaga” då han väljer att vara passiv? Slutligen analyserar jag våldtäktsmålet *NJA 1996 s. 176*; hur har de olika instanserna värderat bevisen och hur förhåller sig bedömningarna till hur bevisvärderingen ”bör” gå till enligt vad jag har lagt fram tidigare i uppsatsen? Hur förhåller sig generellt sett den teoretiska bevisvärderingen till den praktiska och hur anser jag att man borde ha värderat bevisningen i detta mål?

På grund av uppsatsens begränsade omfattning har jag tvingats göra vissa inskränkningar. Till att börja med har jag i princip helt uteslutit internationella jämförelser. Jag har vidare främst inriktat mig på den vuxna kvinnan som våldtäktsoffer, eftersom situationen avseende barn behandlas förhållandevis annorlunda. Mitt perspektiv är främst inom-rättsligt, vilket innebär att jag inte kommer att utreda frågor som t. ex. berör kön och sexualitet, dock kommer jag att beröra vissa psykologiska aspekter i samband med utsageanalysen. Anledningen till detta är att jag har strävat efter att efterlikna verkligheten så mycket som möjligt. Det förefaller vara så att domstolarna i viss mån använder sig av psykologiska resonemang vid sin bedömning, medan frågor som avser kön och sexualitet vanligen inte berörs.

Materialet jag har använt mig av har i princip uteslutande varit befintlig litteratur, rättsfall, förarbeten och några enstaka internetkällor.

1.4 Disposition

Uppsatsen kan delas in i två delar - en teoretisk (kapitel 2 - 3) och en mer praktisk (kapitel 4 - 7). Fokus ligger på den praktiska delen, men jag har ansett det viktigt med en teoretisk bakgrund för att kunna tillgodogöra sig denna.

Inledningsvis (kapitel 2) förklarar jag de viktigaste termerna inom bevisföring och bevisvärdering. Detta gör jag framförallt för att underlätta den fortsatta läsningen. Jag redogör härefter för de allmänna processrättsliga principerna för bevisning i brottmål. Jag beskriver bland annat beviskravet i brottmål, samt vad som ska bevisas i våldtäktsmål, och bestämmelserna kring bevisföringen i brottmålsprocessen. Dessa aspekter behandlas därför att de har stor relevans för bevisvärderingen och jag anser således denna bakgrundsinformation nödvändig för den fortsatta läsningen.

I det följande kapitlet (kapitel 3) redogör jag inledningsvis för de praktiska grunderna för bevisvärderingen, såsom de lagts fram i lagtexten och dess förarbeten. Dessa har självfallet mycket stor relevans för bevisvärderingen, varför en redovisning av dessa är självklar. Därefter förklarar jag kort några av de teoretiska modeller som finns för bevisvärderingen. Teorierna kan te sig något abstrakta och krångliga, eftersom de lagts fram i doktrin och till stor del saknar förankring i den praktiska juridiska tillämpningen. Dock anser jag att de är relevanta, för att läsaren ska få en heltäckande bild av bevisvärderingens område.

I kapitel 4 övergår jag till den mer praktiska bevisvärderingen och redogör för det första steget i denna - skapandet av en bevisstruktur. I det följande kapitlet (kapitel 5) redogör jag för hur de olika bevismedlen, som kan vara aktuella i våldtäktsmål, värderas. Jag har lagt tyngdpunkten vid den bevisning som är aktuell i *NJA 1996 s. 176*, som t. ex. muntliga utsagor, DNA-analyser, rättsintyg och

sakkunnigbevisning, eftersom detta fall analyseras senare i uppsatsen. Då jag har funnit det nödvändigt har jag även förklarat hur beviset ser ut och/eller fungerar. Denna redogörelse är relevant för den följande analysen (kapitel 6), där jag inledningsvis redogör för rättsfallet, d. v. s. vilka bevis som aktualiserats och hur domstolarna värderat dessa. I min egen analys av fallet avser jag tillämpa den information och de tekniker som jag tidigare har lagt fram i uppsatsen. Jag berör också kort hur de teoretiska modellerna från doktrin förhåller sig till den praktiska bevisvärderingen.

I det sista kapitlet (kapitel 7) ger jag några avslutande kommentarer och granskar vilken betydelse de eventuella lagändringar som våldtäktsbrottet står inför skulle innebära för bevisvärderingen.

2 ALLMÄNNA STRAFFPRO- CESSUELLA ASPEKTER

2.1 Terminologi

För att underlätta för den fortsatta framställningen, kommer jag nedan göra en kort redogörelse för den terminologi som används i samband med bevisvärderingen.

Till att börja med lägger parterna fram den bevisning de önskar åberopa i målet, vilket kallas *bevisföring*.²⁹ Härefter bedömer rätten bevisen, vilket benämns *bevisprövning*. Ett steg i denna bedömning är *bevisvärderingen*, då bevisens hållfasthet uppskattas.³⁰ Denna innebär att rätten avgör om bevisningen är tillräcklig för att styrka *bevistemat*, d. v. s. det händelseförlopp som åklagaren hävdar har skett.³¹ Redan innan någon bevisning har presenterats i målet föreligger dock en viss sannolikhet för bevistemat, s. k. *ursprungssannolikhet*. Denna kan inte ensam ligga till grund för en fällande dom, utan den utgör endast en tolkningshjälp för övrig bevisning.³² Om dock ursprungssannolikheten är väldigt hög och kan användas för att utesluta andra händelseförlopp, kan det räcka det med väldigt svag övrig bevisning, vilket dock medför risk att ursprungssannolikheten övervärderas.³³

Omständigheter som har bevisvärde för bevistemat, d. v. s. själva innehållet i varje bevismedel, kallas för *bevisfakta*.³⁴ Dessa är alltid förbundna med omständigheter som är av direkt relevans för målets utgång, s. k. *rättsfakta*,³⁵ och det slutliga bevistemat är m. a. o. ett sådant.³⁶ *Hjälpfakta* däremot, är omständigheter som inte ensamma kan bevisa något brott, utan de utgör endast tolkningshjälp för bevisfakta. Förekomsten av hjälpfakta höjer eller sänker bevisvärdet, d. v. s. bevisningen blir säkrare eller robustare.³⁷ Man kan skilja mellan ett bevisfaktum och hjälpfaktum genom frågan: ”kan denna omständighet, om den är fullständigt säkerställd, bevisa det aktuella temat eller kan omständigheten bara, i bästa fall, utgöra ett stöd för annan bevisning?”. Om flera hjälpfakta kombineras kan de omvandlas till bevisfakta i form av eliminationsbevis

²⁹ P.O. Ekelöf (1995), s. 21.

³⁰ C. Diesen (1994), s. 7.

³¹ P.O. Bolding (1989), s. 13 f. och s. 21.

³² P.O. Ekelöf (1995), s. 129.

³³ C. Diesen (1997), s. 33 f.

³⁴ A. a. s. 12 f.

³⁵ P.O. Bolding (1989), s. 19 och B. Lindell (1987), s. 33.

³⁶ P.O. Ekelöf (1995), s. 13.

³⁷ A. a. s. 14 och s. 134.

eller struktural bevisning (se nedan).³⁸ *Indicier* är någonting helt annat än hjälpfakta. Enligt Diesens definition är det omständigheter som ”inte direkt kan hänföras till bevisemat, till brottet och brottsplatsen, men som ändå är relevanta för bedömningen av dessa”.³⁹

Eliminationsbevis är en slags bevis som ”enbart stöder frånvaron av en omständighet, vars existens utesluter bevisemats”.⁴⁰ Eftersom detta kan låta krångligt vill jag förtydliga med ett exempel. Om man tänker sig en faderskapstvist med endast två tänkbara fäder, varvid den ena mannen kan uteslutas med hjälp av en DNA-analys. Då föreligger ett eliminationsbevis som pekar på att den andra mannen är far till barnet.⁴¹ Av detta kan man också utläsa något om de kriterier som måste vara uppfyllda för att ett eliminationsbevis ska föreligga. Det måste vara fråga om en avgränsad och känd population, eliminationen måste vara säker och den måste bedömas i relation till bevisemat. Eliminationsbevis är inte särskilt vanligt förekommande, men man använder samma teknik för uteslutning inom andra delar av bevisvärderingen, t. ex. vid prövningen av alternativa hypoteser.⁴² Slutligen, *struktural bevisning*, som är bevisning som består av flera omständigheter, som tillsammans bildar en slags bakgrund till bevisemat och därigenom gör det antagligt.⁴³ Omständigheterna kan inte ensamma bevisa någonting, eftersom de har för svag koppling till bevisemat.⁴⁴

2.2 ”Ställt utom rimligt tvivel” - beviskravet i brottmål

För att den tilltalade i ett brottmål ska kunna dömas i enlighet med åtalet, krävs det att det är *bevisat* att han begått brottet.⁴⁵ Det låter så självklart, men vad innebär det egentligen att en sak är *bevisad*?

Lösningen på denna fråga lämnar lagstiftaren obesvarad, och frågan har i stället fått lösas i rättspraxis.⁴⁶ I *NJA 1980 s. 725*⁴⁷ uttrycker HD att det ska vara ”*ställt utom rimligt tvivel*” att den tilltalade begått brottet. Begreppet kommer

³⁸ C. Diesen (1997), s. 25 f. och s. 54 f.

³⁹ Den traditionella definitionen av indicier, som Diesen förkastar, omfattar dock alla andra bevis än direkta observationer eller skriftliga bevis. (A. a. s. 25.)

⁴⁰ P.O. Ekelöf (1995), s. 151, not 92a.

⁴¹ A. a. s. 159 samt not 114a samma sida.

⁴² C. Diesen (1997), s. 26 ff.

⁴³ P.O. Ekelöf (1995), s. 159 f.

⁴⁴ C. Diesen (1997), s. 28.

⁴⁵ Rättegångsbalken 35 kap. 1 § 1 st: ”Rätten skall efter samvetsgrann prövning av allt, som förekommit, avgöra, vad i målet är bevisat.”

⁴⁶ C. Diesen I (2000), s. 76.

⁴⁷ Fallet avser en våldtäkt där bevisningen i huvudsak består av parternas sinsemellan motstridiga utsagor. HD friar mannen med hänvisning till att det finns ett ”betydande utrymme” för rimligt tvivel, även om de förkastar hans version av händelsen. Samtidigt klagas att skuldfrågan i brottmål inte kan avgöras enbart genom att besluta vilken parts utsaga som är mest trovärdig.

från det amerikanska ”beyond reasonable doubt” och är betydligt mer mångfacetterat än det ger sken av. Ordet ”rimligt” innebär att den rättsliga prövningen ska ske på ett objektivt sätt, d. v. s. att domen ska grundas på allmänna erfarenhetssatser och på de fakta som framkommit under huvudförhandlingen. Att tvivlet ska vara rimligt innebär vidare att det ska vara förnuftigt och logiskt i förhållande till processmaterialet. HD utpekar också genom begreppet att bevisvärderingen ska ske genom ”undanröjandet av tvivel”. Detta har i fallet skett genom att domstolen ställt upp och bedömt ett antal alternativa hypoteser, vilket Christian Diesen tolkar som att HD har gjort sitt metodval (se nedan avsnitt 3.2.3). Om en alternativ hypotes, som *inte* är straffbar, är möjlig vid sidan av åklagarens hypotes, kan den tilltalade inte dömas i enlighet med åtalet. Om däremot den alternativa hypotesen är straffbar, kan den tilltalade dömas för något av de två brotten, men ska då dömas för det brott som är fördelaktigast för honom, enligt principen ”in dubio mitus”.⁴⁸

Det bör observeras att sådana omständigheter som är ”allmänt veterliga” inte behöver bevisas.⁴⁹ Sådan kunskap kallas enligt Per Olof Ekelöf för notoritet, medan Henrik Edelstam i stället kallar den för allmänna erfarenhetssatser (icke-notoritet respektive särskilda erfarenhetssatser är således uttryck för sådan kunskap som endast experter besitter). Härmed avses inte sådant som alla kan ta reda på, utan sådant som alla i processen redan känner till. Detta är beroende av bland annat tid och rum, eftersom något som är allmänt känt för en viss krets personer, kanske inte är det för en annan.⁵⁰

Beviskravet ska vara lika högt i alla brottmål - det får med andra ord inte sättas lägre för att det är fråga om ett lindrigare brott eller för att den tilltalade har begått liknande brott tidigare.⁵¹ Det finns dock, enligt Ekelöf, många exempel i doktrin på uttalanden om att svårare brott kräver starkare bevisning, än lindrigare brott. En förklaring kan, enligt honom, vara att det som avses är ett högre eller lägre krav på bevisningens *robusthet*, d. v. s. utredningens fullständighet, men inte på dess styrka. Detta skulle innebära att man, vid lindrigare brott, sänker utredningskravet, vilket medför en risk att någon döms på grundval av en bristfällig utredning.⁵²

Det räcker dock inte att det kan ställas utom rimligt tvivel att den tilltalade begått en viss gärning (s. k. objektiv täckning), det ska också vara ställt utom rimligt tvivel att han gjort det med *uppsåt*, d. v. s. ha begått gärningen med ”vett och vilja” (s. k. subjektiv täckning).⁵³ Dock anses ett högre beviskrav vara gällande när det är fråga om att bedöma huruvida *eventuellt uppsåt* föreligger. Detta

⁴⁸ C. Diesen I (2000), s. 77 och s. 173.

⁴⁹ SOU 1938:44, s. 378.

⁵⁰ P.O. Ekelöf (1995), s. 39 f. och H. Edelstam (1991), s. 116.

⁵¹ C. Diesen I (2000), s. 76 ff.

⁵² P.O. Ekelöf (1995), s. 117.

⁵³ C. Diesen I (2000), s. 175. Se N. Jareborg, *Straffrättens ansvarslära*, Iustus Förlag AB, Göteborg, 1994, s. 201 ff., för en utförlig beskrivning av de olika uppsåtsformerna.

klargörs i ett rättsfall från 1950-talet där HD diskuterade om ett sannolikhetsuppsåt skulle kunna vara tillämpligt i svensk rätt. Tanken avfärdades och beviskravet för det eventuella uppsåtet fastställdes.⁵⁴ I ett senare rättsfall från mitten av 1990-talet bekräftas denna slutsats, genom att HD klargör att det, för att eventuellt uppsåt ska anses föreligga, krävs att det vid det hypotetiska provet konstateras att ”*det kan hållas för visst*” att den tilltalade agerat på samma sätt viss om följden.⁵⁵

Bevisbördan i brottmål ligger i princip alltid på åklagaren. Detta innebär att det åligger åklagaren att lägga fram bevisning som styrker det aktuella brottet.⁵⁶ Denna lösning har valts därför att den anses skapa mest trygghet i samhället, genom att ingen oskyldig fälls på grund av att han/hon inte lyckats införskaffa tillräcklig bevisning. Nära förbunden med principen om åklagarens bevisbörda är således oskyldighetspresumtionen, d. v. s. att den tilltalade ska betraktas som oskyldig till dess motsatsen har bevisats.⁵⁷ I bland kan dock åklagaren ha gjort en för dålig utredning, vilket leder till att den tilltalade måste frias. I dessa fall är det alltså utredningskravet som inte är uppfyllt, inte beviskravet.⁵⁸ Rätten kan dock ta initiativ till en komplettering av parternas bevisning, men detta är inte enbart av godo, eftersom rätten kan få svårt att förhålla sig objektiv om den varit engagerad i utredningen.⁵⁹

För att en gärningsman ska kunna dömas för våldtäkt måste alla rekvisit i paragrafen vara uppfyllda (se bilaga A för lagtext avseende våldtäktsbrottet), d. v. s. det måste vara *ställt utom rimligt tvivel* att det har skett ett *samlag* (eller annat sexuellt umgänge), att detta skett med *tvång* och att gärningsmannen har brukat *våld eller hot* mot sitt offer (eller har försatt detta i vanmakt). Detta är dock ingalunda en enkel uppgift, som blir speciellt komplicerad då ingen av parterna nekar till att ett samlag ägt rum, men de har olika uppfattning om huruvida det skett med samtycke eller ej. Det är fullt tillåtet att bruka ett visst mått av våld i en samlagssituation, såvida båda parter är införstådda med det. Det är vidare inte möjligt att döma någon för våldtäkt om han inte hade uppsåt till brottet

⁵⁴ *NJA 1959 s. 63* handlar om två ynglingar på rymmen från en ungdomsvårdsskola. Vid en polisspärre valde de att köra sin bil rakt mot denna i stället för att stanna. Polisen hamnade på bilens front och ynglingarna ökade då farten för att polisen skulle ramla av, vilket också skedde. Åtalet avsåg försök till dråp, men eventuellt uppsåt kunde inte styrkas. Hade ett sannolikhetsuppsåt varit tillämpligt, hade dock uppsåt ansetts föreligga.

⁵⁵ *NJA 1996 s. 27*, det s. k. Stureplansmålet, då en man sköt in mot människorna i en festlokal. Prövningen i målet avsåg delvis medverkansuppsåtet för de två män som *inte* avlossade skotten. Det hypotetiska provet utföll dock negativt - insikt förelåg, men det kunde inte hållas för visst att männen skulle ha handlat som de gjort vissa om att den tredje mannen skulle döda flera människor.

⁵⁶ C. Diesen (1994), s. 64.

⁵⁷ P.O. Ekelöf (1995), s. 113 f.

⁵⁸ C. Diesen I (2000), s. 137.

⁵⁹ P.O. Ekelöf (1995), s. 34.

- att begå en "oaktsam våldtäkt" är inte möjligt i Sverige.⁶⁰ Ett visst krav ställs alltså på att kvinnan ska ha gjort klart för mannen att hon inte är villig att ha sexuellt umgänge, det räcker inte med att mannen *borde ha insett* att samtycke saknades.⁶¹ Detta innebär, åtminstone i teorin, att "frånvaron av uttryckt motvilja presumerar vilja". I praktiken är dock inte passivitet likställt med samtycke, utan detta varierar från situation till situation. I vissa fall kan det vara uppenbart att passivitet är "en del av en uttryckt ovilja". Om t. ex. hot eller våld förekommer ställs inget krav på att kvinnan ska ha uttryckt någon motvilja.⁶²

Ett annat stort problem vad gäller våldtäktsbrottet är gränsdragningen till brottet sexuellt utnyttjande (brottsbalken 6 kap. 3 §). En dom enligt den senare rubriceringen blir aktuell om det är fråga om ett sexuellt övergrepp mot en kvinna, som befinner sig i en beroende ställning, vanmakt eller annat hjälplöst tillstånd. Detta blir aktuellt t. ex. då en man förgriper sig på en kvinna som är redlöst berusad, utan att det är gärningsmannen som har berusat henne. Om det däremot är gärningsmannen som har berusat kvinnan är det fråga om en våldtäkt. Problematiken ligger i att bedöma om kvinnan var så berusad att hon redan befann sig i ett hjälplöst tillstånd då övergreppet skedde, eller om hon *på grund av* gärningsmannens agerande blev försatt i ett hjälplöst tillstånd.

Som redan nämnts i inledningen, väcker åklagaren inte åtal, om han inte tror att bevisningen räcker till en fällande dom. Detta innebär alltså att han/hon ska göra en preliminär bedömning av de bevis som har kunnat uppbringas i målet. Vid våldtäkter är bevisningen oftast mycket bristfällig, vilket, åtminstone på 1970-talet enligt advokat Leif Silbersky, ledde till att *de flesta* anmälda våldtäktsfall avskrevs av åklagaren.⁶³ Det är enligt min mening olyckligt om åklagarna är alltför restriktiva med att väcka åtal, eftersom det är domstolen som ska göra bevisvärderingen och inte åklagarna. Det är dock inte ovanligt att avskrivning beror på att målsäganden inte orkar med den psykiska press som en utredning med t. ex. läkarundersökningar och upprepade förhör innebär.⁶⁴ Ofta är rättsintyg och målsägandens utsaga de enda bevis som går att uppbringa i målet, och om dessa dras tillbaka kan det inte bevisas att den åtalade begått brottet. Samhället har dock förändrats en hel del de senaste årtiondena, vilket innebär att det finns bättre stöd och ökad förståelse för de kvinnor som har blivit utsatta för sexuella övergrepp. Detta torde i sin tur innebära att allt fler orkar med de påfrestningar som en rättsprocess innebär.

2.3 Principen om fri bevisföring och

⁶⁰ I Norge är dock oaktsam våldtäkt kriminaliserat sedan årsskiftet 2000.

⁶¹ Anteckningar från Per Ole Träskmans föreläsning under specialkursen Ansvar och Påföljd, ht-2000.

⁶² H. Sutorius (1998), s. 1304 f.

⁶³ Ett uttalande som Silbersky skulle ha gjort enligt M-P. Boëthius (1981), s. 33, men det klagas inte i vilket sammanhang det skulle ha skett.

⁶⁴ M-P. Boëthius (1981), s. 29 f.

bevisprövning

I Sverige är både bevisföringen och bevisprövningen fri (rättegångsbalken 35 kap. 1 § 1 st.). Detta innebär att i princip vad som helst kan åberopas som bevisning och rätten får fritt värdera allt som förekommit under huvudförhandlingen.⁶⁵ Med andra ord utgörs det material som rätten har att bedöma, inte enbart av parternas åberopade bevisning, utan av allting som har kunnat iakttas av rätten under huvudförhandlingen. Vad som uttalats under förundersökningen saknar betydelse för bedömningen, om det inte tas upp igen under huvudförhandlingen i enlighet med omedelbarhetsprincipen (rättegångsbalken 30 kap. 2 §).⁶⁶

Det finns dock vissa begränsningar avseende bevisföringen. För det första får personer som har tystnadsplikt i sin yrkesutövning inte vittna om sådant som ligger inom ramen för denna (de kan dock vittna om annat eller som privatpersoner).⁶⁷ Vittnesplikt gäller dock för denna kategori avseende de allra grövsta brotten, med undantag för försvarsadvokater som alltid har en absolut tystnadsplikt.⁶⁸ Vidare vittnar anhöriga till parterna utan ed (rättegångsbalken 36 kap. 3 §). De behöver dock inte vittna, men då får inte heller förundersökningsprotokollet åberopas som bevisning.⁶⁹ Bevisning som åtkommit på ett olagligt sätt, får läggas fram inför rätten, men den tillmäts ett lägre värde än den annars skulle ha gjort. Det kan t. ex. vara fråga om blodprov som tagits av icke behörig personal, olaglig avlyssning, oriktigt gjorda beslag eller husrannsakan eller felaktiga förhörsmetoder.⁷⁰ Slutligen kan rätten också avvisa sådan bevisning som den finner är uppenbart irrelevant (rättegångsbalken 35 kap. 7 §).⁷¹

Till HD:s uppgifter hör att ”pröva frågor som är av vikt för rättstillämpningen”. HD ska med andra ord inte ägna sig åt bevisvärderingsfrågor, men så sker ibland i alla fall. Prejudikatvärdet i dessa fall är något oklart - eftersom bevisvärderingen är fri, bör ju HD:s avgörande i sådana frågor inte kunna styra underrätternas bevisvärdering, men samtidigt är dock underrätterna rent faktiskt bundna av HD:s prejudikat.⁷²

⁶⁵ Se t. ex. P.O. Bolding (1989), s. 24, C. Diesen I (2000), s. 13, C. Diesen (1994), s. 7 och P.O. Ekelöf (1995), s. 20 ff.

⁶⁶ P.O. Ekelöf (1995), s. 21 ff.

⁶⁷ P.O. Bolding (1989), s. 26 och U. Lundqvist (1998), s. 313 ff.

⁶⁸ P.O. Ekelöf (1995), s. 174 f. och U. Lundqvist (1998), s. 315 f.

⁶⁹ U. Lundqvist (1998), s. 312 f.

⁷⁰ A. a. s. 265 ff., s. 284 ff., s. 303, s. 311.

⁷¹ C. Diesen I (2000), s. 14.

⁷² B. Lindell (1987), s. 120 och s. 125.

3 BEVISVÄRDERINGEN ENLIGT LAGTEXT, FÖR- ARBETEN OCH DOKTRIN

3.1 Bevisvärderingens praktiska grunder

Bevisvärderingen är det skede i processen då rätten fastställer vilka slutsatser, och hur säkra slutsatser, som kan dras av vad som framkommit under huvudförhandlingen. Syftet är att klargöra om åklagarens gärningsbeskrivning får tillräckligt stöd av den framlagda bevisningen, så att den räcker till en fällande dom. Med andra ord, om det är styrkt bortom varje rimligt tvivel att den tilltalade begått det brott för vilket han är åtalad.⁷³

I rättegångsbalken 35 kap. 1 § 1 st. sägs att rätten ska beakta ”allt, som förekommit” i målet, men ingenting om *hur* själva värderingen ska gå till.⁷⁴ I motiven till lagen fastställs dock ett antal principer och krav. Grundläggande principer är att domen ska grundas på *allmänna erfarenhetssatser* och slutledningsregler, vilket medför vissa subjektiva inslag i värderingen. Om dessa kunde uteslutas genom en strikt lagreglering, vore dock bevisprövningen inte längre fri. De allmänna erfarenhetssatserna består dels av s. k. *säkrade erfarenhetssatser*, som t. ex. fysikaliska naturlagar, och dels av *vaga erfarenhetssatser*, som bygger på vår livserfarenhet om hur verkligheten hänger ihop.⁷⁵ Man bör vara uppmärksam på att de vaga erfarenhetssatserna endast uttrycker en sannolikhet för någonting, medan det som eftersöks är sambandet för någonting i det aktuella fallet.⁷⁶ Med andra ord utgör de vaga erfarenhetssatserna endast hjälpfakta.⁷⁷ Att bevisvärderingen utgår från erfarenhetssatser är en klar nackdel, eftersom dessa ofta förväxlas med fördomar - de är med andra ord ganska osäkra. Det finns dock vissa fördelar, som t. ex. en ökad flexibilitet och möjlighet att dra nytta av rättens samlade kunskap och intuitioner.⁷⁸

Kraven som läggs fram i förarbetena är t. ex. kravet på *objektivitet*, som också innebär ett krav på en *analys*. Denna synliggörs och kan bedömas genom kravet på *redovisning* i domskälen. Det finns också ett krav på *materialbegränsning*, vilket innebär att rätten vid sin bedömning, förutom allmänna erfarenhetssatser, endast får beakta vad som framkommit i målet. Vidare ställs ett s. k. *sanningskrav*, som innebär att bevisemat måste uttrycka något som antingen kan

⁷³ C. Diesen I (2000), s. 173, och C. Diesen (1997), s. 14.

⁷⁴ B. Lindell (1987), s. 96.

⁷⁵ C. Diesen (1997), s. 22 och SOU 1938:44, s. 378.

⁷⁶ P.O. Ekelöf (1995), s. 127.

⁷⁷ C. Diesen (1997), s. 25.

⁷⁸ A. a. s. 24.

verifieras eller falsifieras. Detta förutsätter ett starkt samband mellan bevisfakta och bevis temat i målet, med andra ord ett krav på *relevans*. För att en verifiering eller falsifiering ska kunna ske genom detta samband, krävs att det överhuvudtaget är möjligt att bevisa temat - ett *bevisbarhetskrav*.⁷⁹

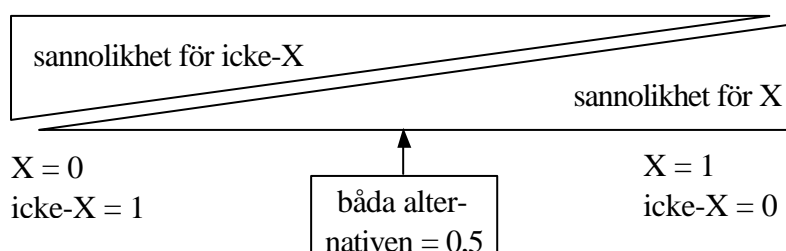
3.2 Bevisvärdering i doktrin

Vilken metod som faktiskt tillämpas i praktiken är varierande och ofta oklart. Vilken metod som däremot *bör* tillämpas, finns det många skilda åsikter om inom doktrinen.⁸⁰

Jag kommer nedan göra en kort redogörelse tre olika modeller för bevisvärderingen - temametoden, värde metoden och hypotesmetoden. De två förstnämnda laborerar till stor del med sannolikhetsresonemang, s. k. statistiska metoder, medan den sistnämnda utgår från en s. k. ”hermeneutisk prövningsmodell”.⁸¹ Det finns ytterligare ett antal teorier, men dessa har jag valt att utelämma, antingen på grund av att de antingen har utvecklats till nyare teorier⁸² eller inte har fått särskilt stor genomslagskraft i Sverige.⁸³

3.2.1 Temametoden

Med temametoden för bevisvärderingen prövar rätten *sannolikheten för bevis temat utifrån varje framlagt bevis*.⁸⁴ Rätten utgår alltså endast från vad parterna har åberopat.⁸⁵ Kännetecknande är att man använder sig av sannolikhetsresonemang för olika hypoteser, så att sannolikhet för den ena hypotesen innebär motsvarande osannolikhet för den motstående hypotesen (se bilden nedan).⁸⁶

⁷⁹ B. Lindell (1987), s. 97 ff. och SOU 1938:44, s. 378.

⁸⁰ C. Diesen I (2000), s. 173 och P.O. Bolding (1989), s. 65.

⁸¹ C. Diesen (1997), s. 39.

⁸² Se t. ex. B. Lindell (1987), s. 137 ff.

⁸³ Se t. ex. Jonathan Cohen, "The Probable and the Provable", Oxford 1977 för den induktiva metoden.

⁸⁴ Bl. a. C. Diesen (1997), s. 37 och P.O. Bolding (1989), s. 75.

⁸⁵ C. Diesen (1997), s. 41.

⁸⁶ P.O. Bolding (1989), s. 76 och s. 85.

Om man använder sig av temametoden vid sammanvägningen av olika bevis, börjar man med att fråga sig hur starkt temat har blivit av att det senast prövade beviset har tillförts, och så fortsätter man tills alla bevis är tillfogade. Fokus ligger alltså på det ”positiva uppfyllandet” av bevistemat. Denna metod innebär att man gör en bedömning av den typ man gör till vardags, men det finns en risk att bedömaren låter subjektiviteten spela en stor roll.⁸⁷

Temametoden har kritiserats av bland annat Per Olof Ekelöf och Anders Stening bl. a. för att de anser att den fäster alltför stor vikt vid ursprungssannolikheten.⁸⁸ Stening anser att man i stället bör bortse från övrig bevisning vid värderingen av ett visst bevis.⁸⁹ De menar också att om faktum X är sannolikt behöver detta inte innebära att faktumets icke-existens (icke-X) är osannolikt (se bilden ovan), utan det innebär snarare att faktum icke-X är ovisst. De anser att detta medför en risk att ”man underskattar det stöd som finns för bevistemats existens” (jfr värdemetoden, nedan).⁹⁰

3.2.2 Värdemetoden

Med värdemetoden för bevisvärderingen prövar rätten *sannolikheten för att bevistemat har orsakat beviset*.⁹¹ Med andra ord krävs ett *orsakssamband* dememellan.⁹² Varje bevis värderas för sig, utan att någon hänsyn tas till motstående bevisning. Sannolikheten för att beviset stödjer bevistemat förs sedan in på en linjär skala med beteckningar som ”antagligt”, ”sannolikt” och ”uppenbart”. Beviset omsätts därefter i ett *frekvenstal*, d. v. s. en procentandel av fullständig säkerhet (ett s. k. matematiskt sannolikhetsbegrepp),⁹³ som endast anger hur vanligt förekommande någonting är.⁹⁴ Slutligen läggs de enskilda bevisens värde samman och bedöms. Rätten tar härvid även upp andra tänkbara alternativ än de som parterna har lagt fram.⁹⁵

Värdemetoden fäster inte lika stor vikt vid ursprungssannolikheten som temametoden, och om ett faktum X är sannolikt tolkas detta som att faktum icke-X är *ovisst*, inte osannolikt (se bilden nedan, jfr temametoden ovan).⁹⁶ Den ovissa informationen förs ihop under rubriken ”kvarstående osäkerhet”.⁹⁷

⁸⁷ C. Diesen (1997), s. 69 ff.

⁸⁸ Ekelöf (1995), s. 137, A. Stening (1975), s. 35.

⁸⁹ A. Stening (1975), s. 85 ff.

⁹⁰ Ekelöf (1995), s. 137, A. Stening (1975), s. 35.

⁹¹ P.O. Bolding (1989), s. 76.

⁹² B. Lindell (1987), s. 144 f. och A. Stening (1975), s. 35.

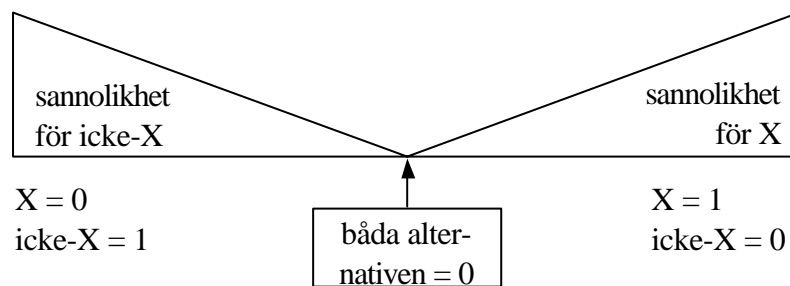
⁹³ C. Diesen (1997), s. 18 och 58 f.

⁹⁴ P.O. Ekelöf (1995), s. 156.

⁹⁵ C. Diesen (1997), s. 37 ff.

⁹⁶ P.O. Bolding (1989), s. 76 och 85.

⁹⁷ C. Diesen (1997), s. 59.

Om man använder sig av värdeметoden vid sammanvägningen gör man ”en avvägning av samverkan och motverkan” och det slutliga värdet anges i form av en uträkning av de enskilda bevisens värde i förhållande till varandra. Eftersom det inte finns någon grad av sannolikhet som överensstämmer med beviskravet, måste sannolikhetsberäkningarna kompletteras med en ”intuitiv helhetsbedömning” av hela materialet. Fokus ligger alltså på felmarginalen och värderingen inriktas på att kartlägga och bedöma den kvarstående osäkerheten, för att hindra att temat styr alltför mycket.⁹⁸

Värdeметoden har utsatts för omfattande kritik, framförallt mot det matematiska sannolikhetsbegreppet. Det anses alltför svårt att sätta siffror på de flesta formerna av bevisning, t. ex. på utsagor, varför sådana uppskattningar blir högst osäkra (DNA-analyser och fingeravtryck anges dock i form av sannolikhetsuppskattningar). Eftersom sannolikheten alltid måste hänföras till en viss känd och avgränsad population, laborerar värdeметodens förespråkare med s. k. *fiktiva frekvenser*, vilket kritikerna anser skapar stor osäkerhet rörande sannolikheten. De menar också att sannolikhetsuppskattningarna endast kan vara relevanta i bevisprövningens första steg, eftersom de anger någontings vanlighet, och inte säger någonting om det aktuella fallet.⁹⁹ Per Olof Bolding försvarar metoden med att ”ungefärliga graderingar” är möjliga, ”ungefär på samma sätt som när man skiljer mellan hett, varmt, ljummet, svalt, kallt och iskallt vatten”.¹⁰⁰ Per Olof Ekelöf är inne på samma linje när han säger att ”[b]evisningens tillförlitlighet” inte är ”beroende av om denna kan preciseras numeriskt”.¹⁰¹

Bengt Lindell riktar stark kritik mot värdeметodens uppfattning att om sannolikheten för X är hög, så säger detta ingenting om sannolikheten för icke-X, utan denna information är oviss. Han anser att man härigenom inte har betraktat processmaterialet som det totala materialet i målet. Detta anser han strider mot rättegångsbalken 35 kap. 1 §, eftersom han tolkar den som att ”det i målet införda materialet skall betraktas som det totala materialet”.¹⁰² Christian Diesen tolkar dock detta som att värdeметoden är öppen för alternativa skeenden än de

⁹⁸ A. a. s. 69 ff.

⁹⁹ A. a. s. 18 ff.

¹⁰⁰ P.O. Bolding (1989), s. 61.

¹⁰¹ P.O. Ekelöf (1995), s. 139.

¹⁰² B. Lindell (1987), s.156 ff.

parterna åberopat (vilket han inte anser att temametoden är).¹⁰³ Enligt min mening borde det faktum att rätten ser till alternativa händelseförlopp, inte innebära att man går utanför processmaterialet eller inte betraktar detta som målets ”totala material”.

Lindell kritiserar också kravet på kausalsamband - när man prövar om temat har orsakat beviset, har man redan förutsatt att temat har inträffat, vilket föregriper bevisvärderingens resultat, även om antagandet är hypotetiskt. Detta strider mot principen om fri bevisprövning. Eftersom det är rättens uppgift att bedöma vad som utgör ett kausalsamband, anser han att detta krav är irrelevant. Han anser att värdemetoden medför en risk att ”bevis som vid en förutsättningslös bedömning skulle tillmätas ringa vikt, kan komma att få stor betydelse”.¹⁰⁴

3.2.3 Hypotesmetoden

Med hypotesmetoden för bevisvärderingen prövar rätten om åklagarens bevisstema är det enda rimliga händelseförloppet i fallet - man ställer upp s. k. *alternativa hypoteser*. Alla hypoteser som, utifrån vad som lagts fram i målet, ter sig möjliga ska prövas. Det är med andra ord av allra högsta vikt att både utredningsstandarden och utredningskravet är uppfyllda, d. v. s. att rätten har sett till att målet är utrett enligt ”vad dess beskaffenhet kräver” och att åklagaren har uppfyllt sin utredningsbörda (rättegångsbalken 46 kap. 4 §).¹⁰⁵

Åklagarens tes prövas sedan genom att alla faktorer, som skulle kunna förändra denna, granskas. Om det rör sig om ett vittnesförhör, prövas detta genom att man analyserar vittnets sanningsvilja och motiv till att ljuga och hans/hennes observations- och minnesförmåga ifrågasätts. Det handlar helt enkelt om att bedöma ”i vad mån ett bevis kan motstå ett rationellt ifrågasättande”. Om alla alternativa hypoteser kan förkastas, d. v. s. de är orimliga, anses bevisstemat fastställt, d. v. s. det är ställt utom rimligt tvivel att bevisstemat har inträffat.¹⁰⁶

Skillnaden mellan denna metod och de ovanstående, är att den är utvecklad utifrån HD:s bevisprövning i brottmål.¹⁰⁷ En risk med metoden är dock, att värderingen av motbevisen får större utrymme än värderingen av huvudbeviset (detta problem står även värdemetoden inför), d. v. s. att rätten ständigt söker efter tvivel. Således bör rätten inledningsvis kontrollera att utredningskravet är uppfyllt och därefter göra en ungefärlig uppskattning om huruvida åklagarens bevisning räcker för en fällande dom. Om den gör det ska säkerheten i denna slutsats verifieras eller falsifieras genom alternativa hypoteser.¹⁰⁸

¹⁰³ C. Diesen (1997), s. 35 ff.

¹⁰⁴ B. Lindell (1987), s.151 ff.

¹⁰⁵ C. Diesen (1997), s. 40 f.

¹⁰⁶ A. a. s. 59 f. För en utförlig beskrivning av metoden se C. Diesen (1994), s. 120 ff.

¹⁰⁷ C. Diesen (1994), s. 120.

¹⁰⁸ A. a. s. 41 ff.

Christian Diesen, som förespråkar hypotesmetoden, anser att metoden löser de problem som både temametoden och värdeметoden står inför genom tillämpandet av frekvenssannolikheter. Dessa innebär att fokus riskerar att hamna på vanligheten i stället för det enskilda fallet, vilket alltså hypotesmetoden undviker genom koncentrationen på temats hållfasthet. Hypotesmetoden är också den metod som fått störst internationell framgång.¹⁰⁹

3.2.4 Val av bevisvärderingsmetod

Skillnaderna mellan de olika metoderna är möjligen inte riktigt så stora som det kan framstå. Den största skillnaden ligger snarare mellan teori och praktik. Detta torde bero på att bevisvärderingen inte är fastlagd i lag utan har blivit en flitigt diskuterad fråga i doktrin. Det har dock visat sig svårt att lägga fram en metod som domarna har velat tillämpa.¹¹⁰

Vilken metod för bevisvärderingen rätten än väljer, ska samma metod tillämpas genom hela processen, d. v. s. både vid värderingen av delarna och vid sammanvägningen. Detta beror på att olika metoder kan bygga på olika sannolikhetsbegrepp som kan vara svåra att kombinera.¹¹¹ I ett val mellan värdeметoden och temametoden torde, enligt bl. a. Christian Diesen, värdeметoden vara att föredra i brottmål och temametoden i tvistemål. Detta på grund av att värdeметoden ser till alternativa händelseförlopp, vilket temametoden inte gör. Självklart förespråkar han dock hypotesmetoden i första hand.¹¹²

¹⁰⁹ A. a. s. 35 ff.

¹¹⁰ A. a. s. 43.

¹¹¹ A. a. s. 43 f.

¹¹² A. a. s. 35 ff.

4 BEVISSTRUKTUREN SOM UTGÅNGSPUNKT FÖR BEVISVÄRDERINGEN

4.1 Inledning

För att underlätta den följande värderingen av varje bevismedel, och för att inte riskera att bedöma helheten före delarna, bör man skapa en *bevisstruktur*. Denna utgår från åklagarens gärningsbeskrivning, eftersom det är denna som ligger till grund för bevis temat som rätten ska pröva. Om temat inte kan styrkas till varje del med de bevis som lagts fram under processen, ogillas vanligen hela åtalet. I vissa fall är det dock möjligt för rätten att döma för ett mildare brott, om åtalet t. ex. avser en stöld, men rätten finner att uppsåtsrekvisitet inte är uppfyllt, kan rätten eventuellt döma gärningsmannen för egenmäktigt förfarande.¹¹³ Huvudregeln är att rätten inte får döma över annat än vad gärningsbeskrivningen omfattar (rättegångsbalken 30 kap. 3 §).¹¹⁴ Med andra ord kan rätten döma för ett oaktsamhetsbrott, trots att åtalet avser ett uppsåtsbrott, endast om gärningsbeskrivningen kan anses innefatta oaktsamhetsbrottet.¹¹⁵ Vid bedömningen härav har domstolen ett visst tolkningsutrymme, men detta har inte ansetts vara särskilt stort.¹¹⁶ Anledningen till detta är den kontradiktoriska principen inte får åsidosättas, vilket bl. a. innebär att gärningsbeskrivningen måste vara tillräckligt preciserad att den tilltalade alltid kan förbereda sitt försvar.¹¹⁷

4.2 Uppdelning av bevis temat

Skapandet av en bevisstruktur inleds med att man delar upp bevis temat, i sina beståndsdelar, s. k. *bevis temata* (deltema).¹¹⁸ Bevis temat består av en identifikation av gärningsmannen, av brottet till tid, plats och objekt och av gärningen enligt de rekvisit som finns i respektive lagbestämmelse,¹¹⁹ rätten är dock inte bunden av åklagarens brottsrubricering.¹²⁰

¹¹³ A. a. s. 45.

¹¹⁴ G. Bergholtz (1992), s. 8.

¹¹⁵ Se t. ex. *NJA 1978 s. 291* - åtalet avser häleri, domen häleriförseeelse. A. a. s. 8.

¹¹⁶ Se t. ex. *NJA 1987 s. 194* - åtalet avser skattebedrägeri, men HD har inte ansett sig kunna döma för vårdslös skatteuppgift. A. a. s. 9.

¹¹⁷ A. a. s. 5 och s. 17.

¹¹⁸ A. a. s. 45.

¹¹⁹ Hur specificerade de olika delarna är beror på hur precisa bevisen är, den bör vara så noggrann som möjligt med tanke på res judicata-problematiken.

¹²⁰ C. Diesen (1997), s. 47 f.

När åklagaren kommer med alternativa yrkanden, måste dessa delas in i en egen bevisstruktur för att bedömas för sig. Detta gäller även om alternativen endast avser olika rubricering av ett brott på grund av dess svårhet, t. ex. våldtäkt eller grov våldtäkt.¹²¹

4.3 Fördelning av bevisningen på varje deltema

På varje deltema fördelas sedan de bevis som parterna har åberopat för sin sak. Ofta har ett bevis relevans för flera delteman, men dessa bevis ska trots detta inte bedömas i förhållande till helheten, eftersom det då är stor risk att beviset tillmäts större värde än det egentligen har. En fördelning av bevisningen på detta sätt görs dels för att bevisen bör värderas inom det område där de har relevans och dels för att klargöra om åklagaren uppfyllt sin utredningsbörda, genom att varje del i gärningsbeskrivningen ska kunna bevisas. Bevisbördan kan dock vara mer omfattande än gärningsbeskrivningen antyder, eftersom den subjektiva täckningen i form av uppsåt sällan framgår av lagbestämmelserna (när det är fråga om oaktsamhet framgår detta dock alltid), och denna måste således tillfogas bevisemat. Uppsåtet kan antingen läggas till som ett eget deltema eller tillfogas ett redan existerande objektiva deltema, beroende på hur komplicerad frågan är. Vid prövningen av subjektiva rekvisit anser Christian Diesen att beviskravet är lägre än för de objektiva rekvisiten, eftersom det är omöjligt att bevisa någons avsikter och insikter ”bortom rimligt tvivel”.¹²² Per Ole Träskman förkastar dock å det bestämdaste denna tanke på ett sänkt beviskrav.¹²³

Åberopande av ansvarsfrihetsgrunder ställs upp som alternativa hypoteser, trots det nära sambandet med uppsåtet.¹²⁴

4.4 Bestämning av bevisens karaktär

Bevisen brukar delas upp i *huvudbevis* och *motbevis*. De förstnämnda stöder åklagarens tes (bevisemat) och de sistnämnda talar följaktligen emot denna.¹²⁵ Det finns två slags motbevisning - *motsatsbevis*, som t. ex. alibi, som påvisar att den tilltalade inte är gärningsman, och *ordinär motbevisning*, som försvagar åklagarens tes.¹²⁶ Uppdelningen sker för att man lättare ska se sambandet mellan bevisfaktum och rättsfaktum, och har ingenting att göra med bevisens styrka eller värde. Detta innebär att ett av försvaret åberopat vittne, vars uttalanden stödjer

¹²¹ A. a. s. 48.

¹²² A. a. s. 45 ff.

¹²³ Anteckningar från Per Ole Träskmans föreläsning 2000.04.06, under specialkursen Bevisföring och bevisvärdering avseende de centrala straffrättsliga frågorna, vt-2000.

¹²⁴ C. Diesen (1997), s. 49 f.

¹²⁵ A. a. s. 52.

¹²⁶ P.O. Ekelöf (1995), s. 18 f.

åklagartesen, inte kan föras till kategorin huvudbevis, eftersom detta skulle medföra att man föregriper bevisvärderingen.¹²⁷

Vidare brukar man föra de olika hjälpfakta som finns till "sina" bevisfaktum, eftersom hjälpfakta påverkar bevisfaktumets värde. Hjälpfakta som tillsammans med andra hjälpfakta bildar struktural bevisning, bör dock för överskådliggighets skull ställas upp som ett bevisfaktum. Det är lämpligt att markera att det inte är fråga om ett självständigt bevisfaktum, genom att man skriver "motiv", "förberedelse" e. dyl. så att det klargörs att det är fråga om struktural bevisning. Om ett sådant bevis är det enda huvudbeviset är det tveksamt om beviskravet kan uppfyllas.¹²⁸

Efter den separata värderingen av varje bevismedel ska en sammanvägning ske, för att man ska kunna göra en samlad bedömning av om bevistemat är uppfyllt eller inte. I detta skede framträder tydligt skillnaderna mellan de olika teoretiska modellerna,¹²⁹ men dessa används dock sällan i praktiken. Oftast använder domarna helt enkelt sin intuition, men det finns dock några tumregler att hålla sig till. Om ett bevis innehåller flera led, vilket t. ex. vittnesmål ofta gör, är det fråga om en s. k. beviskedja. Ju fler led denna innehåller, desto svagare är bevisningen för slutledet om inte varje led kan bevisa följande led med mycket stor säkerhet. Detta innebär att ju kortare man kan göra beviskedjan, desto starkare blir bevisningen. Om det finns flera bevis, som inte är särskilt starka, kan dessa bli starkare tillsammans, s. k. samverkande bevisning. Detta betyder att bevisen "ömsesidigt förstärker varandra". De får dock inte vara beroende av varandra, d. v. s. ett bevis kan inte samtidigt utnyttjas som både bevisfakta och hjälpfakta. Slutligen kan bevisningen också vara s. k. motbevisning, som t. ex. alibi. Vilken effekt denna får kan variera mellan olika fall.¹³⁰

¹²⁷ C. Diesen (1997), s. 53.

¹²⁸ A. a. s. 54 f.

¹²⁹ A. a. s. 69.

¹³⁰ P.O. Ekelöf (1995), s. 141 ff. och s. 147 och A. Stening (1975), s. 61 ff., s. 75 ff. och s. 98 ff.

5 BEVISVÄRDERINGEN AV OLIKA BEVISMEDEL I VÅLDTÄKTSMÅL

5.1 Inledning

När en struktur har upprättats ska alla bevismedel värderas separat för varje deltema.¹³¹ Det finns inga direkta skillnader mellan hur olika bevismedel värderas i teorin, vilket det däremot finns i praktiken. I bland måste rätten t. ex. ta hjälp av en sakkunnig att kunna tolka bevisen, medan det andra gånger räcker med vanlig livserfarenhet. Vidare måste vissa bevis relateras till statistik för att kunna tolkas, medan detta är omöjligt med andra bevis.¹³² Jag kommer nedan att redogöra för hur de bevismedel som kan vara aktuella i våldtäktsmål värderas, då jag finner det relevant redogöra för hur beviset i sig ser ut och/eller fungerar.

För alla bevis gäller, som jag tidigare har poängterat, att värderingen ska ske objektivt och enligt allmänna erfarenhetssatser. Man bör vara uppmärksam på att vad som är objektivt varierar över tid¹³³ och vad som är allmänna erfarenhetssatser kan variera med rättsens sammansättning. Hur stor inverkan de subjektiva inslagen får i processen beror på hur stora oklarheter som finns - ju fler frågetecken, desto fler svar finner rätten i sina egna subjektiva värderingar och erfarenheter. Detta blir särskilt aktuellt när psykologiska förklaringar måste till - då får det stor betydelse vem de enskilda ledamöterna i rätten kan identifiera sig med. Härvid spelar också rättsens sammansättning stor roll - om ledamöterna har liknande bakgrund och uppfattningar väger detta tungt, även om deras uppfattning saknar stöd i andra samhälleliga grupperingar. De subjektiva inslagen i bevisvärderingen skulle minska om resurserna till utredningsarbetet ökades och om värderingen kunde förankras i den relativt objektiva vetenskapen.¹³⁴

5.2 Värdering av muntliga utsagor

Det största problemet inom bevisvärderingen är troligen värderingen av muntliga utsagor. Framförallt gäller detta då annan bevisning saknas, vilket inte är ovanligt i våldtäktsmål och andra mål om sexuella övergrepp. HD ska egentligen inte ägna sig åt bevisfrågor, men gör det i alla fall i mål där bevisvärderingen är särskilt

¹³¹ C. Diesen (1997), s. 58.

¹³² A. a. s. 61.

¹³³ För länge sedan tillämpades t. ex. s. k. järnbörd, för att avgöra en misstänkts skuld. Detta innebar att denne fick bära en glödhet järnstång och om han fick blåsor i händerna dagen efter ansågs han skyldig.

¹³⁴ Se t. ex. A. Hølgerson (1990), s. 4 f. och C. Diesen (1997), s. 65 f.

komplexerad. Framförallt har det varit fråga om sexualbrottsmål. Eftersom lagstiftning saknas om hur värderingen ska gå till, har HD fått en mycket viktig roll för ”metodutvecklingen av bevisrätten”.¹³⁵ Huvudregeln är att HD inte får frånga hovrättens värdering av en muntlig utsaga, som avgörandet är avhängigt av. Det finns dock ett antal undantag - värderingen får frångås, om hovrätten *inte* tagit upp beviset till huvudförhandlingen men ändå ändrat tingsrättens dom, om ändringen är till den tilltalades fördel eller om det finns synnerliga skäl för att anta att bevisets värde är ett annat än vad hovrätten antagit.¹³⁶

Om en part eller ett vittne vägrar yttra sig under huvudförhandlingen, om han/hon har glömt bort någonting eller uttalar sig i strid med vad som sagts under förundersökningen, är det tillåtet att läsa upp vad denne sagt under polisförhöret (rättegångsbalken 36 kap. 16 § 2 st.).¹³⁷ Detta sker egentligen i strid med muntlighetsprincipen och får betydelse för bevisets värde. Enligt Per Olof Ekelöf utgör förundersökningsprotokollet endast ett hjälpfaktum, vilket innebär att det inte kan räcka för en fällande dom.¹³⁸ Detta är helt i linje med Europakonventionens bestämmelser - i artikel 6 p. 3d (se bilaga A) fastslås den kontradiktoriska principen, d. v. s. att den tilltalade har rätt att förhöra vittnen som åberopats mot honom, vilket innebär att en fällande dom inte kan baseras enbart på de uppgifter som lämnats under förundersökningen.¹³⁹ Om denna utsaga får stöd av annan bevisning är dock ett sådant förfarande möjligt.¹⁴⁰ Bengt Lindell anser dock att förundersökningsprotokollet kan få större betydelse än ett hjälpfaktum. Överhuvudtaget är han kritisk till indelningen av bevisning i olika kategorier som bevisfakta och hjälpfakta, eftersom det i princip alltid går att leta fram ett bevisfaktum, om än ett mycket svagt sådant, som hjälpfaktumet kan stödja sig på.¹⁴¹

5.2.1 Minnesteoretiska aspekter

Vid värderingen av muntliga utsagor bör man vara medveten om några minnesteoretiska aspekter. En utsageperson kan vara fullkomligt säker på en sak, som visar sig vara felaktig, på grund av hur vårt minne fungerar.

¹³⁵ C. Diesen I (2000), s. 228 och förordet.

¹³⁶ Rättegångsbalken 55 kap. 14 §.

¹³⁷ Se t. ex. B. Lindell (1987), s. 126 och P.O. Ekelöf (1995), s. 32.

¹³⁸ P.O. Ekelöf (1995), s. 32.

¹³⁹ I fallet *Unterpertinger mot Österrike* hade Unterpertinger dömts för misshandel av sin f. d. fru och styvdotter baserat på polisrapporten, eftersom de vägrade uttala sig i rätten. Europadomstolen fastslog att detta förfarande stred mot den kontradiktoriska principen i artikel 6. Se även H. Danelius (2000), s. 178 ff.

¹⁴⁰ I fallet *Asch mot Österrike* hade Asch dömts för misshandel på sin sambo baserat på polisrapporten, eftersom hon vägrade uttala sig i rätten. Eftersom annan bevisning också fanns i målet konstaterade Europadomstolen att detta förfarande inte skett i strid med artikel 6. Se även H. Danelius (2000), s. 178 ff.

¹⁴¹ B. Lindell (1987), s. 127 f.

Vad det är vi minns av en händelse beror i första hand på vad vi har uppfattat av händelsen. Perceptionen eller varseblivningen är selektiv, d. v. s. den är aldrig fullständig.¹⁴² Detta innebär att vi själva, utan att vara medvetna om det, lägger till ett antal pusselbitar för att få händelsen att bilda en logisk helhet. Vad det är vi har uppfattat och vad det är vi lägger till är högst individuellt och beror bl. a. på våra tidigare erfarenheter.¹⁴³ I en skräckfylld situation har vi en tendens att fokusera på det som är mest hotfullt, t. ex. ett vapen, vilket gör att andra detaljer av händelsen, som t. ex. signalementet på den som höll i vapnet, inte uppmärksammas.¹⁴⁴ Det har också kunnat konstateras vissa generella skillnader mellan vad kvinnor och män uppmärksammar - kvinnor lägger framförallt märke till kläder och färger och män lägger märke till mer teknisk information, som t. ex. bilmärken.¹⁴⁵

Hur mycket vi minns beror bl. a. på vilka känslor händelsen har väckt. En känslös upplevelse minns vi längre än en icke känslös, även om de perifera detaljerna bleknar med tiden.¹⁴⁶ Om vi tänker på händelsen ofta, diskuterar den med andra eller får information om den via media, minns vi den längre. Minnet kan dock påverkas, vilket gör att vi omedvetet förändrar och omtolkningar händelsen.¹⁴⁷ Detta innebär att den subjektiva upplevelsen kan skilja sig från den objektiva, d. v. s. vad en person har upplevt av en händelse behöver inte stämma överens med vad som faktiskt har hänt.¹⁴⁸ I bland kan en händelse vara så traumatisk att vi väljer att glömma bort den. Detta betyder dock sällan att den helt och hållet försvinner, utan den finns vanligen kvar i det undermedvetna och i känslolivet. Det är ovanligt att man helt "blockerar bort" händelser, vanligare är att tränga bort känslorna eller förneka det inträffade. Dessa minnen kan vara mycket svåra att komma åt, men i bland kan man väcka känslorna till liv, och därmed väcks också minnet, t. ex. genom att återse en plats där ett övergrepp ägt rum.¹⁴⁹

När vi sedan ska återge vårt minne, t. ex. i ett förhör, kan det påverkas avsevärt av hur detta går till. Enligt Lena Schelin har man konstaterat att den mest korrekta minnesbilden återges om förhörspersonen först får berätta fritt och sedan får kompletterande frågor.¹⁵⁰ Sven-Åke Christianson, professor i psykologi, anser dock att det i fråga om traumatiska händelser som kan vara svåra att minnas, kan behövas ett visst "framplockningsstöd". Detta kan ske i form av olika minnestest,

¹⁴² A. Holgerson (1990), s. 24 f., s. 29 och L. Schelin (1996), s. 296.

¹⁴³ A. Holgerson (1990), s. 25, L. Schelin (1996), s. 297 och S-Å. Christianson (1996), s. 136.

¹⁴⁴ A. Holgerson (1990), s. 30.

¹⁴⁵ L. Schelin (1996), s. 297 och S-Å. Christianson (1996), s. 136.

¹⁴⁶ L. Schelin (1996), s. 297 och S-Å. Christianson (1996), s. 136 och s. 158.

¹⁴⁷ A. Holgerson (1990), s. 25 f., s. 31, L. Schelin (1996), s. 298 ff. och S-Å. Christianson (1996), s. 136.

¹⁴⁸ A. Holgerson (1990), s. 25 och L. Schelin (1996), s. 300 f.

¹⁴⁹ S-Å. Christianson (1996), s. 137 f., s. 140 ff., s. 146 och s. 149.

¹⁵⁰ L. Schelin (1996), s. 300.

ledtrådar, igenkänningstest och upprepade förhör med frågor ur olika vinklar.¹⁵¹ Det första förhöret, under förundersökningen, är på sätt och vis det viktigaste, eftersom minnesbilden är som minst påverkad då. Vid huvudförhandlingen kan minnet, som redan nämnts, ha förändrats genom bland annat yttre påverkan.¹⁵² Christianson menar dock att de förändringar och tillägg som förhörspersonen gör, som *inte* är korrekta, främst avser obetydliga detaljer snarare än viktiga centrala sådana.¹⁵³ Vid förhör under huvudförhandlingen, bör man vara medveten om att en lögnare vid det laget har repeterat och övat in sin utsaga, och det är sällan han/hon blir överraskad av oväntade frågor i detta skede av processen.¹⁵⁴

5.2.2 Trovärdighet och tillförlitlighet

När rätten ska bedöma en utsaga måste den analysera både personens trovärdighet, som utgår från personens uppträdande i rätten, och utsagans tillförlitlighet, d. v. s. dess rimlighet i förhållande till övrig information i målet. Dessa faktorer samverkar nämligen, vilket betyder att *båda* kriterierna måste vara uppfyllda för att en utsaga ska kunna tolkas som överensstämmande med ett verkligt händelseförlopp.¹⁵⁵ Att en person framstår som trovärdig behöver inte betyda att hans/hennes utsaga är tillförlitlig, och att en utsaga framstår som tillförlitlig behöver inte betyda att utsagepersonen är trovärdig.¹⁵⁶ Min uppfattning är att domstolarna ofta har svårt att skilja på dessa två begrepp, vilket leder till oklara eller kanske t. o. m. felaktiga bedömningar. I vissa fall¹⁵⁷ har diskuterats om en utsagepersons *uppgifter* är trovärdiga eller inte (i stället för tillförlitliga) - oklart är om den nödvändiga trovärdighetsbedömningen faktiskt har skett eller inte. I andra fall¹⁵⁸ har utsagepersonen bedömts som trovärdig och rätten har därför lagt hans/hennes utsaga till grund för en fällande dom - huruvida en korrekt tillförlitlighetsbedömning har skett eller inte, framgår inte. Det är osäkert om domstolarna i dessa fall endast uttrycker sig felaktigt, eller om de faktiskt också hanterar bedömningen på ett felaktigt sätt.

Trovärdigheten bedöms, som nämnts ovan, utifrån det intryck personen gör i rätten, t. ex. vad gäller verbal förmåga, kroppsspråk, utvecklingsnivå, mognad m. m. Särskilt intressant är kroppsspråket, eftersom det finns ett mycket starkt samband mellan detta och vårt verbala språk. Kroppsspråket förstärker eller förringar det vi uttrycker verbalt och det är dessutom mycket svårt att förfälska. Man måste dock vara uppmärksam på att det är individuellt, och således bör man vara försiktig med att dra allt för snabba generaliserande slutsatser. T. ex. talar

¹⁵¹ S-Å. Christianson (1996), 166.

¹⁵² L. Schelin (1996), s. 340.

¹⁵³ S-Å. Christianson (1996), 148.

¹⁵⁴ L. Schelin (1996), s. 340.

¹⁵⁵ A. a. s. 377.

¹⁵⁶ A. Holgerson (1990), s. 1.

¹⁵⁷ Se t. ex. HD:s domskäl i *NJA 1980 s. 725*.

¹⁵⁸ Se t. ex. HD:s domskäl i *NJA 1988 s. 40*.

svettningar, rodnad, stel hållning samt att vittnet inte har ögonkontakt med den han/hon talar med, för att personen inte är trovärdig, men det kan samtidigt vara ett uttryck för nervositet eller blygsel. Överdrivna, onyanserade känslouttryck eller berättelser som helt saknar sådana, brukar också generellt sett tala för att utsagepersonen inte är trovärdig, men det är inte ovanligt att en person som befunnit sig i ett känslomässigt chocktillstånd vid en händelse, inte visar några som helst känslor vid återgivandet av den. Trovärdigheten påverkas också av faktorer som hur lättledd en person verkar vara och vilken styrning han/hon har utsatts för hittills i processen. Vidare är personens relation till den misstänkte viktig - har förhörspersonen något motiv att fara med osanning? Alla vittnen kan ljuga i vissa fall, t. ex. är det vanligt att skydda närstående eller ”dryckesbröder”.¹⁵⁹

Tillförlitligheten bedöms utifrån utsagens innehåll i förhållande till den övriga information som framkommit i målet.¹⁶⁰ Det är troligen ganska vanligt med falska utsagor i rätten, genom att den tilltalade inte står under någon sanningsplikt och vittneseden, vars brott sanktioneras genom åtal för mened, utgör troligen inget större hot, eftersom mened är ett väldigt svårbevisat brott. För att minska riskerna för felaktiga bedömningar krävs, enligt Lena Schelin, en mer specifik metod för att bedöma tillförlitligheten.¹⁶¹ Man kan generellt sett säga att ”[e]n sann berättelse löper som en färgfilm”. En sådan berättelse är vanligen klar, individuell och har en redig struktur.¹⁶² Den falska utsagan är vanligen vag, odetaljerad och full av mångtydigheter och självmotsägelser avseende det centrala händelseförloppet, medan den är grundlig, detaljerad och utsvävande avseende det perifera händelseförloppet.¹⁶³

Mer specifikt har Schelin utifrån vittnespsykologins metoder, med viss juridisk anpassning, ställt upp ett antal s. k. realitetskriterier rörande utsagens innehåll, struktur och återgivning.¹⁶⁴ Det räcker inte att något enstaka kriterium är uppfyllt för att man ska kunna bedöma utsagan som självupplevd, utan det krävs att flertalet kriterier är uppfyllda. Nedan kommer jag att redogöra för några av de centrala kriterierna - det finns dock ett antal ytterligare kriterier, som jag av utrymmesskäl inte kan gå in på.¹⁶⁵

Realitetskriterierna avseende utsagens innehåll utgörs av detaljkriteriet, ostrydhetkriteriet och sammanflättningskriteriet. *Detaljkriteriet* innebär att, om en utsaga är någorlunda detaljerad och om förhörspersonen spontant fyller ut sin berättelse med ytterligare detaljer eller små personliga kommentarer, som inte är av direkt relevans för det centrala i berättelsen, talar detta för att utsagan är sann. Detaljkriteriet är ett av de kriterier som HD brukar fästa stort avseende vid under

¹⁵⁹ L. Schelin (1996), s. 342 f., 347 f., 351 ff., s. 356 f., s. 364 f. och s. 376.

¹⁶⁰ A. a. s. 376.

¹⁶¹ A. Holgerson (1990), s. 295.

¹⁶² A. a. s. 302.

¹⁶³ A. a. s. 40.

¹⁶⁴ L. Schelin (1996), s. 296.

¹⁶⁵ Se t. ex. A. Holgerson (1990), s. 41 ff.

utsageanalysen. *Ostyrdhetskriteriet* innebär att utsagepersonen klarar av att svara på frågor som inte är i kronologisk ordning i förhållande till händelseförloppet, utan att berättelsen blir ologisk. *Sammanflättningskriteriet* slutligen, innebär att förhörspersonen flätar samman det centrala händelseförloppet med perifera detaljer som skapar en rimlig och konsekvent för- och efterhistoria.¹⁶⁶

Realitetskriterier rörande strukturen består av strukturenhetskriteriet, homogenitetskriteriet och individualitetskriteriet. *Strukturenhetskriteriet* innebär att strukturbrott inte får förekomma avseende utsagan, om den ska betraktas som rimlig. Strukturbrott är ett av de vanligaste tecknen på att en utsaga är uppdiiktad. Vidare studeras strukturen avseende fakta, språk och perspektiv.¹⁶⁷ *Homogenitetskriteriet* innebär att detaljerna i en utsaga kan sammanfogas till någonting som utgör ett samstämmigt händelseförlopp. *Individualitetskriteriet* kallas i bland också för kompetenskriteriet. Detta innebär att ju mer individuell utsagan förefaller vara, med hänsyn till både innehållet och språket, desto troligare är det att den är sann. Människor upplever alltid saker på olika sätt, och en personlig prägel på utsagan, spontana känslouttryck och återgivande av ovanliga detaljer talar för att kriteriet är uppfyllt. *Uniktetskriteriet* är en del av individualitetskriteriet, och det innebär att ju fler unika detaljer en utsaga har, desto troligare är det att den är sann.¹⁶⁸

Realitetskriterierna rörande återgivningen är dels konstanskriteriet och dels utvecklingskriteriet. *Konstanskriteriet* innebär att berättelsens kärna förblir oförändrad över tiden, trots att perifera detaljer förändras. Det är, som tidigare nämnts, fullt normalt att minnet av oviktiga detaljer ändras, medan det inte är det avseende mer centrala detaljer. *Utvecklingskriteriet* innebär att om en utsageperson skjuter in ny information i den först avgivna berättelsen, särskilt då detta sker spontant, talar detta för att berättelsen är självupplevd.¹⁶⁹

5.2.3 Värdering av målsägandens utsaga

Som redan nämnts ovan är målsägandens utsaga i våldtäktsmål vanligen av avgörande betydelse. I brottmål där målsäganden ska höras i bevishänseende, är hon tvingad att infinna sig till huvudförhandlingen och om hon inte gör det kan hämtning ske enligt rättegångsbalken 46 kap. 14 §. Om hon vägrar att yttra sig kan däremot inga tvångsmedel vidtas,¹⁷⁰ men å andra sidan leder detta vanligen till att bevisningen mot den tilltalade inte är tillräcklig för en fällande dom.

¹⁶⁶ L. Schelin (1996), s. 385 ff.

¹⁶⁷ A. a. s. 388.

¹⁶⁸ A. a. s. 389 f.

¹⁶⁹ L. Schelin (1996), s. 391 ff.

¹⁷⁰ P.O. Ekelöf (1995), s. 205.

Vad gäller själva värderingen av målsägandens utsaga i våldtäktsmål, har HD uttalat sig i ett flertal fall. Till att börja med återkommer domstolen ständigt till att beviskravet i våldtäktsmål, liksom i alla andra brottmål, alltid är ”ställt utom rimligt tvivel”.¹⁷¹ HD uttalar i *NJA 1988 s. 40*¹⁷² att målsägandens uppgifter ska bedömas med stor försiktighet och att hänsyn måste tas till både sådana omständigheter som talar emot målsägandens utsaga och sådant som inte är utrett. HD uttalar att ”[v]id övervägande av det anförda och övrig utredning finner HD att Agneta G är att bedöma som helt trovärdig och att hennes utsaga till alla delar måste läggas till grund för prövningen. Åtalet är därmed styrkt”. Som jag poängterat tidigare är uttalanden av detta slag mindre lämpliga, eftersom det faktum att en person framstår som trovärdig inte behöver betyda att hans/hennes utsaga är tillförlitlig (se ovan 5.2.2). Vidare kan man få uppfattningen att rätten prövat målet helt och hållet utifrån målsägandens uppgifter - ingen parts utsaga får ensam ligga till grund för domen, utan självklart ska båda parternas utsagor prövas på lika villkor. Högst sannolikt har en sådan prövning skett, och uttalandet är bara en olycklig formulering. I ett senare fall från samma år, *NJA 1980 s. 725*,¹⁷³ är HD noga med att betona att det inte räcker för en fällande dom att målsägandens berättelse är rimligare än den tilltalades utsaga, något som också bekräftas i ett flertal fall därefter, t. ex. *NJA 1991 s. 83*¹⁷⁴ och *NJA 1992 s. 446*¹⁷⁵.

HD uttrycker sig inte alltid i konkreta realitetskriterier, men innehållet i dem beaktas uppenbarligen. I *NJA 1986 s. 414*¹⁷⁶ poängteras att målsägandens utsaga är ”klar och utförlig” och i *NJA 1988 s. 40*, sägs att målsäganden ”under mycket pressade förhör förmått ge rimliga och övertygande förklaringar i alla hänseenden där hennes uppgifter har satts i fråga”, något som också återkommer i *NJA 1991 s. 83*. Här uttalar dessutom domstolen att utsagan är ”i sina detaljer sammanhängande” och att ”den i allt väsentligt överensstämmer med de uppgifter som avgivits tidigare”. Dessa två uttalanden är uttryck för homogenitetskriteriet respektive konstanskriteriet. I *NJA 1992 s. 446* anges att flickan ”återgett ett flertal olika episoder som var för sig innehåller en rad pregnanta detaljer som bildar en sammanhållen helhet”, vilket är ett uttryck för unikitetskriteriet.

En liten summering av ovanstående visar att HD aldrig efterger det höga beviskravet som är ställt i brottmål, samt att vittnespsykologins realitetskriterier är vägledande för utsageanalysen, även om domstolen inte uttryckligen anger vilka

¹⁷¹ Se t. ex. *NJA 1980 s. 40*, *NJA 1991 s. 83* och *NJA 1992 s. 446*.

¹⁷² Fallet avser en våldtäkt i ett ”solariebås” på ett gym, då gymets ägare (Nabil K) erbjudit en kvinna (Agneta G) med träningsvärk massage.

¹⁷³ Fallet avser flera våldtäkter på tonårsflickor efter hasch-rökning i en lägenhet i Malmö.

¹⁷⁴ Fallet avser en alkoholmissbrukande mans (Roger Tränk) våldtäkter, misshandel och hot mot sin sambo (Helena).

¹⁷⁵ Fallet avser en pappas grova våldtäkter och grova sexuella utnyttjande av sin tonåriga dotter (Chamiran).

¹⁷⁶ Fallet avser en överfallsvåldtäkt utomhus.

kriterier det är fråga om. Vidare gäller även den fria bevisprövningen alltid, även i ord-mot-ord-fall.¹⁷⁷

5.2.4 Värdering av den tilltalades utsaga

Den tilltalade måste inställa sig till huvudförhandlingen om hans närvaro är av betydelse för denna (rättegångsbalken 21 kap. 2 §.). Om han inte inställer sig kan vite utdömas eller hämtning ske.¹⁷⁸ Däremot måste den tilltalade inte yttra sig, (rättegångsbalken 35 kap. 4 §.) vilket vanligen innebär att förundersökningsprotokollet läses upp inför rätten. Att den tilltalade väljer att vara passiv får inte användas mot honom - enligt Bengt Lindell bör detta inte ens få betraktas som ett hjälpfakta. Han menar dock att man i förarbetena har intagit en något tvetydig ståndpunkt, som i praktiken torde innebära att det är upp till rätten att i varje enskilt fall bedöma vilken verkan den tilltalades tystnad får.¹⁷⁹ Enligt Europakonventionen innefattas rätten till tystnad/passivitet av rätten till en rättvis rättegång ("fair trial") i artikel 6 (se bilaga A). Europadomstolen har dock slagit fast att detta inte hindrar att rätten får dra vissa slutsatser av att den tilltalade väljer att förhålla sig passiv. I fallet *John Murray mot Storbritannien* påträffades Murray i det hus på Nordirland där en man hållits inspärrad. Han vägrade att uttala sig om varför han befunnit sig där, vilket rätten tolkade till hans nackdel och dömde honom för terroristbrott. Enligt Europadomstolen var detta inte ett brott mot artikel 6, eftersom det härutöver fanns starka indicier som talade för hans skuld. Om däremot ingen annan bevisning funnits i målet, hade rätten, genom en fällande dom, kränkt Europakonventionens artikel 6.¹⁸⁰

Ett erkännande från den tilltalade är inte bindande för rätten (rättegångsbalken 35 kap. 3 § 2 st.) och ett sådant utgör endast ett bevis bland andra som rätten har att värdera.¹⁸¹ När det är fråga om grövre brott kan en fällande dom inte enbart baseras på ett erkännande. Om ett erkännande har skett under förundersökningen, men gärningsmannen nekar under huvudförhandlingen, kan det tidigare erkännandet återopas som bevisning i rättegången (rättegångsbalken 36 kap. 16 § 2 st.).¹⁸²

5.2.5 Värdering av vittnesmål

Personer som blir kallade till en rättegång för att vittna, är skyldiga att infinna sig. Om de inte gör det, kan rätten utdöma vite (rättegångsbalken 36 kap. 7 §.).¹⁸³ Vittnesmål sker efter avgivande av ed och straffet för lögn, s. k. mened, är

¹⁷⁷ L. Schelin (1996), s. 380-381.

¹⁷⁸ P.O. Ekelöf (1995), s. 205.

¹⁷⁹ B. Lindell (1987), s. 128 ff.

¹⁸⁰ H. Danelius (2000), s. 188 f.

¹⁸¹ P.O. Ekelöf (1995), s. 53, C. Diesen (1994), s. 47.

¹⁸² C. Diesen I (2000), s. 178.

¹⁸³ P.O. Ekelöf (1995), s. 165.

förhållandevis högt.¹⁸⁴ Närstående, personer under 15 år samt personer som lider av psykiska störningar är undantagna från kravet på vittnesed (rättegångsbalken 36 kap. 13 §.).

Vad gäller själva vittnesmålet bör nämnas att vittnet inte behöver besvara frågor som skulle medföra att han/hon röjer ett eget, eller en nära släktings, brott eller vanärande handling (t. ex. prostitution, dock ej sexuella förbindelser utom äktenskapet! - rättegångsbalken 36 kap. 6 §.). Ett löfte om tystnad till någon vän eller liknande är dock inte godtagbart för att slippa uttala sig. Även yrkeshemligheter (inkl. fabrikationsmetoder och affärsförhållanden) är undantagna från svarsplikten, om inte huvudförhandlingen hålls inom stängda dörrar.¹⁸⁵

Svårigheterna med värdering av muntliga utsagor är, som redan nämnts, många... Vittnet kan t. ex. vara påverkat av sin relation till målsäganden eller den tilltalade, särskilt försiktig bör rätten vara vid värderingen av vittnesmål utan edgång. Det ska också beaktas att vittnet kan ha gjort en felaktig iakttagelse, han/hon kan komma ihåg fel eller ha blivit påverkat av medierna. När ett vittnesmål ska bedömas är det således av stor vikt att ta hjälp av olika hjälpfakta, som t. ex. det faktum att ett vittnet till följd av sitt vittnesmål kan räkna med stora vinster eller skador. Även andra faktorer som t. ex. vittnets synförmåga, avståndet till brottet, ljusförhållandena på platsen, uppmärksamhetens inriktning, hur lång tid som har gått sedan händelsen, vilken anledning vittnet har haft att komma ihåg händelsen, om han/hon talat med andra vittnen före rättegången är att betrakta som hjälpfakta vid värderingen.¹⁸⁶ För övrigt bör man vara medveten om att långt ifrån alla har förmågan att förmedla sin upplevelse i ord, särskilt om vittnesmålet avser en obehaglig upplevelse, vilket kan medföra att rätten missuppfattar vad vittnet egentligen menar.¹⁸⁷

5.3 Värdering av föremål och teknisk bevisning

Vid värdering av föremål och annan teknisk bevisning anlitas ofta de som gjort bevissäkringen eller undersökningen som sakkunniga. Det kan t. ex. vara fråga om brottsplatstekniker från polisen, läkare eller personal från Statens kriminaltekniska laboratorium (SKL). Vanligen är dessa personer inkopplade redan under förundersökningsstadiet.¹⁸⁸

¹⁸⁴ Upp till 8 års fängelse för grovt brott, enligt brottsbalken 15 kap. 1 §.

¹⁸⁵ P.O. Ekelöf (1995), s. 182 ff.

¹⁸⁶ A. a. s. 125 f. och s. 165.

¹⁸⁷ A. a. s. 125.

¹⁸⁸ C. Diesen I (2000), s. 287.

5.3.1 Värdering av brottsplatsfynd

Brottsplatsundersökningar utförs av polisens tekniska rotlar, som också verkställer brottsrekonstruktioner och personidentifiering. I bland krävs dock en närmare undersökning av brottsplatsfynd eller dylikt, och för detta anlitas SKL. Inom SKL finns tre olika avdelningar: kemisk-biologiska, fysikalisk-tekniska och skriftstekniska avdelningen. De utför analyser av t. ex. biologiskt material, narkotiska preparat, mekanik och elektronik, vapen, kläder, verktyg, avtryck, äktheten hos pass och sedlar, handstilar och skrivmaskiner m. m.¹⁸⁹

Brottsplatsundersökningarna och SKL:s resultat brukar sammanfattas i protokoll som åberopas som teknisk bevisning. När det är fråga om mer komplicerade fall brukar den som utfärdat protokollet höras som sakkunnig i rätten.¹⁹⁰ Rätten brukar dessutom undersöka föremålen genom syn, antingen ”i rättsalen” eller ”på stället”. Syn kan åberopas både av part och av rätten ex officio. Åklagaren beslutar antingen om beslag av föremålet eller om husrannsakan på brottsplatsen.¹⁹¹ Själva värderingen av brottsplatsfynd är högst varierande beroende på vilket slags fynd det är fråga om.

5.3.2 Värdering av DNA-analyser

DNA-tekniken är ett förhållandevis nytt hjälpmedel i den brottsutredande verksamheten. I Sverige utförs, sedan 1991, DNA-analyser av SKL.¹⁹² DNA (Deoxyribo Nucleic Acid)¹⁹³ är ett kemiskt ämne som finns i människokroppens alla celler.¹⁹⁴ Vi ärver hälften av vår DNA, eller annorlunda uttryckt vår arvs massa eller våra gener, från vardera förälder.¹⁹⁵ Varje människas DNA-sammansättning är med andra ord unik, bortsett från enäggstvillingar. Den är också likadan i alla kroppens celler, vilket innebär att samma analysresultat erhålls oavsett om analysen görs av blod eller hårstrån e. dyl. Sammansättningen förändrar sig inte heller med åren, varför det är möjligt att jämföra ett mycket gammalt spår med ett alldeles nytaget prov.¹⁹⁶

DNA-tekniken kan användas i brottsutredande verksamhet för att identifiera personer, på samma sätt som fingeravtrycket. Spår av DNA ger dock större efterforskningsmöjligheter än fingeravtryck, eftersom det är svårt att undvika att lämna biologiska spår efter sig på en brottsplats¹⁹⁷ och det krävs en extremt liten

¹⁸⁹ H. Edelstam (1991), s. 531 ff.

¹⁹⁰ A. a. s. 533.

¹⁹¹ P.O. Ekelöf (1995), s. 222 ff.

¹⁹² SOU 1996:35, s. 105.

¹⁹³ J-Å. Karlsson (1994), s. 8.

¹⁹⁴ P. Garde (1995), s. 1.

¹⁹⁵ J-Å. Karlsson (1994), s. 9.

¹⁹⁶ P. Garde (1995), s. 1 ff.

¹⁹⁷ A. a. s. 3.

mängd spår för att kunna göra en analys.¹⁹⁸ Om DNA från brottsplatsen avviker från den misstänktes DNA är det helt uteslutet att han skulle vara den som avgett spåret.¹⁹⁹ Om de båda DNA-proven stämmer överens är sannolikheten stor att den misstänkte är gärningsman.²⁰⁰ Man bör dock vara observant på att den som avgett ett spår på en brottsplats inte under alla förhållanden måste ha begått ett brott,²⁰¹ han kan t. ex. ha varit på brottsplatsen i andra ärenden, han kan ha utfört den brottsliga handlingen men inte haft uppsåt till den, han kan ha handlat i nödvärn, eller så kan faktiskt den riktige gärningsmannen ha planterat ett spår av någon annan, t. ex. i form av en cigarettfimp. Om brottet är en våldtäkt, och en DNA-analys, som har kunnat göras av spermarester från kvinnans vagina, överensstämmer med en misstänkts DNA, tyder detta med mycket stor säkerhet på att ett samlag har ägt rum mellan dem. Dock kan ju samlaget ha skett frivilligt.

En DNA-analys kan göras på i princip vilket biologiskt material som helst, t. ex. blod, saliv, sperma, vaginalsekret, urin, snor, vävnad, ben e. dyl.²⁰² Man analyserar inte hela DNA-spiralen, utan endast fem förutbestämda områden, s. k. Short Tandem Repeats, som endast finns hos människor och som varierar mycket mellan olika individer.²⁰³ När analysen är färdig omvandlas denna i en dator till en sifferkombination, en s. k. DNA-profil. Det är denna man sedan använder för att göra jämförelser mellan olika DNA. Om två DNA stämmer överens, föreligger en *viss sannolikhet* för att båda proven härrör från samma person. Hur stor denna är, beror på hur vanligt förekommande DNA-profilen från brottsplatsen är i en svensk normalbefolkning.²⁰⁴ Att samma DNA-profil kan förekomma hos flera personer, beror på att det endast är en liten del av den unika DNA-molekylen som analyseras,²⁰⁵ det är dock bara en tidsfråga innan det blir möjligt att göra analyser av hela DNA-spiralen, och då blir de givetvis än mer tillförlitliga.²⁰⁶ Risken för två identiska DNA-profiler är dock mycket låg, den brukar ligga på en av mellan en och tio miljoner människor.²⁰⁷

Prover för en DNA-analys får endast tas på personer som är skäligen misstänkta för brott²⁰⁸ eller på icke misstänkta personer, som gett sitt samtycke.²⁰⁹

¹⁹⁸ SOU 1996:35, s. 106 och J. Björkman (1997), s. 224.

¹⁹⁹ P. Garde (1995), s. 7.

²⁰⁰ SOU 1996:35, s. 109.

²⁰¹ C. Diesen och U. Gyllensten (1996), s. 26.

²⁰² SOU 1996:35, s. 106 och J. Björkman (1997), s. 224.

²⁰³ C. Diesen och U. Gyllensten (1996), s. 26 och SOU 1996:35, s. 107.

²⁰⁴ Denna normalbefolkning motsvaras av en databas med 350 anonyma DNA-profiler, som erhålls från tre svenska sjukhus genom blodprover från personer, som inte är släkt med varandra och har svenska namn. E. Eriksson (1998), s. 38.

²⁰⁵ SOU 1996:35, s. 107 och J. Björkman (1997), s. 222.

²⁰⁶ S. Karlsson (1999), s. 33.

²⁰⁷ C. Diesen och U. Gyllensten (1996), s. 26.

²⁰⁸ Rättegångsbalken 28 kap. 12 §.

²⁰⁹ SOU 1996:35, s. 148 f. Personer som är misstänkta för brott, men av en lägre grad än ”skäligen misstänkta” kan *inte* ge sitt samtycke till provtagning. Troligen beror detta dels på att det i Sverige inte är tillåtet att göra s. k. massundersökningar, vilket det dock är i många andra länder, och dels på att SKL inte ska överbelastas.

Målsäganden i ett våldtäktsmål är med andra ord inte tvingad att låta sig undersökas efter biologiska spår från gärningsmannen. Det är dock svårt att göra en utredning utan sådana prover, varför målsäganden ofta känner sig tvingad.²¹⁰ Dessa DNA-analyser får dock endast användas för ändamålet det togs för, och när målet är avgjort måste provet förstöras.²¹¹

Förutom det faktum, som nämnts tidigare, att matchande DNA-profiler inte nödvändigtvis innebär att gärningsmannen är identifierad, finns det ytterligare risker för felaktiga slutsatser avseende DNA-analyserna. Till att börja med kan insamlandet av spår från brottsplatsen ske på ett felaktigt sätt. Avseende våldtäkter är hela 20 % av proverna otillräckliga för en analys, trots att det numera krävs mycket små mängder biologiska spår och att det finns s. k. provtagningssatser för sexualbrott med noggranna instruktioner.²¹² Läkarna tar ofta tar ett prov med tops, stryker ut detta på ett objektglas och skickar in till SKL - men materialet på objektglaset är otillräckligt för att göra en analys (detta kan dock användas för att fastställa förekomsten av spermier), varför SKL behöver topsen också.²¹³ För att avvärja detta problem har SKL satsat mycket på information och objektglasen har helt tagits bort från provtagningssatserna.²¹⁴

Ett annat problem är att kvaliteten på provet är för dålig. Detta kan bero på att materialet angripits av bakterier eller ruttnat, vilket kan ske t. ex. om en läkare stoppar topsen, som provet tagits med, i ett tättslutande rör utan att låta det torka först,²¹⁵ eller om en fläck legat varmt och fuktigt innan den analyserats.²¹⁶ Material från brottsplatsen kan också ha drabbats av föroreningar, som t. ex. rengöringsmedel, vilket påverkar enzymerna som man blandar DNA med vid själva analysen. I bland kan man trots detta erhålla en analys.²¹⁷ Analysen försvåras också avsevärt om olika spår blandats med varandra under insamlandet. Den som samlar in spår måste ha engångshandskar som byts mellan varje prov som samlas in och materialet får endast hanteras med engångspincetter och ska läggas i separata påsar.²¹⁸

Vid själva analysen finns det flera faktorer, som hänför sig främst till personalen, som gör att en analys kan bli felaktig. T. ex. kan bristande hygien, skrivfel, missförstånd eller förväxlingar göra att hela provet förstörs.²¹⁹ I Storbritannien,

²¹⁰ A. a. s. 154.

²¹¹ Polisdatlag (1998:622) 28 §.

²¹² R. Ansell (1998), s. 4626 ff.

²¹³ A-M. Geske II (1997), s. 4.

²¹⁴ R. Ansell (1998), s. 4626 ff.

²¹⁵ A. a. s. 4628.

²¹⁶ E. Eriksson (1998), s. 9.

²¹⁷ J. Björkman (1997), s. 243.

²¹⁸ J. Adler och J. McCormick (1998), s. 23.

²¹⁹ J. Björkman (1997), s. 242.

som är ett föregångsland på området, görs alltid två analyser av olika laboratorier för att utesluta denna typ av fel.²²⁰

Det största problemet med DNA-analyserna torde dock vara tolkningen av dem. Tolkningen är väldigt avancerad och således brukar den som har utfört analysen höras som sakkunnig.²²¹ Som med all sakkunnigbevisning finns en stor risk att rätten låter den sakkunniges utlåtande avgöra analysens bevisvärde.²²² Det har visat sig att särskilt lekmän har lätt att acceptera sakkunnigutlåtanden, men ju högre utbildning dessa har, desto mer kritiska är de.²²³ Problemen med tolkningen av DNA-analyserna torde minska med tiden, eftersom datorer snart kan användas även i slutskedet av analysen.²²⁴

Vad gäller våldtäkter bör uppmärksammas att DNA-analysen inte kan användas i alla fall - t. ex. de fall då kvinnan tvättat sig innan hon anmälde övergreppet eller i vissa fall då gärningsmannen använt kondom.²²⁵ När DNA-analysen kan användas kan den, som redan nämnts, endast bevisa om ett samlag har ägt rum mellan offret och den misstänkte.²²⁶ Huruvida detta skett med tvång, våld, hot och om offret härigenom försatts i vanmakt (eller annat hjälplöst tillstånd) kräver annan bevisning.²²⁷

5.4 Värdering av skriftliga utsagor

Skriftliga bevis är inte bara sådana bevis som är skrivna med siffror eller bokstäver, utan även ljudupptagningar och videospelningar.²²⁸ Dock tillhör t. ex. vittnesattester inte denna kategori bevis, utan dessa behandlas som vittnesbevis i övrigt. I regel är vittnesattester inte tillåtna, inte ens om alla parter i processen godkänner det, eftersom det anses strida mot muntlighetsprincipen. I de fall då den som avfattet intyget har avlidit, brukar dock vittnesintyget godtas som bevisning.²²⁹

Målsäganden omfattas av en s. k. editionsplikt, d. v. s. han/hon är skyldig att avge ett skriftligt bevis till rätten, som han/hon innehar. Den tilltalade är dock undantagen från denna plikt. I brottmål är dock skriftlig bevisning ovanlig. Vad

²²⁰ C. Diesen och U. Gyllensten (1996), s. 27. I Sverige har vi inte den möjligheten, men Björkman anser (s. 243.) att, eftersom SKL, som gör analyserna i Sverige, är en statlig inrättning, minskar riskerna för fel. En slutsats som jag dock ställer mig något frågande till...

²²¹ J. Björkman (1997), s. 249.

²²² J. Bring (1997), s. 8.

²²³ J. Björkman (1997), s. 250 f.

²²⁴ A. a. s. 243.

²²⁵ J. Adler och J. McCormick (1998), s. 23.

²²⁶ J. Björkman (1997), s. 234.

²²⁷ A-M. Geske I (1997), s. 6.

²²⁸ P.O. Ekelöf (1995), s. 209.

²²⁹ A. a. s. 31 f. och s. 209.

som beaktas när en skriftlig handling ska värderas som bevis är till att börja med dess äkthet.²³⁰

Rättsintyg åberopas ofta av åklagaren som skriftlig bevisning, vilket innebär att rättegångsbalken 38 kap. blir tillämpligt. Dock anser Henrik Edelstam att detta är felaktigt, och att dessa i stället bör regleras som sakkunnigbevisning enligt rättegångsbalken 40 kap, eftersom den utfärdande läkaren har tillämpat sin specialistkompetens.²³¹ Hur beviset behandlas varierar mellan de olika regleringarna - t. ex. måste sakkunnigbevisning inte läsas upp inför rätten vid huvudförhandlingen för att den ska anses upptagen, medan skriftlig bevisning som inte läses upp anses upptagen endast om parterna medgivit det, om rättsens ledamöter tagit del av handlingen samt om förfarandet inte anses olämpligt.²³² Ofta hörs den läkare som utfärdat intyget i rätten, huruvida intyget och förhöret rubriceras som sakkunnigbevisning eller som skriftligt bevis och vittnesbevis får stor betydelse ur sekretesshänseende. En läkare som hörs som vittne får inte röja uppgifter som kan vara till skada för den enskilde eller någon närstående enligt sekretesslagen 7 kap. 1 §, medan denna begränsning inte finns då läkaren hörs som sakkunnig enligt sekretesslagen 14 kap. 2 § 2 st.²³³ På grund av bland annat dessa faktorer kommer jag att behandla rättsintyg mer ingående under nästa rubrik.

5.5 Värdering av sakkunnigutlåtanden

När rätten behöver specialkunskaper för att bedöma ett bevis, kallas ofta sakkunniga in, d. v. s. personer med särskilda fackkunskaper. Det kan både vara fråga om fysiska och juridiska personer, och ett inkallande kan ske både av part, s. k. privat sakkunnig eller partssakkunnig, och av rätten, s. k. offentlig sakkunnig eller domstolssakkunnig.²³⁴ Det saknas regler om privata sakkunniga i rättegångsbalken, men för offentliga sakkunniga finns bestämmelser i 40 kap. Skillnaden mellan ett vittne och en sakkunnig, är att vittnet endast ska återge vad han/hon har sett, medan den sakkunnige ska återge vad han/hon har sett utifrån den särskilda sakkunskap som han/hon besitter.²³⁵

Partssakkunnig har inte lika stort inflytande som domstolssakkunnig, vilket framförallt beror på att någon jävsprövning inte sker. Om det framgår att en partssakkunnig är jävig, utgör yttrandet endast ett hjälpfaktum, och även i annat fall tenderar domstolen att lägga mindre vikt vid partssakkunnigas utlåtande än domstolssakkunnigas, på grund av att partssakkunniga inte får ta del av lika omfattande material som domstolssakkunniga. Detta verkar dock inte stämma in

²³⁰ A. a. s. 210 ff. och s. 217.

²³¹ H. Edelstam (1991), s. 217 ff., H. Edelstam (1998), s. 110.

²³² H. Edelstam (1998), s. 111.

²³³ H. Edelstam (1991), s. 502.

²³⁴ C. Diesen I (2000), s. 285, H. Edelstam (1991), s. 21 f.

²³⁵ H. Edelstam (1991), s. 189 f.

på HD:s bedömning i *NJA 1996 s. 176*, utan i detta fall får de partssakkunnigas utsagor avgörande betydelse för utgången i målet (se nedan avsnitt 6.5.3). Förutom att domstolssakkunniga inte får vara jäviga, ska han/hon dessutom vara lämplig och ha möjlighet att utföra uppdraget.²³⁶ De avlägger en s. k. sakkunniged enligt rättegångsbalken 40 kap. 9 §,²³⁷ och vid brott mot denna kan åtal för ”grovt osant intygande” bli aktuellt (brottsbalken 15 kap. 11 §).²³⁸ Partssakkunniga hörs enligt vittnesreglerna i rättegångsbalken 36 kap. (enligt en hänvisning från rättegångsbalken 40 kap. 19 § 2 st.), och de avlägger således vittneseden enligt rättegångsbalken 36 kap. 11 §.²³⁹ Vid brott mot denna kan åtal för ”mened” blir aktuellt (brottsbalken 15 kap. 1 §). Med andra ord har de olika sakkunniga olika omfattande ansvar för sina utsagor.²⁴⁰

Ofta låter man den sakkunnige utfärda ett skriftligt utlåtande före rättegången, så att parterna kan bedöma detta.²⁴¹ Om ett sådant har utfärdats, finns inget absolut krav att den sakkunnige också ska höras i rätten, men så sker oftast ändå. Det är mycket viktigt för rätten att hålla i minnet hur uppdraget till de sakkunniga var utformat, eftersom det är detta som de har utgått från. Uppdraget kan antingen bestå i att undersöka och presentera vissa erfarenhetssatser eller i att dessutom tillämpa erfarenhetssatserna.²⁴²

Domstolarna fäster i regel stor tilltro till sakkunnigutlåtanden,²⁴³ vilket också syns tydligt i *NJA 1996 s. 176* (se kapitel 6.). Rätten bör dock vara noga med att skilja mellan bevisvärderingen av sakkunnigbeviset i sig och bevisvärderingen av andra bevis *med hjälp* av sakkunnigbeviset. Den fria bevisvärderingen innebär att rätten inte är bunden av ett skriftligt eller muntligt sakkunnigutlåtande.²⁴⁴ Ett sakkunnigutlåtande utgör endast hjälpfakta,²⁴⁵ och rätten måste alltid göra en självständig värdering av utlåtandet och aldrig direkt lägga det till grund för ett juridiskt beslut.²⁴⁶ Bevisvärdet av den sakkunniges utsaga ska således bedömas tillsammans med andra eventuella hjälpfakta, som kan förstärka eller förringa utsagan. En värdering med hjälp av utsagan innebär helt enkelt att de erfarenhetssatser som den sakkunnige framfört *kan* användas vid värderingen av dessa bevis.²⁴⁷ Den sakkunnige och rätten har vanligen helt olika

²³⁶ A. a. s. 246, s. 255 och s. 266.

²³⁷ ”Jag N. N. lovar och försäkrar på heder och samvete, att jag efter bästa förstånd skall fullgöra det sakkunniguppdrag, som lämnats mig.”

²³⁸ H. Edelstam (1991), s. 189 och 325.

²³⁹ ”Jag N. N. lovar och försäkrar på heder och samvete, att jag skall säga hela sanningen och intet förtiga, tillägga eller förändra.”

²⁴⁰ H. Edelstam (1998), s. 108 f.

²⁴¹ P.O. Ekelöf (1995), s. 232, H. Edelstam (1991), s. 187.

²⁴² H. Edelstam (1991), s. 285 och s. 289 f.

²⁴³ A. a. bl. a. s. 269.

²⁴⁴ A. a. s. 379.

²⁴⁵ C. Diesen (1997), s. 63.

²⁴⁶ C. Diesen I (2000), s. 285.

²⁴⁷ H. Edelstam (1991), s. 378 f.

utgångspunkter²⁴⁸ och arbetsmaterial - den sakkunniges material är vanligen inte detsamma som processmaterialet, som målet ska bedömas utifrån.²⁴⁹ Vidare uttalar sig experten om frekvensen, d. v. s. sannolikheten för att någonting är på ett visst sätt, medan domaren ska uttala sig om vad som är gällande i just detta fall.²⁵⁰ Den sakkunnige bedömer ett visst bevis isolerat, vilket rätten inte ska göra, men risk finns ändå att så sker. Beviset förändras ju då det sammanställs med andra omständigheter i målet.²⁵¹ I bland är ett fall så komplext att flera sakkunniga kallas in, men när dessa är oeniga står rätten inför mycket svåra beslut.²⁵² I mål om sexuella övergrepp på barn har stundom sakkunniga psykologer eller vittnespsykologer kallats in för att bedöma barnets utsaga. I flera fall har rätten fått skarp kritik för att den alltför okritiskt har accepterat den sakkunniges värdering. Således har inkallandet av sakkunniga i dessa mål varit föremål för en kraftig debatt inom jurist- och psykologkretsar de senaste åren.²⁵³

Sakkunnigutlåtanden begärs ofta avseende teknisk bevisning eller läkarundersökningar, som kan vara svåra för rätten att tolka på egen hand. Detta gäller t. ex. det relativt komplicerade DNA-beviset samt rättsintyg eller rättsmedicinska protokoll. Rättsintyg utfärdas regelmässigt som bevisning avseende kvinnor som kommer till läkare därför att de har blivit utsatta för sexuella övergrepp, eller hävdar att de har blivit det.²⁵⁴ De blir undersökta över hela kroppen efter eventuella yttre skador. Allt dokumenteras och fotograferas och en gynekologisk undersökning sker.²⁵⁵ Rättsintyg kan dock krävas in i ett tidigare skede än till huvudförhandlingen, t. ex. av polisen, som underlag för beslut om inledande av förundersökning eller av åklagare, som underlag för beslut om åtal.²⁵⁶ De som är anställda inom offentliga sektorn är i regel skyldiga att utfärda dessa avseende personer som de ska undersöka.²⁵⁷ Någon skyldighet att utfärda intyg i efterhand finns inte, men i fall då detta förekommer, baseras intyget på journalanteckningarna. Rättsläkare är alltid skyldiga att på begäran avge yttrande.²⁵⁸

²⁴⁸ C. Diesen (1997), s. 61, C. Diesen II (2000), s. 299.

²⁴⁹ H. Edelstam (1993), s. 532.

²⁵⁰ C. Diesen (1997), s. 62, C. Diesen II (2000), s. 299 f.

²⁵¹ C. Diesen (1997), s. 63.

²⁵² H. Edelstam (1991), s. 25.

²⁵³ Se t. ex. C. Diesen II (2000), s. 299 ff., 306 ff., H. Edelstam, Om användningen av psykologer som sakkunniga, *Juridisk Tidskrift vid Stockholms universitet* 1992-93 s. 529 - 537, Stockholm 1993, S. Insulander, Psykologmedverkan i brottmål. Ur antologin: *Rättspsykologi. Den forensiska psykologin i Sverige. En kunskapsöversikt*, red. Christianson, Natur och kultur, Borås 1996, A. Trankell, *Vittnespsykologins arbetsmetoder*, Bokförlaget Liber Stockholm, Örebro 1963, L. Schelin (1996), s. 311 ff., 322 ff., 335 ff. samt HD:s uttalanden i *NJA* 1992 s. 446.

²⁵⁴ H. Edelstam (1991), s. 501 och H. Edelstam (1998), s. 87.

²⁵⁵ M-P. Boëthius (1981), s. 30.

²⁵⁶ H. Edelstam (1998), s. 88 f. och SOSFS 1997:5, avsnitt 2.

²⁵⁷ Undantag kan göras vid begäran av enskilda, p. g. a. åligganden i yrkesutövningen eller för andra särskilda skäl. Se H. Edelstam (1998), s. 89 f. och SOSFS 1997:5, avsnitt 3.

²⁵⁸ H. Edelstam (1991), s. 500, H. Edelstam (1998), s. 89 f. och SOSFS 1997:5, avsnitt 6. H.

För att målsäganden i ett våldtäktsmål ska få undersökas, krävs att hon har lämnat sitt samtycke till det. Om en undersökning inte görs, kan, som redan nämnts, sällan brott styrkas och utredningen måste läggas ned. Detta är ett problem, eftersom det även ligger i allmänhetens intresse att alla misstänkta brott utreds.²⁵⁹ För att en misstänkt ska få kroppsbesiktigas krävs att det föreligger skälig misstanke om ett brott med fängelse i straffskalan samt att undersökningen kan antas ha betydelse för brottsutredningen. Det man söker efter är dels ”avvärjningsskador”, t. ex. rivmärken eller andra skador som tillfogats den misstänkte av offret, och dels material från offret, t. ex. hårstrån, klädfibrer m. m. Om misstankegraden inte är tillräcklig, får samtycke inte åberopas som grund för undersökningen.²⁶⁰

Vad gäller själva utformningen av intyget regleras detta dels i rättegångsbalken och dels i Socialstyrelsens allmänna råd. I rättegångsbalken 40 kap. 7 § 3 st. anges att sakkunnig måste motivera sina ställningstaganden.²⁶¹ I Socialstyrelsens allmänna råd om avfattande av intyg, SOSFS 1981:25, framförs vissa minimikrav - läkaren ska endast uttala sig om sådant han/hon har tillräcklig kännedom om och vara noga med att klargöra vilket material som ligger till grund för intyget. I Socialstyrelsens allmänna råd om rättsintyg, SOSFS 1997:5, regleras vad rättsintyget ska innehålla. Till att börja med ska administrativa uppgifter, såsom personuppgifter, läkarens namn, uppdragsgivare, tid och plats för undersökningen m. m. redovisas. Därefter ska en beskrivning av undersökningen ske - bakgrundsinformation, skadebeskrivning, prover och eventuella sjukvårdsinsatser ska redovisas. Slutligen ska undersökningen utmynna i ett utlåtande av läkaren.²⁶² I denna ska han/hon bedöma de uppvisade skadorna, dels i förhållande till vad patienten har uppgivit och dels i förhållande till den information ur förundersökningen som läkaren har fått ta del av. Läkaren bör dock inte förhåra patienten i mer än mycket allmänna ordalag och bara fråga så mycket som behövs för att kunna utföra sin bedömning.²⁶³ Läkaren ska dra slutsatser om skadornas uppkomstsätt och ålder samt bedöma riskerna för bestående men och/eller om skadorna varit livshotande. Han/hon bör dock inte använda juridiska termer, som t. ex. att ”detta talar för att en våldtäkt har ägt rum”, i sitt utlåtande, eftersom detta begrepp innefattar en juridisk bedömning. Läkaren bör i stället hålla sig till medicinska termer och i stället skriva ”detta talar för att samlag har ägt rum”.²⁶⁴

Vad gäller själva värderingen av rättsintyg förefaller det vara så att rätten oftast godtar läkarens bedömning utan några vidare reflexioner, så förefaller också ha skett i *NJA 1996 s. 176* (se nedan 6.2.6 och 6.3.2). Detta är inte alls lämpligt, eftersom de allra flesta rättsintyg utfärdas av vanliga läkare, som har läst

²⁵⁹ P.O. Ekelöf (1995), s. 244, H. Edelstam (1998), s. 99 f. och SOSFS 1997:5, avsnitt 5.3.

²⁶⁰ H. Edelstam (1998), s. 98 f. och SOSFS 1997:5, avsnitt 5.2.

²⁶¹ H. Edelstam (1998), s. 102.

²⁶² SOSFS 1997:5, avsnitt 8.

²⁶³ H. Edelstam (1998), s. 104.

²⁶⁴ H. Edelstam (1991), s. 501, H. Edelstam (1998), s. 105.

rättsmedicin i ca 1-2 veckor på läkarutbildningen och det finns uppgifter som talar för att runt hälften av alla intyg innehåller grova brister. Andra anledningar till bristerna i intygen är avsaknaden av rutin och att patienten redan har lämnat sjukhuset när begäran om rättsintyg inkommer.²⁶⁵ Detta problem skulle kunna avväjas om läkarna regelmässigt skrev sina journaler som om ett rättsintyg vore begärt, avseende de fall där läkaren misstänker brott.²⁶⁶ De mest korrekta rättsintygen avges givetvis av läkare som specialiserat sig inom rättsmedicin. På grund av bristande resurser är detta dock inte möjligt, utan rättsläkare inkallas vanligen endast vid allvarigare brott eller i mer svårbedömda fall.²⁶⁷

På grund av risken för brister i intyget måste rätten göra en noggrann bedömning av intygets bevisvärde. Det bästa sättet att göra detta är att höra den utfärdande läkaren inför rätten - en möjlighet som, enligt Henrik Edelstam, alltför sällan tillgrips.²⁶⁸ I *NJA 1996 s. 176* har dock ett sådant förhör skett (se nedan 6.2.5). Vid ett förhör har rätten möjlighet att bilda sig en uppfattning om läkarens kompetens utifrån bl. a. utbildning och erfarenhet.²⁶⁹ Ett uttalande från en specialist inom det aktuella området med många års erfarenhet höjer givetvis bevisets värde - liksom det kan sänkas i motsvarande mån om läkaren är allmänläkare och oerfaren.²⁷⁰ Rätten bör också bilda sig en uppfattning om vilket material läkaren har använt sig av och hur han/hon har använt sig av detta. Det kan vara stor skillnad mellan rena iakttagelser och tolkningar - värdet av beviset höjs med andra ord om rätten har möjlighet att direkt granska skadorna på fotografier. Vidare måste rätten bedöma de erfarenhetssatser som läkaren åberopar och t. ex. utreda vilken vetenskaplig grund läkaren har för dessa. Slutligen måste även jävsfrågor spela in - om t. ex. en partssakkunnig har fått ett osedvanligt stort arvode bör man fundera över om han har påverkats av partens intressen.²⁷¹

En lösning på problemet med för dåliga rättsintyg är att höra en rättsläkare som sakkunnig i rätten. Om osäkerhet kring tolkningen av uppgifterna fortfarande kvarstår kan ett yttrande från Socialstyrelsens rättsliga råd begäras.²⁷²

²⁶⁵ H. Edelstam (1998), s. 92 f.

²⁶⁶ A. a. s. 97 f.

²⁶⁷ H. Edelstam (1991), s. 499 f., H. Edelstam (1998), s. 93 ff. och SOSFS 1997:5, avsnitt 4.

²⁶⁸ För att slippa olägenheten att kalla in en läkare till rättssalen, finns möjligheten att han/hon kan höras per telefon enligt rättegångsbalken 46 kap 7 § och 43 kap. 8 §. Se H. Edelstam (1998), s. 107.

²⁶⁹ SOSFS 1997:5, avsnitt 12.

²⁷⁰ H. Edelstam (1998), s. 114.

²⁷¹ A. a. s. 115.

²⁷² A. a. s. 115.

6 NJA 1996 s. 176

6.1 Inledning

I detta rättsfall är Farid El E åtalad för att ha våldtagit Erica A då hon var på besök i hans bostad i Vimmerby en sen kväll sommaren 1995. I samma mål är Farids gode vän, Sirop B, åtalad för skyddande av brottsling. Han hävdar att något samlag mellan Farid och Erica inte ägt rum den aktuella kvällen, men däremot att han och Erica hade samlag, vilket hon skulle ha samtyckt till.

Det intressanta med detta rättsfall är framförallt DNA-analysernas betydelse. DNA-analyser var ett relativt nytt hjälpmedel vid tiden för detta rättsfall och för varje instans har allt bättre analyser kunnat utföras. Tingsrätten och hovrätten fäster ingen större vikt vid analyserna, medan de i HD får en helt avgörande betydelse. Det är vidare uppenbart att någon av männen inte talar sanning - deras berättelser innehåller nämligen flera motstridiga uppgifter om sådant som är svårt att missta sig på. Det finns också ytterligare bevis i form av ett rättsintyg, ett rättsmedicinskt protokoll och sönderrivna kläder. Det finns inga vittnen till det påstådda övergreppet, vilket det vanligen inte gör i denna typ av fall, men däremot finns det flera ganska omfattande vittnesmål avseende omständigheterna före och efter det påstådda övergreppet.

Jag kommer nedan att redogöra för varje bevis för sig. Efter en modell av Lena Schelin kommer jag att dela upp de muntliga utsagorna i fyra delar - utestället, hemvägen, lägenheten och efterspelet. Detta för att läsaren redan i inledningsskedet själv ska kunna få en uppfattning om hur parternas utsagor skiljer sig åt. Härfter kommer jag att redogöra för den övriga bevisningen i målet, för att sedan presentera varje instans domskäl. I hovrätten och HD kommer jag endast att redogöra för nytillkommen bevisning. Efter underrätternas och HD:s bevisvärderingar kommer jag att lägga in några kommentarer och slutligen gör jag en helt egen bevisvärdering av fallet. Denna sker med utgångspunkt i den bevisning som framkommit vid tidpunkten för HD:s bedömning samt vad som redovisats tidigare i uppsatsen. Jag kommer att nedan (avsnitt 6.6) att redogöra utförligare för hur min analys har gått till.

6.2 Västerviks Tingsrätt

6.2.1 Parternas utsagor avseende ”utestället”

Ericas utsaga: Erica uppger att hon den aktuella kvällen var ute och festade i Vimmerby. På ett uteställe, restaurang Sandra, träffade hon Farid och Sirop som hon kände sedan något år tillbaka genom sitt arbete som servitris. Erica drack fyra flaskor starköl under kvällen, men

kände sig inte påverkad. Det var inget prat om sex mellan Erica och Sirop och de stötte inte heller på varandra.

Sirops utsaga: Sirop hade ingen egen bostad, utan växlade mellan att bo hos sin mamma och sina systrar. Han hade tidigare fått låna Farids lägenhet då han ville ha sex med en flicka. Den aktuella kvällen drack Sirop mellan tio och femton öl, men han kände sig inte speciellt påverkad. På restaurang Sandra träffade han Farid och Erica. Erica stötte och ”tafsade” på honom, vilket Ericas moster, Ann K, måste ha sett eftersom hon var närvarande. Erica bad Sirop att följa med henne, och de kom överens om att ha sex. Farid lovade att de skulle få låna hans lägenhet och kondomer.

Farids utsaga: Innan Farid åkte till restaurang Sandra var han hemma hos Ann K:s man. Där träffade han Lorine, som han aldrig tidigare träffat. De blev ensamma i lägenheten och hade samlag. Detta fullbordades dock inte eftersom Lorine inte ville. På restaurangen träffade Farid Sirop och Erica. Farid såg att Erica var intresserad av Sirop, bl. a. tafsade hon på honom. Sirop frågade Farid om han hade några kondomer och om han kunde låna hans lägenhet, vilket han hade fått göra vid några tidigare tillfällen. Farid sade att det gick bra.

Sammanfattningsvis kan konstateras att alla parter befann sig på restaurang Sandra och drack några öl och pratade. Erica hävdar att det varken var tal om sex eller att någon stötte på någon, medan Farid och Sirop hävdar att Erica tafsade på Sirop och att de kom överens om att ha sex. Farid gav löfte om att låna ut sin lägenhet och kondomer.

6.2.2 Parternas utsagor avseende ”hemvägen”

Ericas utsaga: Framåt natten blev hon hembjuden till Farid på te, hon fick uppfattningen att även Sirop skulle följa med, men han avvek innan de gick in till lägenheten. De gick in genom den vanliga porten.

Sirops utsaga: De gick tillsammans alla tre till Farids lägenhet. På vägen hem hände ingenting särskilt, han och Erica tog inte på varandra. De gick in via källaringången för att grannarna inte skulle vakna. Först sa Sirop att ingen föreslog att de skulle ta den vägen, men senare säger han att Erica föreslog det för att hennes arbetsgivare bodde i grannhuset, och Sirop fick uppfattningen att hon var rädd för denne och att hon hade haft en sexuell förbindelse med honom.

Farids utsaga: De gick tillsammans alla tre till Farids lägenhet. På vägen hem frågade Sirop Erica ”Vill du ha den nu?”, vilket hon svarade ”ja” på. Sirop knäppte upp byxorna och Erica stoppade in handen innanför gylfen. Farid är helt säker på detta. Han bad dem emellertid vänta tills de var hemma. Erica frågade om de inte kunde ta någon annan väg in i bostaden för att undvika att bli sedd av sin arbetsgivare som bodde i närheten. De gick in via källaringången.

Sammanfattningsvis gick alla tre tillsammans den första biten till Farids lägenhet. Därefter hävdar Erica att Sirop avvek, medan de båda männen hävdar att allihopa gick tillsammans till lägenheten. Erica berättar att de gick in i huset genom den vanliga porten, medan männen berättar att de gick in genom källaringången, på grund av att Erica inte vill träffa sin arbetsgivare som bodde i området. Sirop hävdar att Erica och han inte tog på varandra på hemvägen, medan Farid är helt säker på ganska grova sexuella ordalag och ageranden.

6.2.3 Parternas utsagor avseende ”lägenheten”

Ericas utsaga: Hemma hos Farid började de titta på en porrfilm, vilket Erica tyckte var roligt. Farid hämtade en madrass, ett lakan, några kuddar och kanske ett täcke. Farid ställde sig sedan på knä och drog i armarna så att hon ramlade framstupa ned på madrassen. Hon trodde att han skulle misshandla henne, men fick ingen respons av Farid när hon frågade vad han höll på med. Farid vände henne på rygg med ett tag om hennes armar och slet sönder hennes tröja. Han försökte slita loss behånen, men lyckades inte med det och drog därför upp den mot hennes hals. Med ett tag under magen drog han i ett enda svep ner byxorna och trosorna till knäna. Erica försökte slita sig loss och hon sparkade och spottade honom i ansiktet. Hon försökte skrika, men han höll för hennes mun. Hennes händer höll han fast över hennes huvud. För att hindra Farid knep hon ihop benen, och då han inte lyckades sära på dem vände han henne på mage igen. Han drog av henne byxorna och trosorna med ena foten. Han lyckades pressa isär hennes ben med sitt ena knä och lyckades därigenom tränga in i henne. Det gjorde väldigt ont och smärtan satt kvar i ca en vecka. Hon tyckte att Farid höll på ganska länge, men han slutade ganska plötsligt efter att han, vad Erica uppfattade det som, tittat på sin klocka. Hon vet inte om han fick utlösning eller använde kondom.

Sirops utsaga: Hemma hos Farid började de titta på en porrfilm, vilket Erica inte verkade speciellt intresserad av - hon sov eller blundade åtminstone. Farid vidrörde Ericas ben och hår, hon var dock inte intresserad. Han hämtade därefter en madrass och en kudde och ett eller två täcken från sovrummet, ev. ett lakan också. Han kastade ett mörkt eller lite ljusare grått paket kondomer till Sirop, som räknade dessa till nio stycken. Han tog en kondom och lade paketet på soffbordet. Erica var ivrig, men han bad henne lugna sig eftersom han ville se färdigt filmen. Under filmen pratade de om bl. a. tatueringar - Erica hade flera stycken och Sirop hade nyligen skaffat en. Han och Erica rökte. Det hände ingenting mellan dem medan de satt i soffan - de tog inte på varandra. Erica tog Sirops hand och drog upp honom ur soffan så att de kunde lägga sig på madrassen, hon klädde av sig först. De hade samlag på madrassen. Farid, som lämnat rummet, återvände en gång under samlaget för att hämta en handduk ur bokhyllan. Han hängde in den i badrummet, så att Sirop kunde duscha efter samlaget. De praktiserade olika ställningar, och Sirop fick utlösning i kondomen. Innan han spolade ner kondomen tog Erica den och förde den mot sitt bröst.

Farids utsaga: Hemma hos Farid började de titta på porrfilm. Erica verkade inte intresserad utan såg ut att nicka till i bland. Hon sade vid något tillfälle att hon inte bara ville se utan också praktisera tillsammans med Sirop. Sirop rökte, men Farid är helt säker på att Erica inte rökte. Farid tog fram ett paket kondomer som han kastade till Sirop, som han tror räknade dem. De pratade en del om tatueringar och Sirop visade sina. Farid rörde varken vid Ericas lår eller hår. Erica satte sig i Sirops knä i soffan och de började kyssas. Hon sade att hon inte ville ha åskådare, varför Farid gick för att hämta en madrass, ett täcke och en kudde ur sovrummet. Erica lade sig på madrassen och Farid gick ut ur rummet. Han hörde normala samlagsljud och gick efter ett tag in i vardagsrummet. Han såg då att de inte var färdiga, bad om ursäkt och gick ut ur rummet igen. Nästa gång han kom in i rummet höll Sirop på att ta på sig kalsongerna, medan Erica satt naken på madrassen och höll något framför sina bröst. Sirop berättade sedan att hon gjort något med kondomen. Farid tog ner en handduk ur bokhyllan och räckte denna till Sirop så att han kunde duscha. Sirop tog den och gick direkt in i badrummet.

Sammanfattningsvis är alla tre överens om att de började titta på en porrfilm (vilka som var i lägenheten är dock omtvistat). Erica säger att hon tyckte att det var roligt, medan de båda männen säger att hon såg ut att ha tråkigt. Sirop säger att Farid vidrörde Ericas ben och hår, något som Farid dock å det bestämdaste förnekar. Han menar i stället att Erica satt i Sirops knä i soffan och att de kysstes,

vilket dock Sirop avvisar. Männan berättar båda, att Erica var ivrig att ha sex och att Sirop fick ett paket kondomer av Farid och han räknade innehållet. Båda säger dessutom att de pratade om tatueringar, och Sirop hävdar även att han och Erica rökte. Farid är däremot helt säker på att Erica inte rökte, men att Sirop gjorde det.

De är alla överens om att Farid hämtade en madrass m. m. På denna hävdar Erica att hon blev våldtagen. Sirop menar däremot att de, på Ericas initiativ, hade samlag på den. Han berättar att Farid kom in i rummet under samlaget, tog en handduk ur bokhyllan och hängde in denna i badrummet. Farid däremot säger att han kom in under samlaget, men gick ut igen när han märkte att de inte var klara. Han kom in igen efter samlaget, tog en handduk ur bokhyllan och gav denna till Sirop direkt. Sirop berättar att han använde kondom under samlaget, och Erica ”lekte” med denna efteråt. Det sistnämnda bekräftas av vad Farid sett då han kom in i rummet efter samlaget.

6.2.4 Parternas utsagor avseende ”efterspelet”

Ericas utsaga: Farid slet upp Erica från madrassen och kastade ut henne och hennes kläder från lägenheten. Ute i trapphuset kastade hon sina skor mot hans ytterdörr och skrek ”vad i helvete har du gjort”. Hon drog på sig en del av kläderna och gick hem till sin moster som bodde ganska nära. Där bröt hon ihop och kunde först inte tala om händelsen, men när hon senare gjorde det tyckte både mostern och hennes man att hon skulle göra en polisanmälan. Erica motsatte sig detta till en början, med tanke på Farids dotter.

Sirops utsaga: Farid kom in i rummet när de hade klätt på sig underkläderna. Han smekte Erica på ryggen, men hon sade att hon inte ville. Han öppnade då ytterdörren och slängde ut hennes kläder. Hon gick utan att verka arg. Farid hade också råkat slänga ut Sirops kängor, som Farid gick ned för att hämta. Efter en dusch satte de på en actionfilm och delade på ett par burkar fruktsallad och majskorn. Sirop somnade på soffan och väcktes av polisen på morgonen.

Farids utsaga: Farid bad Erica att klä på sig och gå, men hon ville inte detta och kallade honom ”jävla kardjäväl”. Då tog han hennes kläder och lade dem utanför ytterdörren. Hon fick klä på sig i trapphuset. Han ville bli av med Erica för att hon har dåligt rykte om sig att ligga med vem som helst. Hon blev inte arg när han slängde ut henne, men det måste vara detta som gjort att hon beskyllt honom för våldtäkt. Hon måste själv ha slitit sönder sina kläder, eftersom de var hela då hon gick. Farid fick se ett par kängor innanför dörren och ställde ut även dessa i trapphuset. Erica kastade dem mot dörren och bankade mot den. När Farid tittade ut stod kängorna kvar, men Erica var på väg ut ur huset. Han kastade ner kängorna för trappan. Sirop kom ut ur duschen och sade att det var hans kängor. Farid hämtade dem endast iförd kalsongerna. Därefter delade de på två burkar fruktsallad och majskorn. Sirop somnade i soffan och han själv på madrassen. Farid försökte inte få till något intimt med Erica och han smekte henne inte över ryggen - han är ”1000-procentigt” säker på detta.

Sammanfattningsvis anser alla att Erica blev ”utslängd” från lägenheten i bara underkläderna efter samlaget/våldtäkten. Erica menar att hon slängde sina skor mot ytterdörren och skrek på Farid. Enligt Sirop slängde Farid ut Ericas kläder i trapphuset efter att hon avvisat smekningar från hans sida. Farid är dock ”1000-

procentigt” säker på att han inte vidrört Erica alls. Han menar i stället att Erica blivit ”utslängd” på grund av att hon inte ville gå och att han ville bli av med henne på grund av hennes dåliga rykte. Enligt männen hade Farid råkat slänga ut även Sirops kängor, och Farid gick ner för att hämta dessa.

6.2.5 Övrig bevisning i tingsrätten

Vittnesförhör med underläkaren Marie Blomberg: Blomberg undersökte Erica på morgonen efter händelsen och hon utfärdade ett rättsintyg. Erica var upprörd och grät och hon gav inte intryck av att ha livlig fantasi. De skador Erica uppvisade kan ha uppkommit genom ett normalt samlag.

Vittnesförhör med kriminaltekniker Lars-Jörgen Dahlberg, som utfört brottsplatsundersökningen: Dahlberg var besviken över att poliserna hade blandat olika föremål i samma påse, vilket innebär att föremålen besudlar varandra och att inga säkra slutsatser kan dras av undersökningen av dem. Lägenheten var dessutom endast låst och inte avspärrad, vilket innebär att om någon hade reservnycklar till lägenheten så kan denna ha varit i lägenheten. Täcket och Ericas kläder togs med för kriminalteknisk undersökning. Ericas tröja, som var sönderriven, hade en stadkant upptill, varför grovt våld måste ha krävts för att riva sönder denna. Spetsen på hennes behå var sönderriven och på hennes trosor fanns blod.

Vittnesförhör med Ericas moster Ann K: På restaurang Sandra såg Ann Erica prata med både Sirop och Farid, hon minns inte vad de pratade om. Hon minns inte att de skulle ha pratat om tatueringar eller om sex när hon var närvarande. Hon såg inte Erica stöta på Sirop. Hon skildes från Erica, Farid och Sirop halvvägs på väg hem. Ca kl. 03.30 kom Erica hem till dem. Hon hade sina skor och strumpor i handen. Hon var mycket upprörd och sade att hon blivit våldtagen. Ann uppfattade först inte vad hon sade men när hon kom in i lägenheten kröp hon ihop i fosterställning och grät hysteriskt. Hon och hennes man, som till en början inte fick komma in i rummet, försökte trösta Erica. Hennes blus och behå var sönderrivna. Erica ville inledningsvis inte göra någon polisanmälan, eftersom hon bara ville glömma det hela. Hon övertalades dock att göra en anmälan. Hon var mycket upprörd och skakade av gråt, hon darrade och frös. Ann har aldrig sett Erica som hon var vid detta tillfälle, men hon kan inte bedöma om hon spelade. Erica ville duscha, men Ann övertalade henne att låta bli och såg till att hon kom till polisen i stället.

Vittnesförhör med Lorine G: Hemma hos Ann K träffade Lorine Farid. De var ensamma i bostaden och började kyssas. De hade tänkt ha samlag, men Lorine kom att tänka på sin pojkvän och avböjde därför. Farid var inte särskilt pressande och han accepterade ett nej. Lorine blev förvånad då hon fick höra om våldtäkten.

Rättsintyg utfärdat av underläkaren Marie Blomberg: Rättsintyget berättar om olika rodnader och en liten blödning i slidöppningen. Dessa skador kan ha uppkommit så som Erica uppgivit.

Rättsmedicinskt protokoll utfärdat av rättsläkaren Erik Edston: Protokollet berättar att Erica varit utsatt för visst lindrigt våld, som kan härstamma från den aktuella tidpunkten. Undersökningen av Farid visar ingenting.

Kriminalteknisk undersökning: på det täcke som tagits i beslag, har tre spermafläckar funnits, varav en har kunnat analyseras. Denna fläck härrörde från Sirop eller någon nära släkting till honom.

Fotografier från lägenheten.

Sammanfattningsvis menar både undersköterskan Blomberg och mostern Ann, som träffade Erica efter händelsen, att hon var upprörd, eller t. o. m. mycket upprörd. Båda läkarna (Blomberg och Edston) menar att inga slutsatser kan dras av Ericas skador, eftersom de kan ha tillkommit vid ett normalt samlag.

Kriminalteknikern Dahlberg är besviken på att de olika kläderna och täcket har lagts i samma påse, vilket medför att man inte kan dra några säkra slutsatser av dem. Vidare var lägenheten inte avspärrad. Han konstaterar att det för att riva sönder Ericas tröja har krävts grovt våld.

DNA-analysen visar att den fläck som kunnat analyseras härrör från Sirop eller någon nära släkting till honom.

6.2.6 Tingsrättens bedömning

Tingsrätten bedömer att Ericas skador varken talar för eller emot ett visst händelseförlopp, eftersom de kan ha uppstått vid både frivilligt och ofrivilligt samlag. Inte heller DNA-analysen får någon avgörande betydelse, dels eftersom Sirop kan ha avsatt fläcken vid ett tidigare tillfälle då han lånat lägenheten för sexuell samvaro, och dels p. g. a. att hans förklaring till fläcken, d. v. s. att Erica skulle ha hanterat kondomen på ett visst sätt efter samlaget, inte framstod som trovärdig. Således förlitar man sig på de muntliga utsagorna.

Tingsrätten avfärdar tanken att Erica skulle ha haft något motiv att hitta på hela händelsen. Mostern, Ann, har gjort ett trovärdigt intryck på rätten, och hennes berättelse om vad som hänt när Erica kom hem till henne talar emot att Erica skulle ljuga. Dessutom framstår det som osannolikt att Erica skulle kunna hitta på en så detaljerad berättelse som framstår som självupplevd och sedan vidhålla denna vid upprepade förhör. Dessutom skulle hon ha rivit sönder sina egna kläder och uppträtt på ett sätt som är typiskt för en våldtagen kvinna. Sammanfattningsvis finner tingsrätten att Ericas berättelse och beteende bär det självupplevdas prägel och att hon gjort ett mycket trovärdigt intryck.

Farids och Sirops berättelser är väldigt samstämmiga avseende den yttre ramen av händelseförloppet, t. ex. vilken ingång man gått in igenom, hur de satt placerade i rummet, att Erica halvsov under filmen, att man pratade om tatueringar, att Sirop räknade kondomerna, att Farid råkade kasta ut Sirops skor... Sirop lämnade inga detaljerade uppgifter till polisen, och med tanke på hans omfattande ölförtäring under kvällen finner tingsrätten det anmärkningsvärt att han i rätten minns så många fler detaljer. Dock skiljer sig männens berättelse avseende Ericas förhållningssätt gentemot dem avseende sådant de borde ha kommit ihåg, t. ex. huruvida Erica tog på Sirop på hemvägen eller började kyssa honom i soffan, vilket hävdas av Farid men förnekas av Sirop. Även andra detaljer skiljer sig åt, t. ex. avseende när och hur Sirop fick handduken av Farid - hängde han in den i badrummet eller gav han den i handen? Sammanfattningsvis finner tingsrätten att man inte kan fästa tilltro till männens uppgifter och det kan inte betvivlas att Farid våldtagit Erica enligt åtalet. Tingsrätten dömer Farid för våldtäkt till fängelse i två år och Sirop för skyddande av brottsling till fängelse i 1 månad.

6.3 Göta hovrätt

6.3.1 Bevisning i hovrätten

Nya förhör har skett med Erica, Sirop, Farid, Dahlberg, Ann, Lorine. Förhöret med Blomberg har lästs upp ur tingsrättens dom.

Som ny skriftlig bevisning har åklagaren åberopat **ett sakkunnigutlåtande från SKL**. Härav framgår att ytterligare två fläckar på täcket har kunnat analyseras, varvid övervägande skäl talar för att den ena fläcken kommer från Farid och den andra från Sirop. I den sistnämnda fläckens s. k. epitelcellsfraktion finns en blandning av DNA från minst två personer, vilka inte kan uteslutas är Sirop och Erica, men kan uteslutas är Farid. Anne Kihlgren, som utförde analysen har även hörts muntligen i rätten. Hon klargör att fläckarna inte behöver ha avsatts samtidigt och att 20 % av vår svenska befolkning har samma typ av epitelceller som Erica.

På begäran av Farid har även **Sirops mamma** och **Ericas andra moster, Eva**, hörts. Sirops mamma intygar att Sirop inte sov hemma den aktuella natten. Eva menar att Farid inte ska ha "behövt" våldta Erica.

Erica har i Hovrätten utförligt beskrivit samlaget med Farid. **Sirop** har i hovrätten spontant beskrivit hans och Ericas sexuella umgänge med orden "vanligt sex, som hon ville". **Farid** har gjort någon liten ändring i sin utsaga, som t. ex. varifrån han tog täcket.

6.3.2 Hovrättens bedömning

Hovrätten konstaterar inledningsvis att Ericas berättelse i hovrätten stämmer överens med de uppgifter som hon avgivit i tingsrätten. Hennes beskrivning har varit utförlig och detaljerad och förtjänar tilltro.

Sirops berättelse innehåller en mängd detaljer, men saknar konkreta uppgifter kring själva samlaget - den saknar det självupplevdas prägel. Farids berättelse är osannolik avseende Ericas uppträdande gentemot Sirop. Sirop borde t. ex. ha kommit i håg om Erica stoppat in handen innanför hans gylf på hemvägen. Med andra ord framstår även Farids berättelse som mindre trovärdig.

Försvararen menar att Farid inte kunnat hålla fast Erica på det sätt som hon hävdar, och samtidigt med en hand riva sönder hennes tröja med tanke på att kriminalteknikern sagt att det troligen krävts två händer för detta. Hovrätten anser inte att detta rubbar tilltron till Ericas berättelse - hon kan minnas fel.

Erica hävdar att våldtäkten skett utan att Sirop varit närvarande. Hovrätten finner det högst osannolikt att hon skulle ha anklagat Farid för en våldtäkt om Sirop varit närvarande som vittne.

Sakkunnigutlåtandet avseende DNA-analyserna ger ytterligare stöd åt Ericas berättelse, eftersom fläckar från Farid har hittats. Eftersom täcket har använts vid flera tillfällen, är det förklarligt att även fläckar från Sirop finns på det. Att en fläck innehåller en blandning från minst två personers DNA, som inte kunnat uteslutas är Sirop och Erica, ger ett visst stöd för att ett frivilligt samlag har skett. Med hänsyn till att så många kan ha samma epitelcellsfraktion som Erica, finns det dock betydande utrymme för att fläcken härrör från någon annan än henne.

Ericas skador stämmer väl överens med det våld Erica har uppgett förekommit. Kläderna, samt Anns och Blombergs vittnesmål, tyder på att Erica har blivit våldtagen. Hovrätten drar den slutsatsen att Farid tilltvingat sig samlag på så sätt som framgått i gärningsbeskrivningen och fastställer tingsrättens dom.

6.4 Kommentar till underrätternas bevisvärderingar

Lena Schelin, som är en av de få jurister som analyserat detta rättsfall, anser att "[b]risterna i underrätternas utsageanalys är [...] uppenbara".²⁷³ Hon menar att både tingsrätten och hovrätten har ägnat sig åt s. k. bevisanpassning, d. v. s. de har ansett enstaka bevis väldigt övertygande och har således anpassat den övriga bevisningen till dessa, så att de passar ihop med de slutsatser rätten har dragit. Domstolarna anser i fallet att Erica är trovärdig och att hennes berättelse tillförlitlig, männens berättelser har däremot inte alls ansetts tillförlitliga och därför har man helt bortsett från dessa. Schelin menar att detta förfaringssätt - "att finna samtliga uppgifter antingen till fullo tillförlitliga eller inte tillförlitliga överhuvudtaget" - medför stora rättssäkerhetsbrister. Hon anser att domstolarna har gjort sina bedömningar utifrån helheten i stället för att värdera varje bevis för sig.²⁷⁴ På grund av min bristande praktiska erfarenhet, har jag svårt att invända mot detta uttalande. Dock vill jag ändå poängtera att båda instanserna, till skillnad från HD, presenterar och bedömer varje bevis för sig.

Vidare kritiserar hon att underrätterna inte har ställt upp några alternativa hypoteser, utan endast har utgått från åklagarens och försvararens hypoteser. Schelin ställer således upp en alternativ hypotes, som hon anser är rimlig. Den går ut på att Erica och Sirop först har haft "frivilligt" samlag och att Farid sedan har våldtagit Erica, antingen med Sirops vetskap eller utan denna, om han befann sig i duschen.²⁷⁵ Denna hypotes finner jag dock något tveksam. Jag kommer att bedöma den mer ingående i min egen analys av fallet nedan (se nedan avsnitt 6.6.4.).

Schelin menar också att domstolarna ofta försöker tillämpa vittnespsykologins realitetskriterier, men på fel sätt. Vanligen konstaterar rätten att vissa kriterier är uppfyllda och drar sina slutsatser utifrån dessa. Någon riktig analys görs i regel inte och de få kriterier som tas upp beaktas isolerat från andra kriterier i stället för som en helhet.²⁷⁶ Vidare brukar domstolarna sällan söka förena utsageanalysen med den juridiska analysen av bevisningen i målet. Detta leder ofta till att rätten låter trovärdighetsbedömningen bli avgörande för om brottet är styrkt eller inte.²⁷⁷

²⁷³ L. Schelin (1996), s. 418.

²⁷⁴ A. a. s. 419.

²⁷⁵ A. a. s. 419 f.

²⁷⁶ A. a. s. 421.

²⁷⁷ A. a. s. 422.

Tingsrätten anser att det skulle ha varit svårt för Erica att hitta på och upprätthålla sin historia om den enbart bestod av lögn. Schelin anser dock att detta skulle gälla för alla människor, särskilt Sirop som är i samma ålder som Erica och lika lågutbildad.²⁷⁸ Detta håller jag dock inte alls med om, inte beroende på att det skulle vara någon skillnad mellan de olika personerna, utan på grund av vilken slags berättelse de har avgett. Det måste vara betydligt svårare att spela våldtagen än älskare. Av den våldtagnas ”roll” förväntar man sig många starka känsloutttringar, medan älskarens ”roll” inte behöver innehålla någonting sådant alls.

Hovrättens uttalande om att Sirops utsaga om samlaget saknar det självupplevdas prägel, kritiserar också av Schelin, eftersom Sirop inte är åtalad för våldtäkt. Vidare anser hovrätten att Sirop borde ha kommit i håg om Erica stoppat in handen innanför hans byxor på väg hem, och drar således slutsatsen att Sirop inte är trovärdig. Schelin skriver att ”[p]å denna enda punkt anses Farid E, som berättat om detta, trovärdig och kan därmed användas som ett stöd för slutsatsen att inte heller hans kamrat är trovärdig!”.²⁷⁹ Jag håller självfallet med Lena Schelin om att detta är en ganska underlig slutsats, men jag vill ändå betona att trovärdighetsbedömningen sker utifrån helheten av det intryck en person gör i rätten, inte baserat på enstaka uttalanden. Det *kan* självklart vara så att antingen Farids utsaga *eller* Sirops utsaga är sann eller falsk. På grund av vissa omständigheter förefaller detta dock orimligt - en tankegång som jag utvecklar vidare i min egen analys av fallet nedan (se nedan avsnitt 6.6.3.).

6.5 Högsta domstolen

6.5.1 Bevisning i Högsta domstolen

I HD har Erica, Farid, Sirop och biologen Anne Kihlgren hörts på nytt. Som nya vittnen har polisinspektör Karin Andrae Bittner och biologen Stig Holgerson hörts. Kompletterande utlåtanden från SKL har också inkommit.

Erica, Sirop och **Farid** har i huvudsak hållit fast vid sina tidigare avgivna versioner.

Karin Andrae Bittner har vittnat om att Erica var i kraftigt chocktillstånd när hon kom till polishuset i Vimmerby för att anmäla våldtäkten. Hennes agerande tydde på att hon varit med om någonting mycket allvarligt.

Stig Holgerson och **Anne Kihlgren** har uttalat sig i anslutning till **utlåtandena från SKL**, i vilka de medverkat. I nio fläckar på täcket fanns sperma. Övervägande skäl talar för att denna kommer från Sirop. I fläckarnas epitelcellsfraktion påvisades en blandning av DNA, och skäl talar för att denna kommer från Sirop och Erica. I ytterligare sex fläckar fanns sperma och skäl talar för att denna härrör från Farid. Även i vissa av dessa epitelcellsfraktioner, påvisades en blandning av DNA. Skäl talar för att en del härrör från Farid, medan frågan måste lämnas

²⁷⁸ A. a. s. 415.

²⁷⁹ A. a. s. 418.

öppen om det även kan finnas något DNA som kan komma från Erica. I två fläckar påvisades sperma som inte kunde typbestämmas.

6.5.2 Högsta domstolens bedömning

HD konstaterar att Ericas berättelse vinner stöd av vad som uppgetts om hennes tillstånd sedan hon kommit till Ann. ”Den är dock svårförenlig med särskilt den bevisning som utgörs av de under målets handläggning i HD avgivna utlåtandena från Statens kriminaltekniska laboratorium” (min kursivering). Det är inte ställt utom rimligt tvivel att Farid begått den åtalade gärningen, och åtalet ogillas således.

6.5.3 Kommentar till Högsta domstolens bevisvärdering

Lena Schelin skriver angående HD:s bedömning ”[i] ovanstående mål får vi anta att HD gjort en korrekt bedömning”.²⁸⁰ Och jag frågar mig: varför ska vi göra det? Det framgår nämligen inte i domskälen hur HD har gjort sin bedömning. Detta står i strid med redovisningsplikten som fastställts i förarbetena till rättegångsbalken 35 kap. 1 § (se ovan 3.1.).²⁸¹ Det är synd att Lena Schelin, som faktiskt har ägnat dryga 25 sidor åt en analys av fallet, inte har kritiserat HD:s bedömning överhuvudtaget. Jag anser att detta förhållningssätt till HD som auktoritet underminerar rättssäkerheten. För att denna ska upprätthållas måste vi, enligt min mening, alltid granska, diskutera och ifrågasätta domstolarnas verksamhet. Om vi alltid accepterar och böjer oss för makthavarnas åsikter, föreligger stora risker för maktmissbruk. Ericas utsaga avhandlas i två meningar i HD:s domskäl: ”[d]enna berättelse är på viktiga och avgörande punkter oförenliga med den version av händelseförloppet som Farid El E och Sirop B har hävdat. Erica A:s berättelse vinner stöd framförallt av vad som har uppgetts om hennes tillstånd sedan hon kommit till Ann K.” Huruvida Erica framstår som trovärdig och berättelsen som tillförlitlig framkommer inte, men HD får det att låta som om det faktum att kvinnans berättelse skiljer sig från männens gör hennes utsaga mindre tillförlitlig. Det är en självklarhet att hennes berättelse inte stämmer överens med männens - om den gjorde det skulle målet antagligen inte ens ha kommit upp i HD. Man bör dock hålla i minnet att domstolen inte behöver mena att målsäganden ljuger, bara för att det inte är ställt utom rimligt tvivel att den tilltalade begått brottet enligt åtalet. Huruvida annan bevisning, som t. ex. rättsintyget och underläkarens utsaga, rättsläkarens utlåtande och det rättsmedicinska protokollet, kriminalteknikerns utsaga om t. ex. sammanblandning av bevisen och om de sönderrivna kläderna, stöder eller talar emot Ericas utsaga framkommer inte heller.

Det konstateras, av någon anledning, att Ericas utsaga är ”svårförenlig” med SKL:s utlåtanden. Återigen frågar jag mig: varför? På vilket sätt anser HD att den är det? I både hovrätten och HD har personal på SKL hörts som sakkunniga

²⁸⁰ A. a. s. 422.

²⁸¹ B. Lindell (1987), s. 97 ff. och SOU 1938:44, s. 378.

över DNA-analysen. Utlåtandena är avsedda att vara en hjälp för rätten att tolka annan bevisning, d. v. s. själva DNA-beviset, men även sakkunnigutlåtandena i sig måste värderas. I detta fall är denna åberopad av åklagarsidan, varför utsagepersonerna betraktas som partssakkunniga - den form av sakkunniga som rätten vanligen tillmäter lägre värde. I detta fall är det dock fråga om personal från en statlig inrättning, varför rätten inte har samma anledning att analysera jävsfrågor och liknande. Däremot måste rätten *alltid* bedöma om utlåtandena kan vara inkorrekta i något avseende. I förevarande fall borde de sakkunniga ha utfrågats om t. ex. huruvida de olika bevisen hade besudlat varandra eller inte. Om detta har skett framgår inte av domskälen. Med andra ord anser jag att HD inte har ifrågasatt sakkunnigutlåtandena på ett korrekt sätt och dessutom förefaller de ha övervärderat och feltolkat dem. Jag kommer att gå in närmare på hur jag skulle värdera DNA-bevisningen i målet nedan (se avsnitt 6.6).

Jag anser sammanfattningsvis att fallet är ett typexempel på dåligt skrivna domskäl. Hur ska rättssäkerheten kunna upprätthållas när domstolarna inte motiverar sina ställningstaganden?

6.6 Min analys av NJA 1996 s. 176

Vid analysen av *NJA 1996 s. 176* kommer jag att göra en praktisk tillämpning av det material jag hittills har presenterat i uppsatsen. Min avsikt är att göra en så verklighetstrogen analys som möjligt, vilket betyder att jag kommer att tillämpa de metoder som domstolarna förefaller använda sig av, eller åtminstone borde använda sig av. Till att börja med vill jag poängtera att min bedömning, liksom domstolarnas, utgår från beviskravet ”ställt utom rimligt tvivel” och analysen baseras självklart på de rekvisit som finns i våldtäktsbestämmelsen (se avsnitt 2.2). Som utgångspunkt använder jag mig av den bevisstruktur som Christian Diesen förespråkar (se kapitel 4), även om denna troligen sällan används i praktiken. Jag anser dock att den är ett lämpligt hjälpmedel för att påvisa hur analysen bör ske, d. v. s. i enlighet med de allmänna principer som bl. a. klagör att delarna ska bedömas före helheten. Även avseende värderingen av de olika bevisen, kommer jag att sträva efter att bedöma dem enligt de metoder som domstolarna förefaller tillämpa (se kapitel 5). Vad gäller de muntliga utågorna avser jag t. ex. tillämpa de minnesteoretiska aspekterna (se avsnitt 5.2.1) och göra en tillförlitlighetsbedömning utifrån de realitetskriterier som presenterats (se avsnitt 5.2.2).

Jag kommer *inte* att försöka tillämpa någon av de teoretiska modellerna för bevisvärderingen, som jag lagt fram tidigare i uppsatsen, eftersom dessa vanligen inte används i praktiken. Undersökningar har visat att svenska åklagare och domare värderar bevisningen utifrån bevisens styrka och inte utifrån sannolikheten för den misstänktes skuld. De brukar också kräva att det ska finnas ett direkt och specifikt samband mellan bevisen och händelserna, för att kunna tillmäta bevisen relevans. Trots att det lagts fast att åtminstone inte åklagarna analyserar ett fall

utifrån temametoden eller värdemetoden, påpekade många domare och åklagare i den aktuella undersökningen att de anser det viktigt att börja värderingen utifrån en slags nollpunkt.²⁸² Både domarna och åklagarna ansåg vidare att erfarenhetssatser, som t. ex. hur ofta någonting brukar ske eller vissa generella tendenser för vissa handlingar, inte var att betrakta som bevis överhuvudtaget. De hade också uppfattningen att statistiska bevis inte var tillräckliga i sig, utan de måste backas upp av ytterligare bevisning.²⁸³

Läsaren bör vara medveten om att jag i min analys strävar efter att uppfylla alla de krav som utgör den optimala bevisvärderingen (se avsnitt 3.1 och kapitel 5), men att jag inte gör anspråk på att fullt ut kunna uppfylla dem. Detta beror helt enkelt på min bristande erfarenhet - jag kan ju endast förlita mig på vad jag har lärt mig under utbildningen och under mitt arbete med denna uppsats. Det bör poängteras att inte ens de mest erfarna domarna i varje enskilt fall genomför en absolut fullkomlig bevisvärdering, vilket jag anser påvisas i *NJA 1996 s. 176*. Även det faktum att jag inte varit närvarande i rätten under förhören, har stor betydelse för min analys av de muntliga utsagorna. Huruvida utsagepersonerna är trovärdiga har ju till stor del att göra med deras uppträdande i förhörssituationen och huruvida deras utsagor är tillförlitliga är svårt att avgöra om man inte hör dem, eller åtminstone får förhören återgivna i dialogform. I referatet anges ju inte förhörspersonens egna ord, utan detta kan endast bedömas vad gäller innehållet. Trots dessa brister, kommer jag ändå att göra en uppskattning av utsagornas tillförlitlighet, medan jag avseende trovärdigheten är utelämnad åt rättsinstansernas bedömningar.

6.6.1 Bevisstrukturens utformning

I detta fall är Farid är åtalad för våldtäkt och Sirop för skyddande av brottsling, analysen avser dock endast åtalet mot Farid. Bevisstrukturen utgår, som tidigare nämnts, från åklagarens gärningsbeskrivning, som också ligger till grund för bevistemat - den är som följer:

”Farid El E har natten mot d 5 aug 1995 i sin lägenhet i fastigheten Ängsgatan 3 H i Vimmerby haft besök av Erica A. Farid El E har plötsligt slitit ner Erica A, som suttit i en soffa, på golvet där hon hamnat liggande på mage på en madrass. Farid El E har sedan han vänt runt Erica A, så att hon hamnat på rygg, sittande över henne slitit sönder hennes tröja och behå samt dragit ner hennes byxor och trosor så att hennes underliv blottats. Farid El E har sedan han på grund av Erica A:s gjorda motstånd misslyckats med att sära hennes ben ånyo vänt runt henne så att hon hamnat liggande på mage. Farid El E har därefter med ett grepp med ena handen hållit Erica A:s båda händer ovanför hennes huvud medan han hållit andra handen över hennes mun. Farid El E har därefter med sitt ena ben lyckats få i sär Erica A:s ben varefter han bakifrån med sin penis inträngt i hennes könsorgan och härigenom tilltvingat sig samlag. Det våld som Farid El E brukat vid gärningen har för Erica A framstått som trängande fara.”

²⁸² R. Goldsmith (1996), s. 225.

²⁸³ A. a. s. 226.

När man skapar en bevisstruktur (se kapitel 4) brukar man först dela upp bevisemat i sina beståndsdelar, bevisemata eller delteman, så att gärningsmannen (Farid), tiden (natten till den 5 augusti 1995), platsen (Farids lägenhet) och gärningen enligt de olika rekvisiten i respektive brottsbestämmelse (med våld ha tvingat Erica till samlag) ska kunna identifieras. Även brottets subjektiva sida, d. v. s. uppsåtet, måste finnas med. Eftersom inga alternativa yrkanden finns i detta fall räcker det med att göra en bevisstruktur.

På varje deltema fördelar man sedan de olika bevisen. I detta moment syns tydligt om åklagaren har uppfyllt sin utredningsbörda, genom att alla delteman ska vara täckta av någon form av bevisning. På den ena sidan ställs huvudbevisen upp, d. v. s. de bevis som åklagaren åberopat och på den andra de som försvaret har åberopat. De olika hjälpfakta som finns förs till respektive bevisfaktum. Jag har bortsett från fotografierna från lägenheten - dessa skulle ha hamnat på "huvudbevis-sidan", men de fyller ingen funktion, eftersom det inte har redovisats i fallet vad fotografierna visar. (Se bilaga B för bild av bevisstrukturen.)

6.6.2 Slutsatser av bevisstrukturen

I strukturen ser vi att varje deltema stöds av någon form av bevisning, vilket alltså innebär att åklagaren har uppfyllt sin utredningsbörda. För att Farid ska dömas för våldtäkt, krävs att bevisemat är uppfyllt, d. v. s. att varje deltema är bevisat. Annorlunda uttryckt ska det vara ställt utom rimligt tvivel att händelseförloppet varit sådant som åklagaren påstått i sin gärningsbeskrivning.

Av bevisstrukturen kan vi utläsa att Farid erkänner att han varit i sin lägenhet under den natt då Erica hävdar att brottet begicks. Hans berättelse vinner också stöd av vännen Sirops utsaga. Dessa delteman (tid och plats) behöver vi således inte titta närmare på.

Vad gäller gärningsmannskapet finns det däremot oklarheter. De enda bevisfakta som finns är Ericas, Farids och Sirops utsagor - Erica pekar ut Farid som gärningsman, men han nekar till anklagelserna. Sirop vittnar om att Farid inte har våldtagit Erica.

Avseende gärningen finns omfattande bevisning. Förutom Ericas, Farids och Sirops utsagor, utgör den övriga bevisningen endast hjälpfakta, eftersom den i sig inte kan bevisa brottet. Ericas utsaga får stöd av de vittnen som träffade henne strax efter den påstådda våldtäkten - hennes moster Ann, polisinspektören som tog emot anmälan och underläkaren som undersökte henne. Eventuellt kan dessa hjälpfakta tillsammans bilda struktural bevisning. Kriminalteknikern berättar att det har krävts grovt våld för att riva sönder Ericas tröja och att det fanns blod på hennes trosor. Vad gäller hennes skador i övrigt ger varken underläkarens rättsintyg/förhör eller rättsläkarens rättsmedicinska protokoll något entydigt svar. Undersökningen av Farid visade ingenting. DNA-analyserna i målet fick, som

redan nämnts, avgörande betydelse i HD, men jag anser att de varken talar för eller emot bevisemat. Lorine berättar att hon och Farid tidigare under kvällen, före restaurangbesöket, tänkt ha samlag, men att hon ångrat sig och att Farid inte blev särskilt upprörd över detta.

Avseende motbevisen får Farids utsaga stöd av Sirops utsaga. Sirops mamma vidgår att Sirop inte sov hemma den aktuella natten. Ericas moster Eva menar att Farid inte skulle ha "behövt" våldta Erica.

6.6.3 Analys av de olika bevisen

När strukturen är upprättad ska varje bevis värderas separat för varje deltema. Eftersom tillförlitlighetsbedömningen av utsagorna ska ske i förhållande till den övriga bevisningen som framkommit i målet, har jag valt att behandla bevisen i omvänd ordning, d. v. s. jag avslutar med Erica, Sirops och Farids utsagor och inleder med den övriga bevisningen i målet.

6.6.3.1 Analys av rättsintyget och det rättsmedicinska protokollet

Avseende det rättsintyg som underläkaren Marie Blomberg utfärdat, samt vittnesförhöret med henne, har Erica uppvisat ett antal ganska ytliga skador. Dessa kan ha uppkommit så som hon påstått, men även genom ett normalt samlag. Tidigare i uppsatsen har jag berättat om att rättsintygen ofta innehåller stora brister. I detta fall är intyget utfärdat av en underläkare, en sådan kan ha mycket liten eller mångårig praktisk erfarenhet, något som man bör utröna innan man drar alltför stora slutsatser av intyget. Å andra sidan påvisar ju intyget i detta fall ingenting som talar varken för eller emot bevisemat. Åklagaren har även låtit en rättsläkare, Erik Edston, utfärda ett rättsmedicinskt protokoll - han kommer dock inte fram till någon annan slutsats än Blomberg. Även Farid har undersökts, men ingenting påvisas vid denna granskning. När undersökningen av Farid är utförd framgår tyvärr inte av referatet.

6.6.3.2 Analys av den tekniska bevisningen och sakkunnigbevisningen

Förhöret med kriminaltekniker Lars-Jörgen Dahlberg, som utfört brottsplatsundersökningen, ger ett visst stöd för Ericas utsaga. Han menar nämligen att det krävts grovt våld för att riva sönder Ericas tröja, varför det kan vara orimligt att anta att Erica själv skulle ha rivit sönder tröjan om anklagelserna vore falska. Återigen är detta svårt att bedöma, eftersom vi inte vet någonting om Ericas fysiska förutsättningar för att uppbringa denna styrka. Han påpekar också att det fanns blod på Ericas trosor. Det är troligen relativt ovanligt med blödningar i samband med vanliga samlag, men några uppgifter om huruvida Erica kan ha haft mens finns inte. Dahlbergs uttalande om DNA-analysernas tillförlitlighet är i högsta grad väsentligt - han anser att denna är kraftigt förringad på grund av att poliserna

vid insamlandet blandat olika föremål i samma påse så att de kan ha besudlat varandra. Han kritiserade också att Farid och Sirop inte hade undersökts av läkare direkt efter gripandet.

I förevarande fall finns flera personers DNA i samma fläckar, men eftersom DNA inte kan åldersbestämmas, kan dessa vara avsatta vid olika tidpunkter. Vidare finns en risk att de olika biologiska materialen har blandats genom den bristfälliga insamlingsmetoden. DNA-analyserna i detta våldtäktsmål är något annorlunda än de brukar vara i andra fall - vanligen analyseras spermarester från kvinnans vagina, men i detta fall kommer sperman från ett täcke. Det går inte att med säkerhet fastställa att ett samlag har ägt rum, bara för att en persons sperma finns på ett täcke - sperma kan förekomma utan att ett samlag har ägt rum, liksom ett samlag kan ha skett utan att sperma förekommer. Förekomsten av sperma på täcket kan alltså inte styrka beviset, som innefattar att ett samlag ska ha skett, varför DNA-analyserna endast utgör hjälpfakta.

Farid och Sirop hävdar att täcket användes vid samlaget, men det är klarlagt att det har använts flera gånger tidigare vid sexuellt umgänge mellan flera olika personer. Erica minns inte om täcket användes överhuvudtaget. På täcket finns 17 spermafläckar och några, eller samtliga, fläckar kan ha avsatts vid andra tillfällen än den aktuella kvällen. Övervägande skäl talar för att nio av fläckarna härrör från Sirop. I fläckarnas s. k. epitelcellsfraktioner²⁸⁴ finns en blandning av DNA och skäl talar för att denna kommer från Sirop och Erica. Skäl talar för att sex andra fläckar härrör från Farid. I några av dessa fläckars epitelcellsfraktioner finns en blandning av DNA och skäl talar för att denna kommer från Farid och ”frågan måste lämnas öppen om det även finns något DNA som kan komma från Erica”. De sista två fläckarna kunde inte typbestämmas. Vad kan vi då dra för slutsatser av detta?

Vad gäller satsen ”skäl talar för”, måste man ha klart för sig att den, enligt SKL:s terminologi, betyder att sannolikheten att personen inte har avsatt spåret på platsen är mellan 1 på 100 och 1 på 9 999 personer. ”Övervägande skäl talar för” innebär att sannolikheten är mellan 1 på 10 000 - 1 på 999 999 och ”det kan hållas för visst” innebär att sannolikheten är 1 på 1 miljon eller lägre. ”Skäl talar för” är med andra ord i sammanhanget inte ett särskilt starkt samband. Vidare klargörs i hovrätten att 20 % av Sveriges kvinnliga befolkning har samma typ av epitelceller som Erica, och således skulle spåret ha kunna avsatts av flera hundra tusen svenska kvinnor (siffran kommenteras inte i HD:s domskäl).

Slutsatsen blir således att Ericas DNA *kan* finnas i de fläckar som Sirop har avsatt, den *kan* finnas i de fläckar som Farid har avsatt, den *kan* finnas i de

²⁸⁴ **Epitel** är enligt Svensk Ordbok (Esselte Studium AB, Keuru, 1988) kroppsvävnad bestående av tätt sammanfogade, likartade celler som bl. a. täcker väggarna i våra inre organ. (För en mer utförlig beskrivning rekommenderas Nationalencyklopedin band 5, Bokförlaget Bra Böcker, Höganäs 1991.)

fläckar som inte har kunnat analyseras eller så finns den *inte alls* på täcket. Sammantaget med det faktum att Erica inte vet om täcket användes, kriminalteknikern anser att analyserna är otillförlitliga på grund av insamlingsmetoden, den eventuella våldtäktsmannen kan ha använt kondom eller inte fått utlösning, anser jag att man inte kan dra några som helst slutsatser av DNA-analyserna.

6.6.3.3 Analys av vittnesmålen

När muntliga utsagor ska analyseras måste man bedöma faktorer som utsagepersonens trovärdighet och utsagans tillförlitlighet. Avseende vittnesmål är det brukligt att man tar hjälp av olika hjälpfakta, som t. ex. vilket relation vittnet har till parterna, om han/hon har något motiv att ljuga, kan minnas fel eller ha påverkats av sin omgivning.

Ann är Ericas moster och vän, samtidigt är hon mycket nära vän med Farid. Detta torde tala för att hon inte tagit den ena partens parti, utan snarare varit noga med att inte uttala sig om sådant hon inte är säker på. Denna tanke stöds även av uttalanden av tingsrätten, som finner Ann mycket trovärdig. Anns vittnesmål ger ett visst stöd för bevisemat. Hon återger Ericas agerande när hon kom hem till henne efter den påstådda våldtäkten - hon kröp i hop i fosterställning, grät hysteriskt, darrade, frös och ville duscha. Även om Ann inte kunde bedöma om Erica spelade, så trodde hon tillräckligt mycket på henne för att övertala henne att göra en polisanmälan.

Lorine känner Erica lite grand och Farid har hon bara träffat den aktuella kvällen. Med andra ord torde hon sakna motiv att ljuga, men hennes vittnesmål ger dock varken stöd för eller emot bevisemat. Hon blev förvånad över anklagelsen mot Farid, eftersom hon tidigare samma kväll kelat med honom i syfte att ha samlag, men senare avböjt detta utan att han blev särskilt upprörd. Detta kan tala både för och emot bevisemat. Farids "normala" agerande mot Lorine, kan tala för att han borde ha agerat lika normalt mot Erica och alltså inte skulle ha våldtagit henne. Det kan också betyda att han inte var särskilt intresserad av Lorine eller att han agerar normalt när han är nykter men inte när han är berusad.²⁸⁵ Slutligen kan det också tala för att händelsen med Lorine gjorde honom sexuellt frustrerad och arg, även om han inte visade detta för henne, och att han sedan, eventuellt efter att ha druckit en del alkohol, agerade ut detta mot Erica.

Eva är Ericas andra moster, men hon åberopades som vittne av Farid. Det är oklart vilken relation hon har till de båda parterna. Eva menade att Farid inte skulle ha "behövt" våldta Erica. Jag tolkar detta som att hon anser att Erica lätt skulle ha gått med på att ha samlag med Farid - med detta kan hon mena att Erica var intresserad av honom eller hon var lösaktig, vilket även Farid och Sirop antytt åtskilliga gånger. Det är oklart vad Eva egentligen menar, och om det handlar om

²⁸⁵ Det framgår dock inte om Farid drack något annat än ett glas vin under kvällen.

hennes uppfattning om vad Erica skulle känna eller inte, har detta bevis ett högst osäkert värde.

Sirops mamma är åberopad som vittne av Farid. Hon berättar att Sirop inte sov hemma den aktuella natten. På grund av hennes relation till Sirop kan man anta att hon vill skydda honom och det kan inte uteslutas att hon skulle ljuga för hans skull. Hennes uttalande är dock inte särskilt relevant för Farids del, eftersom detta inte utesluter beviset. Om Sirop inte sov hemma den aktuella natten kan han ha sovit hos någon av sina systrar, vilket han tydligen ofta gjorde. Eftersom han dock påträffades hemma hos Farid på morgonen är det rimligt att anta att han sovit där. Detta kan betyda att han varit där hela natten och att Erica ljugar om att han inte följde med in. Det kan också betyda att han varit borta några timmar och sedan gått hem till Farids lägenhet. Det torde ha rört sig om tiden mellan ca kl. 01:45 och 03:30, d. v. s. mindre än två timmar.

Polisinspektör Karin Andrae Bittner är troligen van att träffa personer som gör anmälan, hon har förmodligen erfarenhet från människor i olika känslomässiga tillstånd och borde kunna se när en människa verkligen är upprörd. Som polis är hon dessutom troligen van att vittna i rätten om vad hon upplever i sin yrkesutövning, varför hon torde ha för vana att vara mer uppmärksam än gemene man. Det är orimligt att anta att hon skulle ta parti för den ena eller andra sidan. Det hade dock, enligt min mening, varit lämpligt att ställa några enkla frågor till henne om t. ex. hennes yrkeserfarenhet (om så har skett framgår inte av domskälen). Andrae Bittner träffade Erica vid tidpunkten för anmälan. Hon uppfattade att Erica var i kraftigt chocktillstånd och att hennes agerande tydde på att hon varit med om någonting mycket allvarligt.

6.6.3.4 Analys av Ericas utsaga

Avseende Ericas utsaga torde vi i enlighet med de minnesteoretiska aspekterna (se avsnitt 5.2.1) kunna anta att hon inte minns fel avseende signalementet på gärningsmannen, eftersom de känner varandra. Hon borde inte heller minnas "fel" om själva händelsen, med tanke på att man vanligen minns traumatiska händelser mycket starkt och om något blockerar man bort dem eller förnekar dem. Däremot kan hon ha glömt på perifera detaljer.

Huruvida Erica har gjort ett trovärdigt intryck eller inte, är i princip omöjligt att avgöra utan att ha varit närvarande under rättegången, eftersom detta baseras på hennes uppträdande i rätten. Tingsrätten anser att Erica har gjort ett mycket trovärdigt intryck, men varken hovrätten eller HD uttalar sig i frågan. Eftersom hovrätten bedömer fallet på samma sätt som tingsrätten, kan man anta att även denna anser att Erica är trovärdig. På grund härav, samt på grund av att HD inte uttalar någonting om att Erica skulle vara mindre trovärdig, kan man åtminstone inte utesluta att Erica uppfyller kriteriet på trovärdighet (se avsnitt 5.2.2).

Vad gäller tillförlitligheten av hennes utsaga måste denna bedömas i förhållande till ett antal realitetskriterier (se avsnitt 5.2.2). Jag anser att Ericas berättelse är väldigt detaljerad, inte bara avseende ovidkommande omständigheter utan även avseende det centrala händelseförloppet. Huruvida hon berättar spontant om detaljerna är relevant, men detta är inte möjligt att bedöma, eftersom man av referatet inte kan utläsa vilka frågor som ställts. Dock finns en del, för det påstådda övergreppet, irrelevanta personliga kommentarer, som t. ex. att Erica till en början trodde att hon skulle bli misshandlad. Med andra ord drar jag slutsatsen att *detaljriteriet* torde vara uppfyllt. Även *sammanflättningskriteriet* förefaller vara uppfyllt, med tanke på att hon väver samman själva övergreppet med vad som hände före och efter, som t. ex. att hon blev besviken över att Sirop inte skulle följa med hem, när det var honom hon helst pratade med eller att hon efteråt kastade sina kängor mot ytterdörren och skrek ”vad i helvete har du gjort”. Faktainnehållet och perspektivet i Ericas utsaga förefaller ligga på samma nivå förhöret igenom, vilket talar för att strukturenhetskriteriet är uppfyllt. Dock är det svårt att avgöra om språkets struktur upprätthålls, eftersom det, som redan nämnts, inte är Ericas eget språk som återges. *Individualitetskriteriet* (kompetenskriteriet) kan vara uppfyllt genom att Erica återgett ett flertal speciella detaljer avseende hur övergreppet har gått till. Genom denna del av utsagan kan även unikitetskriteriet vara uppfyllt. *Konstanskriteriet* är uppfyllt genom att Erica inte har förändrat sin berättelse i de olika instanserna.

Flertalet av de kriterier som jag har kunnat pröva förefaller vara uppfyllda, vilket alltså talar för att Ericas utsaga skulle stämma överens med beviset. En falsk utsaga är, som nämnts tidigare, vag, odetaljerad och mångtydig avseende det centrala händelseförloppet medan den är grundlig, detaljerad och utsvävande avseende det perifera händelseförloppet. Jag anser inte att denna definition stämmer överens med Ericas utsaga. Man måste dock också bedöma vilket motiv Erica skulle ha för att ljuga om övergreppet. Det som ligger närmast till hands är att hon vill hämnas på Farid för någonting annat som han skulle ha gjort. Farid antog att Erica gjort en anmälan mot honom på grund av att hon var arg för att han hade slängt ut henne ur lägenheten - han uppfattade dock inte vid tidpunkten för händelsen att hon blivit arg. Det kan, enligt min mening, anses något oproportionerligt att en sådan händelse ska leda till en anmälan för ett mycket allvarligt brott. Ett annat motiv för Erica att ljuga, skulle vara att få uppmärksamhet. Om så vore fallet, anser jag att hon har valt en mycket olämplig gärningsman, eftersom han var en nära vän till hennes mosters familj och även Erica sa sig tycka mycket om honom. Vidare har hon valt en olämplig tidpunkt för ”brottet”, eftersom Sirop var närvarande under hela kvällen. Om hon faktiskt haft samlag med Sirop, hade det varit rimligare att anklaga honom än Farid. Med andra ord ställer jag mig frågande till vilket motiv att ljuga Erica skulle ha haft.

I hovrätten uttalar att Ericas utsaga stämmer väl överens med de skador hon har uppvisat enligt rättsintyget och det rättsmedicinska protokollet. Rättsintyget ska, som nämnts, bedömas med viss försiktighet, dock stämmer slutsatserna i detta väl

överens med det rättsmedicinska protokollet och eftersom inget av utlåtandena påvisar att skadorna måste härröra från ett sexuellt övergrepp finner jag ingen anledning att gå in djupare på en analys av rättsintygets riktighet. Ericas sönderrivna kläder, samt kriminalteknikerns uttalande att det krävts grovt våld för att riva sönder tröjan, stödjer hennes utsaga. Försvaren anser dock att Farid inte kan ha hållit fast Ericas händer ovanför hennes huvud och samtidigt riva sönder tröjan. Jag tycker att det är orimligt att han skulle hållit hennes händer på detta sätt hela tiden - med tanke på att han vände på henne flera gånger måste det hela ha varit ganska tumultartat. Eftersom det kan betvivlas att Erica själv rivit sönder tröjan, anser jag att detta stödjer hennes utsaga. Ericas moster Ann, polisinspektören och underläkaren har samstämmt vittnat om att Erica var mycket upprörd eller t. o. m. i chocktillstånd efter det påstådda övergreppet. Dessa oberoende bevis utgör tillsammans ett mycket starkt stöd för Ericas utsaga. Det förefaller orimligt att anta att hon, inför flera personer, under flera timmar och vid den tiden på dygnet, hade förmågan att spela så trovärdigt att en nära vän och släkting, en läkare och en polis tog henne på så stort allvar att de kunde vittna i rätten om hennes tillstånd.

Jag anser att Lorines, Evas och Sirops mammas vittnesmål samt DNA-analyserna varken talar för eller emot Ericas utsaga (se avsnitt 6.6.3.3 och 6.6.3.2).

6.6.3.5 Analys av Sirops utsaga

Sirop är mycket nära vän med Farid och man kan anta att han skulle ställa upp för honom i en utsatt situation, eftersom Farid har ställt upp för honom och t. ex. lånat ut sin lägenhet när han velat ha sex med någon flicka. Jag skulle önskat att man i rätten närmare hade sett ut deras relation, för att kunna bedöma hur långt Sirop skulle gå i sin strävan att vara en god vän. Om hans berättelse är lögn, måste man ha klart för sig att han har tagit en beaktansvärd risk för sin väns skull - han kunde ha valt att ta en mindre roll i skådespelet... Sirop är sju år yngre än Farid och bor delvis hemma, det kan vara så att han ser upp till Farid och/eller står i tacksamhetsskuld till honom. Det kan också vara så att deras relation är näst intill syskonlik. I så fall finns det anledning att anta att han skulle göra allt att hjälpa Farid. En annan tanke är att Farid mer eller mindre krävt att Sirop ska ljuga för hans skull. Man måste ha klart för sig att männen antagligen haft flera timmar på sig att diskutera igenom händelseförloppet innan polisen kom till lägenheten på morgonen. Även om de inte har fått prata med varandra under den tid då Farid suttit häktad, har Sirop kunnat ta del av Farids utsaga från förundersökningen.

Vad gäller Sirops utsaga torde vissa av de minnesteoretiska aspekterna ha relevans. Han drack tio till femton öl under kvällen, utan att han kände sig särskilt påverkad. Det hade varit intressant att få en promilleberäkning på hans alkoholförtäring, med tanke på att alkoholen, enligt hans egna uppgifter, förtärdes mellan ca kl. 24.00 och strax efter kl. 01.00 på natten. Dessutom drack han tre stora starköl under de första 10 minuterna på restaurangen och med tanke på hur

kort tid det var fråga om måste han ha druckit resterande öl (det framgår dock inte om det var stora starköl) i ungefär samma takt.²⁸⁶ Sirop skyllde på att han var bakfull, när han hade glömt att uppge vissa saker i polisförhøret, detta är anmärkningsvärt med tanke på att han inte ansåg sig särskilt berusad kvällen före. Mig veterligen krävs det att man är berusad för att man ska kunna bli bakfull, varför jag drar slutsatsen att han faktiskt var berusad. Således borde både hans uppfattningsförmåga och minnesförmåga ha varit nedsatt. Tingsrätten klargör också att Sirop inte har lämnat särskilt detaljerade uppgifter till polisen, medan han inför rätten däremot har berättat väldigt detaljerat.

Varken tingsrätten eller hovrätten förefaller tycka att Sirop ger ett trovärdigt intryck. Jag har tidigare nämnt att en sann berättelse löper som en färgfilm - den är klar, individuell och har en redig struktur. En falsk utsaga är vag, odetaljerad och full av mångtydigheter avseende det centrala händelseförloppet, men grundlig, detaljerad och utsvävande avseende det perifera händelseförloppet. Sirops utsaga förefaller stämma in på denna beskrivning. Som tidigare nämnts anser Lena Schelin att, eftersom Sirop inte är åtalad för våldtäkt, är han inte skyldig att berätta ingående detaljer om samlaget. Det kan vara så att han tycker att det är svårt att prata om intima saker och därför uttrycker sig i vaga ordalag.²⁸⁷ Detta faktum medför att det är mycket svårt att bedöma om huruvida några realitetskriterier är uppfyllda överhuvudtaget. Vissa av de *detaljer* Sirop tar upp kan verka överdrivna eller t. o. m. orimliga, t. ex. avseende Ericas sätt att behandla kondomen. *Sammanflättningskriteriet* förefaller dock vara uppfyllt, eftersom berättelsen om vad som hände före och efter samlaget är rimlig. *Konstanskriteriet* torde dock inte vara uppfyllt, eftersom hans utsaga i polisförhøret var betydligt mer knapphändig än i rätten. Dock vidhåller han sin utsaga de tre instanserna igenom.

6.6.3.6 Analys av Farids utsaga

Farid borde inte ha några problem att minnas vad som hände den aktuella kvällen, det framgår dock inte hur mycket alkohol han förtärt.

Varken tingsrätten eller hovrätten anser att Farid ger ett trovärdigt intryck. Vad gäller tillförlitligheten i hans utsaga kan man till att börja med konstatera att *strukturenhetskriteriet* återigen är mycket svårbedömt, eftersom jag inte fått höra Farid prata eller läsa ordagrant vad han har sagt. Dessutom är ju det centrala i berättelsen, själva samlaget, den tid som Farid hävdar att han var minst aktiv, d. v. s. han låg på sitt rum och mer eller mindre väntade ut tiden. Om denna händelse

²⁸⁶ Om vi antar att han var där i en och en halv timme innebär detta att han drack tre öl på tio minuter och därefter ca en öl var tionde minut. En takt som kan ifrågasättas, och om takten stämmer måste förtäringen ha medfört en avsevärd berusning, även om Sirop var ganska kraftig och hade ätit rejält före.

²⁸⁷ L. Schelin (1996), s. 418.

har han med andra ord inte mycket att berätta. För Sirop och Erica däremot är ju denna händelse den centrala och mest känsliga i deras berättelser. Med andra ord är det även svårt att bedöma *individualitetskriteriet* och de återstående kriterierna. Jag kommer således att börja med att titta närmare på Farids utsaga i jämförelse med Sirops, eftersom tillförlitligheten bör bedömas i förhållande till övrig bevisning i målet.

Farid berättar att Sirop på vägen hem frågade Erica ”vill du ha den nu?”, vilket hon svarade ”ja” på. Sirop knäppte upp byxorna och Erica stoppade in handen. Farid är helt säker på detta. Han bad dem emellertid vänta tills de var hemma. Sirop säger däremot att de inte pratade om sex på vägen hem och Erica tog inte på honom överhuvudtaget... När de var i lägenheten och satt i soffan säger Farid att Sirop rökte, men däremot är han helt säker på att Erica inte gjorde det. Sirop däremot uppgav att både han och Erica rökte... Farid berättar att Erica efter ett tag satte sig i Sirops knä och de började kyssas. Enligt Sirop tog de inte alls på varandra när de satt i soffan, däremot skulle, enligt honom, Farid ha tagit på Erica, men hon avvisade Farids närmanden.

När Farid kom in i rummet under samlaget märkte han att de inte var klara. Han bad om ursäkt, gick ut igen och kom tillbaka senare. Då tog han fram en handduk ur bokhyllan och räckte denna till Sirop så att han kunde duscha. Sirop tog den och gick direkt in i badrummet. Sirop berättade dock att Farid kom in en gång i rummet under samlaget, hämtade en handduk till Sirop ur bokhyllan och hängde in den i badrummet... Farid berättar att han efter samlaget bad Erica att gå, men det ville hon inte utan kallade honom ”jävla kardjävvel”. Då tog han hennes kläder och lade dem utanför ytterdörren. Sirop berättar att Farid började smeka Erica på ryggen, men att hon ännu en gång avvisat hans smekningar och därefter slängde han ut hennes kläder i trapphuset. Farid är dock ”1000-procentigt” säker på att han inte smekt Erica. Enligt både Farid och Sirop råkade Farid även slänga ut Sirops kängor. Enligt Farid kom Sirop ut ur duschen och sa att det var hans kängor och Farid gick ut och hämtade dessa. Enligt Sirop gick Farid ut och hämtade kängorna och Sirop gick först härefter in duschen.

Farids utsaga är i sig tämligen *detaljerad* och många detaljer är han fullkomligt säker på. Denna betoning på säkerhet kan bero på hur frågorna är ställda eller på hur Farid vanligen pratar. Det kan dock också vara ett tecken på att han ljugar. Sirop och Farid berättar ungefär samma berättelse, men de skiljer sig åt på ett flertal detaljer. Det är flera gånger fråga om sådana saker som inte borde ha passerat obemärkt förbi eller ha glömts bort. T. ex. vad Farid ansåg hände på hemvägen, d. v. s. att Sirop börjat knäppa sina byxor och Erica började ta på honom eller att Farid, enligt Sirop, flera gånger börjat smeka Erica, men detta är något som Farid är säker på att han inte gjort. Om Farid talar sanning måste Sirop ljuga, om Sirop talar sanning måste Farid ljuga. Med tanke på att de är på ”samma sida” förefaller detta vara något märkligt.

Vad gäller Farids utsaga kan sägas att den är tämligen detaljerad, men ganska opersonlig, vilket dock lätt kan förklaras med att han inte berättar om några intimare händelser avseende sig själv. *Sammanflättningskriteriet* och *homogenitetskriteriet* kan vara uppfyllda, eftersom för- och efterhistorien är konsekvent och kan vara rimlig. I förhållande till Sirops utsaga förefaller dock vissa detaljer anpassade till händelseförloppet i övrigt. Detta gäller t. ex. Ericas beteende - hur ivrig hon var att gå till sängs med Sirop, vilket visades genom att hon smekte honom på hemvägen och började kyssa honom i soffan (Sirop avvisar båda händelserna). Sirops utsaga kan dock vara helt eller delvis falsk, men om Farid talar sanning om dessa detaljer förefaller det orimligt att Sirop skulle ljuga om dem, eftersom de endast förstärker rimligheten i hans utsaga.

Vad gäller övrig bevisning i förhållande till Farids utsaga, anser jag att Anns, polisinspektörens och underläkarens vittnesmål samt Ericas sönderrivna kläder talar emot den. Rättsintyget, det rättsmedicinska protokollet, Lorines, Evas och Sirops mammas vittnesmål samt DNA-analyserna talar varken för eller emot Farids utsaga. Med andra ord stöds Farids utsaga enbart av Sirops.

6.6.4 Avslutande kommentarer

Det finns ett antal detaljer i männens berättelser som får Erica att framstå som frigjord och lösaktig. Erica tog flera initiativ och verkar enligt båda männen ha varit mycket villig - hon smekte Sirop på utestället (enligt både Sirop och Farid), hon smekte Sirop på hemvägen (enligt Farid), hon satte sig i Sirops knä och började kyssa honom (enligt Farid), hon lekte med kondomen (så att det droppade på täcket, enligt Sirop) blev utslängd för att hon har dåligt rykte (enligt Farid). Att hon ville gå in källarvägen för att inte bli sedd av sin arbetsgivare berodde enligt Sirop på att han fick känslan av att de haft en sexuell relation. Även om männen inte är helt överens på alla punkter, så får man en känsla för vilken sorts människa de vill få Erica att framstå som. Det är möjligt att hon är sådan, men det passar också lite väl bra in i kvällens övriga händelseförlopp - nämligen att hon och Sirop hade samlag på en madrass hemma hos Farid. Det är kanske inte alldeles ovanligt att folk går hem till en vän och har samlag hos denne/a medan han/hon väntar i sovrummet, men det kräver att de inblandade personerna är ganska öppna och fördomsfria, d. v. s. så som Erica, enligt männen, var. Erica själv säger dock att hon inte har haft samlag efter det att hennes son föddes åtta månader före händelsen och att hon bara varit ute och roat sig en gång. Det stämmer inte direkt med bilden av en lösaktig kvinna.

Erica berättar att de pratade om tatueringar när de befann sig på utestället. Både Farid och Sirop förlägger denna diskussion till lägenheten i stället. Om männen ljuger, är detta en praktisk detalj - att hävda att de pratat om sådant de faktiskt pratat om, men vid ett annat tillfälle. Vidare bör man vara medveten om att om männen ljuger, har de haft gott om tid att prata sig samman och öva på sina utsagor. Att vissa detaljer inte stämmer överens beror i så fall på att det är fråga

om sådant som de inte pratat tidigare om. Vidare har ju Sirop, som tidigare nämnts, haft möjlighet att läsa igenom Farids utsaga i förundersökningsprotokollet.

Man måste också utröna om någon alternativ hypotes kan vara rimlig. Som nämnts ovan (se avsnitt 6.4) lägger Schelin fram förslaget att Erica först hade frivilligt samlag med Sirop och sedan blev våldtagen av Farid medan Sirop var i duschen, med eller utan hans vetskap. Sirop säger att han duschade först *efter* det att Erica kastats ut, varför det knappast är rimligt att han i så fall inte skulle ha märkt Farids övergrepp. Farid säger däremot att Sirop duschade *innan* Erica slängdes ut, d. v. s. samtidigt som Farid skulle ha förgripit sig på henne. Om Sirop inte visste om någonting på grund av att han var i duschen, finner jag det orimligt att han skulle ljuga om tidpunkten för denna. Om han däremot visste om någonting finner jag det underligt att de inte har enats om när han duschade.

Slutligen måste konstateras att det inte nödvändigtvis är så att männen ljuger om allting, bara för att de ljugit om vissa detaljer. Utifrån den analys jag har kunnat göra, anser jag dock att Farids utsaga inte är tillförlitlig samt att Ericas utsaga är det. Det räcker dock inte för en fällande dom att målsägandens berättelse är rimligare än den tilltalades, varför frågan är om utsagornas tillförlitlighet medför att det kan ställas utom rimligt tvivel att Farid har begått det brott han är åtalad för. HD har tidigare dömt den tilltalade för våldtäkt i ett antal andra ”ord-mot-ord-fall”. I detta fall har Ericas utsaga stöd av ytterligare bevisning, varför jag inte kan se några hinder för en fällande dom även i detta fall.

7 SLUTORD

Under mitt arbete med denna uppsats har jag konstaterat att ett av de största problemen avseende bevisvärdering i våldtäktsmål är att det sällan finns fler bevisfakta än parternas utsagor (i detta fall utgör dock även Sirops utsaga bevisfakta!). Bevisning avseende annat än själva övergreppet utgör endast hjälpfakta. Eftersom dessa inte självständigt kan bevisa något brott, är då frågan om de utgör tillräckligt stöd för ett bevisfakta att det kan ställas utom rimligt tvivel att den tilltalade begått brottet. Detta är ingalunda en enkel bedömning, och tyngdpunkten i processen hamnar alltså vid en analys av parternas utsagor - HD har också klargjort att det är fullt möjligt att döma den tilltalade enbart baserat på dessa.

Utsageanalysen görs utifrån en bedömning av personens trovärdighet, d. v. s. det intryck han/hon gör i rätten, och utsagans tillförlitlighet, d. v. s. en bedömning av framställningens rimlighet i förhållande till övrig bevisning i målet. I det fall jag har studerat har min analys utmynnat i slutsatsen att målsäganden, Erica, är trovärdig och att hennes utsaga är tillförlitlig, medan den tilltalade, Farid, varken är trovärdig eller har avgett en tillförlitlig berättelse. Ericas utsaga får vid denna bedömning stöd av hjälpfakta, i form av vittnesmål från en släkting och nära vän, en polis och en underläkare, som alla träffade henne strax efter det påstådda övergreppet. Dessa tre vittnar samstämmigt om att Erica var mycket upprörd eller t. o. m. i chocktillstånd. Ericas version stöds också av de sönderrivna kläder och blodiga trosor som hon har uppvisat. Farids utsaga får i viss mån stöd av Sirops skildring, men männens versioner av kvällens händelseförlopp är på flera och viktiga punkter oförenliga och orimliga.

Den övriga bevisningen i målet talar, enligt min mening, varken för eller emot bevisemat. Rättsintyget och det rättsmedicinska protokollet påvisar lindriga skador, som kan ha uppkommit genom en våldtäkt eller genom ett frivilligt samlag. Vittnesförhören med Sirops mamma, Eva och Lorine ger inte heller upphov till några slutsatser. Enligt min mening talar inte heller DNA-bevisningen för eller emot bevisemat - en åsikt som HD dock inte delade. HD lät i stället DNA-bevisningen, som alltså utgör ett hjälpfaktum, avgöra hela målet. Om DNA-analyserna överhuvudtaget inte hade utförts i detta fall, eller om man, enligt min mening, tolkat dem som man rimligtvis borde, hade större vikt fästs vid parternas utsagor och då hade sannolikheten för en fällande dom varit betydligt större. Denna slutsats är dock enbart gällande i detta fall, och DNA-analyser bör självfallet alltid utföras när så är möjligt, eftersom de är ett mycket bra hjälpmedel i den brottsutredande verksamheten. Man bör vara medveten om att utvecklingen av DNA-tekniken går fort fram, varför de problem som uppstod avseende provtagningen i detta fall möjligen inte skulle ha uppstått med den teknik som finns i dag. Vidare har bevisets förekomst ökat i rätten - 1996 var det fortfarande ett

relativt ovanligt bevismedel, varför domarna i dag, fem år senare, torde vara mer insatta i värderingen av denna typ av bevis.

Hur ser då framtiden på området ut? I doktrinen är det många som har försökt skapa den idealiska bevisvärderingsmetoden. Sökandet lär fortsätta och domarnas verksamhet lär pågå mer eller mindre opåverkade av detta, eftersom de själva väljer vilken metod de vill tillämpa i enlighet med den fria bevisprövningens princip. Dock påverkas domarna givetvis av lagstiftarens förhållanden. Nyligen framlade 1998 års Sexualbrottskommitté sitt betänkande avseende en revidering av sexualbrottslagstiftningen.²⁸⁸ Kommittén föreslår att hela kapitel 6 ska bytas ut, vilket skulle innebära att våldtäktsparagrafen helt skrivs om och dessutom skulle en helt ny paragraf (6 kap. 6 §) avseende våldtäkter på barn under 15 år tillkomma. (Se bilaga C för författningsförslag avseende våldtäktsbrottet.)

De nya paragraferna skulle påverka bevisvärderingen på flera sätt. Till att börja med har man ansett att sexuella övergrepp på personer som själva druckit sig berusade ska hänföras till våldtäktsbrottet, i stället för till brottet sexuellt utnyttjande.²⁸⁹ Detta innebär att rätten inte behöver göra den komplicerade bedömningen av huruvida offrets egen berusning eller gärningsmannens agerande försatt offret i vanmakt eller annat hjälplöst tillstånd. Vidare ska våldtäkter med flera gärningsmän alltid vara att bedöma som grova våldtäkter.²⁹⁰ Detta betyder bl. a. att rätten inte behöver göra någon värdering av om gärningsmannen visat särskild hänsynslöshet eller råhet - en bedömning som innefattar svåra gränsdragningar. Den specifika bestämmelsen om våldtäkter på barn, föreslås med motiveringen att barn aldrig kan ge sitt samtycke till sexuella handlingar med ansvarsbefriande verkan för gärningsmannen.²⁹¹ Detta medför att rätten inte behöver göra någon värdering av om huruvida tvång förekommit eller inte, i fråga om sexuella övergrepp mot barn - en bedömning som har visat sig problematisk i flera fall. Slutligen ska också en lägre grad av tvång krävas för att en våldtäkt ska anses begången. Enligt den nuvarande regleringen krävs s. k. råntvång²⁹² medan förslaget innebär att s. k. olaga tvång²⁹³ ska vara tillräckligt. Kommittén har ansett att man bör fokusera på våldet eller hotet i stället för på "icke-samtycke", eftersom det sistnämnda skulle innebära en alltför stor koncentration på offrets agerande i samband med övergreppet.²⁹⁴ Detta innebär att rätten slipper bedöma om ett hot inneburit eller framstått som trängande fara för offret.

²⁸⁸ SOU 2001:14.

²⁸⁹ A. a. s. 164 ff.

²⁹⁰ A. a. s. 179 ff.

²⁹¹ A. a. s. 114 f.

²⁹² Brottsbalken 8 kap. 5 § "våld [---] eller [---] hot som innebär eller för den hotade framstår som trängande fara".

²⁹³ Brottsbalken 4 kap. 4 §: "med våld eller genom hot om brottslig gärning tvinga annan".

²⁹⁴ A. a. s. 123 ff.

Man kan fråga sig om det rättsfall jag har analyserat skulle ha värderats annorlunda, om detta lagförslag redan varit gällande. Svaret är "nej", eftersom fallet inte berör något av de områden som lagförslaget omfattar. Problemet i fallet är bevisningen kring huruvida ett samlag överhuvudtaget har skett och mellan vilka parter. Lagstiftningen på området påverkar föga detta komplicerade bevisproblem.

Bilaga A

Brottsbalken 6 kap. 1 § 1 st.:

”Den som genom våld eller hot som innebär eller för den hotade framstår som trängande fara tvingar annan till samlag eller annat sexuellt umgänge, om gärningen med hänsyn till kränkningens art och omständigheterna i övrigt är jämförlig med påtvingat samlag, döms för våldtäkt till fängelse, lägst två och högst sex år. Med våld jämställs att försätta någon i vanmakt eller annat sådant tillstånd.”

Artikel 6 i Europakonventionen:

- ”1. Var och en skall, vid prövningen av hans civila rättigheter och skyldigheter eller av en anklagelse mot honom för brott, vara berättigad till en rättvis och offentlig förhandling inom skälig tid och inför en oavhängig och opartisk domstol, som upprättats enligt lag. Domen skall avkunnas offentligt, men pressen och allmänheten får utestängas från förhandlingen eller en del därav av hänsyn till den allmänna moralen, den allmänna ordningen eller den nationella säkerheten i ett demokratiskt samhälle, eller då minderårigas intressen eller skyddet för parternas privatliv så kräver eller, i den mån domstolen finner det strängt nödvändigt, under särskilda omständigheter när offentligheten skulle skada rättvisans intresse.*
- 2. Var och en som blivit anklagad för brott skall betraktas som oskyldig till dess hans skuld lagligen fastställts.*
- 3. Var och en som blivit anklagad för brott har följande minimirättigheter:*
 - a) att utan dröjsmål, på ett språk som han förstår och i detalj, underrättas om innebörden av och grunden för anklagelsen mot honom,*
 - b) att få tillräcklig tid och möjlighet att förbereda sitt försvar,*
 - c) att försvara sig personligen eller genom rättegångsbiträde som han själv utsett eller att, när han saknar tillräckliga medel för att betala ett rättegångsbiträde, erhålla ett sådant utan kostnad, om rättvisans intresse så fordrar,*
 - d) att förhöra eller låta förhöra vittnen som åberopas mot honom samt att själv få vittnen inkallade och förhörda under samma förhållanden som vittnen åberopade mot honom,*
 - e) att utan kostnad åtnjuta bistånd av tolk, om han inte förstår eller talar det språk som begagnas i domstolen.”*

Förhör med Erica: Hon pekar ut Farid som gärningsmannen.

Förhör med Erica: Hon hade varit ute och festat tillsammans med Farid och Sirop den aktuella kvällen.

Förhör med Erica: Framåt natten gick de hem till Farids lägenhet för att dricka thé.

Förhör med Erica: Farid tvingade henne med våld till samlag.

Förhör med mostern, Ann: Erica kom hem till Ann i mycket upprört tillstånd - hon kröp hon ihop i fosterställning och grät hysteriskt. Hennes kläder var sönderrivna. Hon ville inte göra någon polisanmälan, men övertalades till det.

Rättsmedicinskt protokoll av rättsläkaren Edston: Erica har utsatts för lindrigt våld, som kan härröra från den aktuella tidpunkten. Undersökningen av Farid visade ingenting.

Förhör med Lorine: Hon och Farid hade tidigare under kvällen tänkt ha samlag, men hon ångrade sig. Farid var inte påstridig.

Förhör med polisinspektör Karin Andrae Bittner: Erica var i kraftigt chocktillstånd när hon kom till polisen. Hennes agerande tydde på att hon varit med om någonting mycket allvarligt.

Förhör med underläkaren Blomberg: Erica var upprörd och grät, hon gav inte intryck av att ha livlig fantasi. Rättsintyget som hon utfärdat påvisade skador som kan ha uppkommit så som Erica påstått.

Förhör med kriminaltekniker Dahlberg: Det har krävts grovt våld för att riva sönder Ericas tröja. Hennes behå var sönderrivna och på trosorna fanns blod.

Förhör med Farid: Farid nekar till anklagelserna.

Förhör med Sirop: Farid är oskyldig.

Förhör med Farid: Han erkänner närvaro på platsen den aktuella kvällen.

Förhör med Sirop: Han var tillsammans med Farid på platsen den aktuella kvällen.

Förhör med Farid: Han har inte haft samlag med Erica överhuvudtaget.

Förhör med mostern, Eva: Hon menar att Farid inte ska ha "behövt" våldta Erica.

Förhör med Sirop: Han och Erica hade frivilligt samlag i lägenheten. Något samlag mellan Erica och Farid har inte ägt rum.

Förhör med Sirops mamma: Sirop sov inte hemma den aktuella natten.

Sakkunnigutlåtanden av Kihlgren/Holgerson: DNA-analyser av fläckar på täcket visar att övervägande skäl talar för att några fläckar härrör från Sirop, skäl talar för att några fläckar härrör från Farid. Skäl talar för att även Ericas DNA finns blandad med Sirops, hennes DNA kan också finnas blandad med Farids. Några fläckar kunde inte typbestämmas.

Bilaga C

Författningsförslag avseende våldtäktsbrottet. Framlagt av 1998 års Sexualbrottskommitté 2001:²⁹⁵

Brottsbalken 6 kap. 1 §:

För våldtäkt döms den som med våld eller hot tvingar en annan person till en sexuell handling som är allvarligt kränkande med hänsyn till tvångets art eller omständigheterna i övrigt. För våldtäkt döms också den som av en annan person tilltvingar sig en sådan sexuell handling genom att utnyttja att denna person inte har förmåga att värja sig på grund av berusning eller ett liknande tillstånd eller den hotfulla situation han eller hon befinner sig i. Straffet är fängelse i lägst två och högst sex år.

Om brottet är grovt, döms för grov våldtäkt. Vid bedömningen av om brottet är grovt skall det särskilt beaktas om gärningsmannen har använt farligt våld, eller använt hot som har varit ägnat att framkalla allvarlig fruktan för liv eller säkerhet hos offret, har utnyttjat offrets särskilt utsatta situation, eller annars har visat särskild hänsynslöshet samt om brottet har begåtts av flera gärningsmän. Straffet är fängelse i lägst fyra och högst tio år.

Om sexuella övergrepp mot barn som inte har fyllt femton år finns särskilda bestämmelser i 6 - 8 §§.

Brottsbalken 6 kap. 6 §:

För våldtäkt mot barn döms den som med ett barn under femton år genomför en sexuell handling som är allvarligt kränkande med hänsyn till sin art eller till omständigheterna i övrigt. Straffet är fängelse; lägst två år och högst sex år.

Om brottet är grovt döms för grov våldtäkt mot barn. Vid bedömning av om brottet är grovt skall det särskilt beaktas barnets låga ålder, om gärningsmannen har använt våld eller hot, eller om gärningsmannen har utnyttjat barnets särskilt utsatta situation eller annars visat särskild hänsynslöshet samt

²⁹⁵ SOU 2001:14., s. 28 f. och s. 32.

om brottet har begåtts av flera gärningsmän. Straffet är fängelse i lägst fyra år och högst tio år.

Källförteckning

Offentligt tryck

- SOU 1938:44 *Förslag till rättegångsbalk* (del II, motiv m. m.), avgivet av Processlagberedningen, Stockholm 1938. [cit. SOU 1938:44]
- SOU 1953:14 *Förslag till brottsbalk*, avgivet av Straffrättskommittén, Stockholm 1953. [cit. SOU 1953:14]
- SOU 1976:9 *Sexuella övergrepp - förslag till ny lydelse av brottsbalkens bestämmelser om sedlighetsbrott*, betänkande av Sexualbrottsutredningen, Stockholm 1976. [cit. SOU 1976:9]
- SOU 1981:64 *Våldtäkt - en kriminologisk kartläggning av våldtäktsbrottet*, Stockholm 1981. [cit. SOU 1981:64]
- SOU 1982:61 *Våldtäkt och andra sexuella övergrepp*, betänkande av 1977 års sexualbrottskommitté, Stockholm 1982. [cit. SOU 1982:61]
- SOU 1996:35 *Kriminalunderrättelseregister - DNA-register*, delbetänkande av registerutredningen, Stockholm 1996. [cit. SOU 1996:35]
- SOU 2001:14 *Sexualbrotten - ett ökat skydd för den sexuella integriteten och angränsande frågor*, betänkande av 1998 års sexualbrottskommitté, Stockholm 2001. [cit. SOU 2001:14]

Litteratur

- Bergholtz, Gunnar *Åtal och kontradiktion. Marginalanteckningar till några nyare rättsfall*. Ur Festskrift till Per Olof Bolding, Jurisförlaget, Stockholm, 1992. [cit. G. Bergholtz (1992)]

- Björkman, Johanna DNA som bevismedel. Ur antologin *Bevis; värdering av erkännande, konfrontationer, DNA och andra enstaka bevis*, red. Diesen, Norstedts Juridik, Stockholm 1997. [cit. J. Björkman (1997)]
- Boëthius, Maria-Pia *Skylla sig själv - en bok om våldtäkt*, 2:a uppl. LiberFörlag, Udevalla 1981. [cit. M-P. Boëthius (1981)]
- Bolding, Per Olof *Går det att bevisa? Perspektiv på domstolsprocessen*, Norstedts Förlag AB, Stockholm 1989. [cit. P.O. Bolding (1989)]
- Christianson, Sven-Åke Våldsbrott och vittnesmål: minnesteoretiska aspekter. Ur antologin: *Rättspsykologi. Den forensiska psykologin i Sverige. En kunskapsöversikt*, red. Christianson, Natur och kultur, Borås 1996. [cit. S-Å. Christianson (1996)]
- Danelius, Hans *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis. En kommentar till Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna*, Norstedts Juridik AB, Stockholm 2000. [cit. H. Danelius (2000)]
- Diesen, Christian *Bevispraxis, Bevis 5, Svensk bevispraxis 1948-1999*, red. Diesen, Norstedts Juridik AB, Stockholm 2000. [cit. C. Diesen I (2000)]
- Diesen, Christian *Bevisprövning i brottmål*, Juristförlaget JF AB, Stockholm 1994. [cit. C. Diesen (1994)]
- Diesen, Christian Grunderna för bevisvärderingen. Ur antologin *Bevis; värdering av erkännande, konfrontationer, DNA och andra enstaka bevis*, red. Diesen, Norstedts Juridik, Stockholm 1997. [cit. C. Diesen (1997)]
- Edelstam, Henrik *Sakkunnigbeviset - en studie rörande användningen av experter inom rättsväsendet*, Iustus Förlag AB, Göteborg 1991. [cit. H. Edelstam (1991)]
- Ekelöf, Per Olof och Boman, Robert, *Rättegång*, fjärde häftet, 6:e upplagan, Norstedts Juridik, Göteborg 1995. [cit. P.O. Ekelöf (1995)]

- Eriksson, Emma *DNA-analys i rättsväsendets tjänst, examensuppsats i straffrätt ht 1998. [cit. E. Eriksson (1998)]*
- Goldsmith, Robert *Domarens och åklagarens bevisvärdering ur preskriptiv och deskriptiv synvinkel, Ur antologin: Rättspsykologi. Den forensiska psykologin i Sverige. En kunskapsöversikt, red. Christianson, Natur och kultur, Borås 1996. [cit. R. Goldsmith (1996)]*
- Holgerson, Astrid *Fakta i målet - vittnespsykologins bidrag vid bedömning av sakfrågan i enskilda rättsfall, Akademitryck AB, Edsbruk 1990. [cit. A. Holgerson (1990)]*
- Jeffner, Stina *Liksom våldtäkt, typ... - om ungdomars förståelse av våldtäkt, Utbildningsförlaget Brevskolan, Falköping 1998. [cit. S. Jeffner (1998)]*
- Lindell, Bengt *Sakfrågor och rättsfrågor, Iustus Förlag, Uppsala 1987. [cit. B. Lindell (1987)]*
- Lundqvist, Ulf *Bevisförbud. En undersökning av möjligheterna att avvisa oegentligt åtkommen bevisning i brottmålsrättegång. Iustus Förlag AB, Göteborg, 1998. [cit. U. Lundqvist (1998)]*
- Schelin, Lena *Utsageanalys. Ur antologin: Förhör, Bring m. fl., Norstedts Juridik, Stockholm 1996 [cit. L. Schelin (1996)]*
- Stening, Anders *Bevisvärde, Stockholm, 1975. [cit. A. Stening (1975)]*

Periodica

- Adler, Jerry och McCormick, John *Polisens nya vapen heter DNA, Tempus, nr 48, 1998. [cit. J. Adler och J. McCormick (1998)]*
- Ansell, Ricky *Viktig uppgift för läkare att säkra spår efter sexbrott - Grövre brottslighet och användning av DNA-analyser bakom högre kvalitetskrav, Läkartidningen, nr 42, 1998. [cit. R. Ansell (1998)]*

- Bring, Johan Felaktig bevisvärdering av DNA-resultat, *Advokaten*, nr 5, 1997. [cit. J. Bring (1997)]
- Diesen, Christian Bevisvärdering och vittnespsykologisk utsageanalys - metodlikheter och metodskillnader, *Juridisk Tidskrift vid Stockholms universitet* 1999-2000 s. 298 - 311, Stockholm 2000. [cit. C. Diesen II (2000)]
- Diesen, Christian och Gyllensten, Ulf (sammanställt av Ann-Kristin Wentzel) DNA som bevis i brottmål, *Forskning och Framsteg*, nr 2, 1996 [cit. C. Diesen och U. Gyllensten (1996)]
- Edelstam, Henrik Om rättsintyg - några reflexioner med anledning av Socialstyrelsens allmänna råd om rättsintyg vid utredning av vålds- och sexualbrott. *Juridisk Tidskrift vid Stockholms universitet* 1997-98 s. 86 - 117, Stockholm 1998. [cit. H. Edelstam (1998)]
- Garde, Peter DNA i straffprocessen, *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab*, 1995. [cit. P. Garde (1995)]
- Geske, Anne-Marie Många kopplingar bland spår i frysen, *Kriminalteknik*, nr 3, 1997. [cit. A-M. Geske I (1997)]
- Geske, Anne-Marie Proven från våldtäktsoffren: 20 procent ofullständigt tagna, *Kriminalteknik*, nr 3, 1997. [cit. A-M. Geske II (1997)]
- Karlsson, Jan-Åke Spiralen som kan fria eller fälla, *Kriminalteknik*, nr 3, 1994. [cit. J-Å. Karlsson (1994)]
- Karlsson, Svante Nytt sekundsnabbt sätt att analysera DNA, *Kemisk tidskrift/Kemivärlden*, nr 8, 1999. [cit. S. Karlsson (1999)]
- Sutorius, Helena Den rättsliga prövningen av våldtäkt och kvinnors självbestämmanderätt - reflektioner med anledning av en rättsfallskommentar, *Juridisk Tidskrift vid Stockholms universitet* 1997-98 s. 1297 - 1309, Stockholm 1998. [cit. H. Sutorius (1998)]

Wennberg, Suzanne Södertäljemålet och förhållandet mellan våldtäkt och sexuellt utnyttjande, *Juridisk Tidskrift vid Stockholms universitet* 1997-98 s. 506 - 512, Stockholm 1998. [cit. S. Wennberg (1998)]

Övrigt

Anteckningar från Per Ole Träskmans föreläsning under specialkursen Ansvar och påföljd, ht-2000.

Anteckningar från Peter Krantz föreläsning 2000.04.12, under specialkursen Bevisföring och bevisvärdering avseende de centrala straffrättsliga frågorna, vt-2000.

Brottsförebyggande rådets hemsida:

www.bra.se/extra/statistics/extra_index?lang=se.

Socialstyrelsens allmänna råd om rättsintyg vid utredning av vålds- och sexualbrott, SOSFS 1997:5. Finns även publicerade på internet:

http://www.sos.se/sosfs/1997_5/1997_5.htm

Socialstyrelsens föreskrifter för hälso- och sjukvårdspersonal om avfattande av intyg m. m., SOSFS 1981:25. Finns även publicerade på internet:

http://www.sos.se/sosfs/1981_25/1981_25.htm

Rättsfallsförteckning

NJA 1959 s. 63

NJA 1978 s. 291

NJA 1980 s. 725

NJA 1986 s. 414

NJA 1987 s. 194

NJA 1988 s. 40

NJA 1991 s. 83

NJA 1992 s. 446

NJA 1993 s. 616

NJA 1993 s. 310

NJA 1996 s. 27

NJA 1996 s. 176

Europadomstolens domar:

Asch mot Österrike, datum: 26.4.1991, publicering i domstolens skriftserie: 203.

John Murray mot Storbritannien, datum: 8.2.1996, publicering i domstolens skriftserie: 1996 s. 30.

Unterpertinger mot Österrike, datum: 24.11.1986, publicering i domstolens skriftserie: 110.